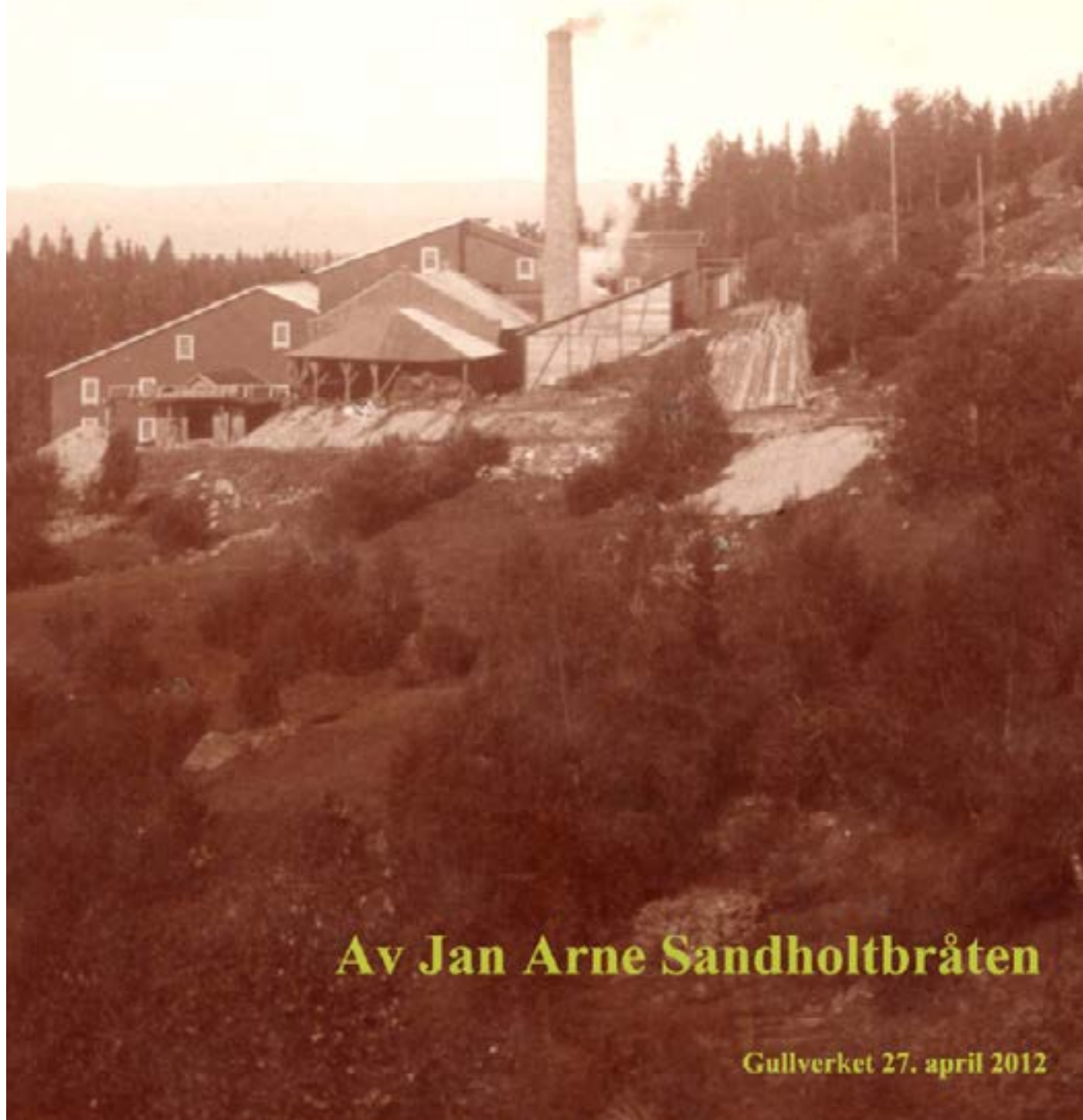

Gullverkets gruvehistorie

Av Jan Arne Sandholtbråten

Gullverket 27. april 2012

Årsoversikt

Ca. 1721: Det Odalske kobberverk åpner gruver i Eidsvoll Almenning med drift ved Sannervangen (Knoffsløkken) og Sannergruva samt Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve ved nåværende Brøstadgruva.

Ca. 1749: Ole Wiborg finner en stein med gull i ved kobbergruva på Sannervangen (Knoffsløkken).

Ca. 1752: Det Odalske kobberverk legges ned.

1758: Kongsberg sølvverk foretar de første undersøkelser etter gull i Eidsvoll.

1759: Virkelig drift starter, med ekspertise fra Kongsberg sølvverk. Gullkisgruva åpnes. Gullverket opprettes formelt gjennom kongelig resolusjon den 11. desember.

1768: Gullkisgruva legges ned.

1769: Sannergruva og Prins Frederiks gruve åpnes for gullutvinning.

1770: Grasligruvene åpnes.

1772: Staten vedtar å legge ned gullverket, men ombestemmer seg tre måneder seinere.

1776: Sannergruva legges ned.

1778: Utsjøskjerpet åpnes.

1779: Nytt pukkverk bygges ved verket på Knoffsløkken.

1783: Staten gir opp gullverket.

1786: Det privateide «Skjerper- og Bergbygningsgewerkskapet» overtar gullverket.

1792: Bernt Anker blir eneeier og starter “Eidsvolds guld og kobberverk” og satser mest på kobber. Bygger opp Lysjø kobberverk.

1795: Nytt pukkverk og smelteovner bygges ved Knoffsløkken. Pukkverk bygges ved Utsjøgruva.

1805: Bernt Anker dør. Det Ankerske Fideikomiss overtar drifta.

1807: Brøstadgruva stenges.

1811: Siste smelting ved Knoffsløkken. Det Ankerske Fi-deikomiss gir opp gullverket.

1851: Marius Bratlie gjør undersøkelser ved Verket (Knoffsløkken).

1876: Eidsvold Guldværk A/S stiftes med Peter Petersen som hovedaksjonær.

1896: Brødrene Bache-Wiig overtar Eidsvold Guldværk.

1897: Sannergruva åpnes igjen. The Golden Mint Mines Ltd. starter på Brøstadgruva.

1898: Oppredningsverk og laboratorium bygges på Verket (Knoffsløkken). Sannergruva legges ned.

1899: The Golden Mint Mines må stanse drifta ved Brøstadgruva på grunn av økonomiske problemer.

1900: Gruvedrifta på Brøstadgruva gjenopptas.

1902: The Golden Mint starter oppredningsverket (fabrikken) på Brøstadgruva.

1903: The Golden Mint Mines gir seg (april).

1905: The Brustad Mines Ltd. tar over på Brøstadgruva (juni).

1907: The Brustad Mines går konkurs (den 23. mars).

1935: Et privat selskap med bergingeniør Gudbrand Thesen som leder ,starter omvasking av sand fra fabrikken ved Brøstadgruva. Betongkummene ved Putten støpes.

1937: Det private selskapet gir seg ved Putten.

1946: Wilhelm Haugen forsøker omvasking av sanda fra fabrikken på Brøstadgruva.

1981: Falconbridge Nikkelverk gjør undersøkelser for å finne gull.

1984: Norsk Hydro leter etter gull i Eidsvoll.

1986: Folldal Verk foretar undersøkelser og tar ut prøver ved å bore seg 120 meter ned under bunnen av Synken.

1991: Wermland Guldbrytning foretar undersøkelser sammen med gullgraver Wilhelm Tveter.

1996: Triconora Mineral AB og Riddarhyttan Rescources AB/Hedmark Gruvedrift AS tar prøver ved hjelp av kjerneboringer ved Brøstadgruva.

2006: Novel Mining AS starter undersøkelser ved Brøstadgruva.

2008: Nordic Mining AS foretar kjerneboringer ved Røisivan-gen.

2011: Norwegian Mineral Resources DA, med Reidar Henrik Plesner på Lysaker i spissen, foretar undersøkelser.

2012: Norwegian Precious Metals Exploration AS - med hovedsaklig canadisk kapital i ryggen - søker om leterettigheter etter gull over et stort område med Eidsvoll som utgangspunkt.

Kobberverket

De første gruvene øst for Vorma i Eidsvoll ble drevet av Det Odalske kobberverk som var i virksomhet fra omkring 1721. Verket hadde ei kobbergruve ved daværende Sannervangen i Eidsvoll allmenning. Stedet heter nå Knoffsløkken. Virksomheten her ble trolig lagt ned på 1740-tallet.

Kobberverket hadde også et par gruver lenger nord; Prins Frederiks gruve og Prinsesse Louises gruve ved nåværende Brøstadgruva. Dessuten drev man utvinning ved Sannergruva, mye nærmere bebyggelsen i Habberstadgrenda i Eidsvoll.

I 1750 blir det opplyst at det er vertshus på gården Holtet nord for Minnesund for arbeiderne ved kobbergruva. Det gjaldt trolig arbeiderne ved Prins Frederiks gruve og Prinsesse Louises gruve.

Utsiktene til å finne drivverdige forekomster var trolig små, for allerede i 1751 foreslo berghauptmann Joachim Andreas von Stuckenbrock på Kongsberg at kobberverket skulle legges ned. Hvor ubetydelig virksomheten har vært, ser man av det faktum at Sannergruva ikke var mer enn tre meter (1 ½ lagter) dyp da kobberutvinninga stanset. Kobberverket hadde pukkverk og smeltehytte i Odalen, og da gulldrifta tok til, ble det vurdert å bruke dette anlegget til utvinning.

Lederen for gullundersøkelsene, bergmester Fredrik Wilhelm Poppe, hadde med seg en lærling til Eidsvoll høsten 1758, en Hr. Preuss. Han ble sendt til Odalen for å vurdere anlegget. Det var da så forfallent at man fant det mer lønnsomt å kjøre sanda med gull hele den lange vegen til Kongsberg.

Kart over Eidsvoll allmenning og gruveområdet. I forklaringen sies det at kartet er utarbeidet «for størstedelen efter Even Espensens kart af 1751». Da skjedde den første større grenseoppgangen av Kongens allmenning i Eidsvoll, men navnene på kartet stammer fra perioden etter 1770. (Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket fra 1790).

Etter at kobberverket ga seg i Eidsvoll, var arbeidere fra et glassverk (Hurdal eller Biri) innom gruva der gullvirksomheten seinere ble startet. Verket lette etter god kvarts til glassproduksjonen, men fant ikke nyttbare forekomster.

Kongelige gruver

De to kobbergruvene ved nåværende Brøstadgruva hadde de kongelige navnene «Prins Frederiks gruve» og «Prinsesse Louises gruve». Dette er navn knyttet til den dansknorske kongefamilien, og gruvene må være oppkalt etter barna til kong Christian VI som regjerte fra 1730 til 1746 og følgelig satt på tronen da kobbergruvene ble tatt opp.

Christian VI hadde to barn med sin dronning, Sofie Magdalene av Brandenburg Kulmback. Barna het nettopp Frederik og Louise, og bergmester Poppe kaller til og med Prins Fredriks gruve for «Kronprinsen». Den nevnte Frederik var kronprins og ble seinere kong Frederik V, han som ga ordre til at gullverket skulle settes i gang i 1758. Han var født i 1723, ble konge i 1746 og døde i 1766.

Prinsesse Louise ble født i 1726 og døde allerede i 1756. På 1700-tallet var det for øvrig helt vanlig at gruver fikk kongelige navn. Det finnes Prinsesse Louises gruve og Prins Fredriks gruve flere steder her i landet. Også på slutten av 1800-tallet ble en rekke skjerp ved Brøstadgruva oppkalt etter kongelige personer. Da var det den svensk-norske kongefamilien man refererte til.

Verdier i berget

Fra 1600-tallet økte etterspørselen etter metaller. Jern ble nødvendig både til produksjon av ovner og til å lage kanoner. Tilgangen på metaller var en viktig faktor for landenes militære styrke. Svenskene fant kobber og jern i store mengder og ble en stormakt. De dansk-norske kongenevar overbevist om at det også måtte finnes tilsvarende verdier i de norske fjellene. Derfor ble det satt i gang storstilt leting, og flere steder ble det gjort lovende funn av forskjellige, verdifulle metaller.

Sølvverket på Kongsberg kom i gang i 1624, Eidsvoll jernverk på slutten av 1620-tallet, Røros kobberverk i 1644, Folldal Verk (kobber) i 1748 og Eidsvoll gullverk i 1758.

Gullfunnet

Det første gullfunnet ble gjort ved den gruva som Det Odalske kobberverk hadde tatt opp ved daværende Sannervangen. Det er der Knoffsløkken ligger i dag, eller «Verket» som gullverkingene helst kaller stedet i dagligtale.

Det var en ansatt ved et salpeterverk på Minnesund som fant gullet. Mannen het Ole Knudsen Wiborg. I massene som var tatt opp fra kobbergruva, fant han en stein med en liten klump synlig gull i. Wiborg smeltet gullet sammen med noe sølv og lagde en fingerring.

Gullfunnet ble gjort så tidlig som i 1748 eller 1749, men det ble først kjent flere år etterpå. Historia gir inntrykk av at funnet var tilfeldig, og Wiborg gjorde tydeligvis ingen ting for å finne mer gull eller for å gjøre funnet kjent. Men i ettertid skal han ha fått 100 riksdaler i finnerlønn for gulloppdagelsen.

Den som fikk fart på gullfeberen, var en svenske som het Tydell og som blir titulert som inspektør. Ifølge en beretning fra 1790 reiste han rundt for å finne steinkull, men han var også leder av salpeterverket på Minne der Ole Wiborg hadde jobbet. Inspektør Tydell meldte gullfunnet til oberbergamtet på Kongsberg som var øverste myndighet for malmleting og gruvedrift her i landet.

Ifølge kanselliråd Deichman i København som skrev om gullverket i 1777, forsøkte Tydell sjøl å få utingsretten (retten til å lete etter edle metaller) både til forekomsten i Gullverket og til noen nedlagte kobbergruver i Feiring.

Det endte uansett med at oberbergamtet på Kongsberg beordret en ekspert, tyskfødte Fredrik Wilhelm Poppe (1723-1769), til å undersøke gullforekomsten nærmere. Poppe var da annen bergmester ved sølvverket på Kongsberg, men avanserte i 1760 til assessor (dommer) i oberbergamtet og tre år seinere til første bergmester.

Poppe hadde vært på en tur til Folldal Verk og var på veg tilbake til Kongsberg da han fikk beskjed om inspisere stedet for gullfunnet.

Den 22. august 1758 kom han til Eidsvoll. Der kjøpte han krutt, lånte utstyr av en lokal smed og leide fem hester for kløving av

utstyr. Dagen etter dro han fra Minnesund til funnstedet i Eidsvoll allmenning. Med på turen var to lokale minerere (skyttebaser), Wilhelm Pedersen og Christen Ørbeck, inspektør Tydell, Ole Wiborg og Anders Brøstad, sistnevnte som kjentmann siden det var gått ni-ti år siden Wiborg hadde vært på stedet. Bergmesteren og hans medarbeidere sprengte i berget den 24. august 1758 og fant virkelig synlig gull ved den gamle kobbergruva. Poppe tok med seg malmprøver tilbake til sølvverket på Kongsberg. De inneholdt både gull og sølv. Steinen med synlig gull i sendte berghauptmann Christian Ernst Heltzen til hoffet i København der funnet vakte enorm begeistring. «Ja, Maijestätten Selv (kong Frederik V) befalede Allernaadigst gangens og Ertzens nærmere undersøgning», skriver Poppe.

Den 15. oktober samme år fikk bergmester Poppe ordre om å foreta flere undersøkelser. Derfor dro han igjen til Eidsvoll sammen med to arbeidere fra sølvverket, Ole Gramse og Lars Svendsrud. Sistnevnte skulle komme til å spille en sentral rolle ved gullverket i flere år framover.

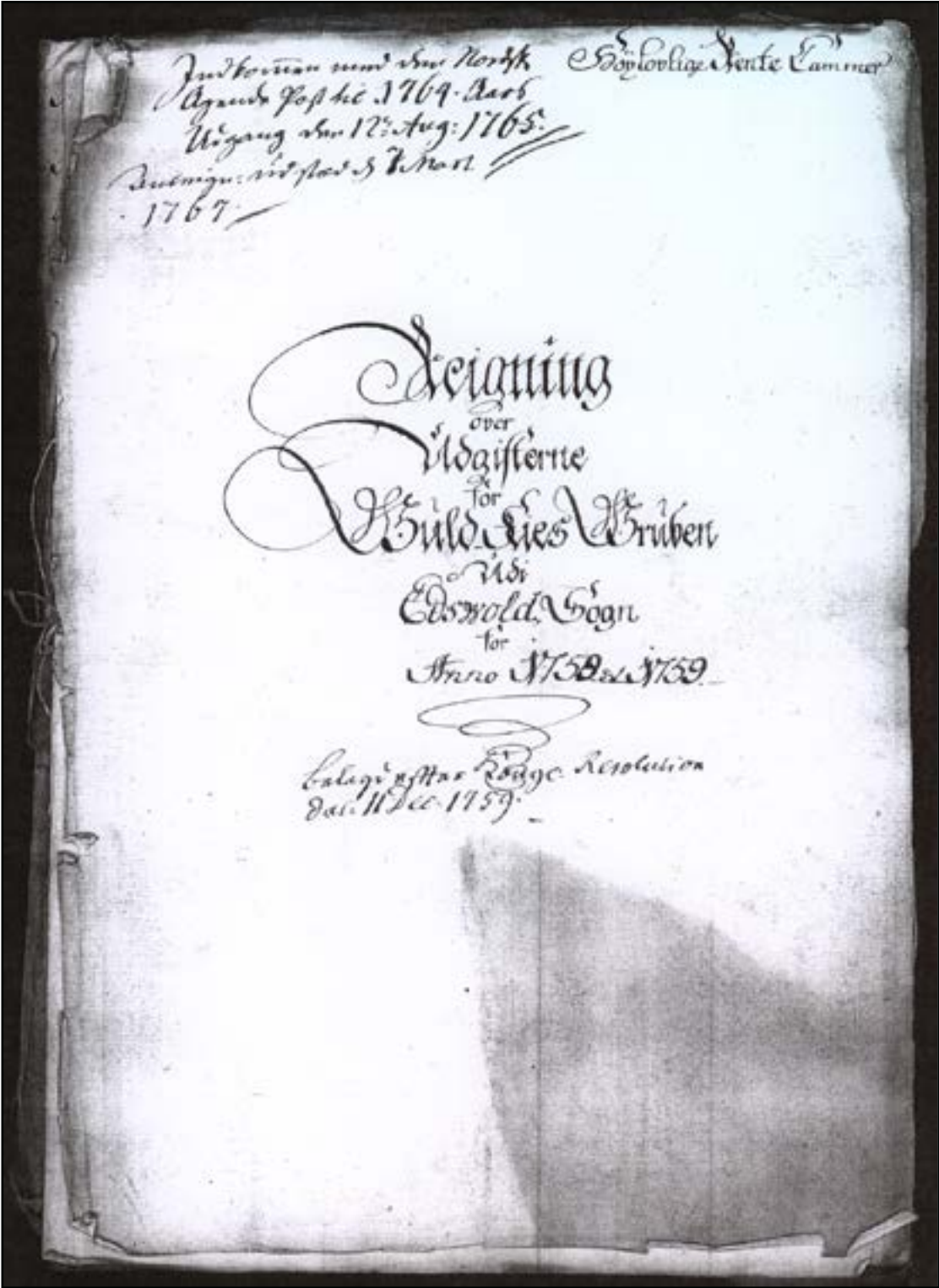
En del nødvendig utstyr ble tatt med fra sølvverket. Borestål fikk Poppe kjøpt av jaktjunker Schlanbuch på Eidsvoll Verk, og lokale bønder lånte ut fullt smieutstyr. Også denne gangen skaffet Poppe seg i arbeidere lokalt, Ole Wiborg (han som oppdaget gullet), Wilhelm Pedersen og Christen Ørbeck som alle tre hadde vært med to måneder tidligere, og Mads Sander. Noen dager seinere ble Ole Sander, Ole Hoel og drengen Anders Olsen også tilsatt slik at det var ti mann i arbeid denne første seinhøsten.

De voksne arbeiderne ble betalt med 18 skilling per dag, drengen fikk 12 skilling. Lørdag 21. oktober dro arbeiderne til skogs og startet umiddelbart leting etter gull i berget. Men høstværet var dårlig, og det hadde alt kommet en del snø. Tirsdag 31. oktober satte det inn med regn og sludd, snøen smeltet og vannstanden i åa som rant like ved, steg kraftig. Den 3. november fosset vannet inn i gruva, og arbeidet måtte stoppes. Tre

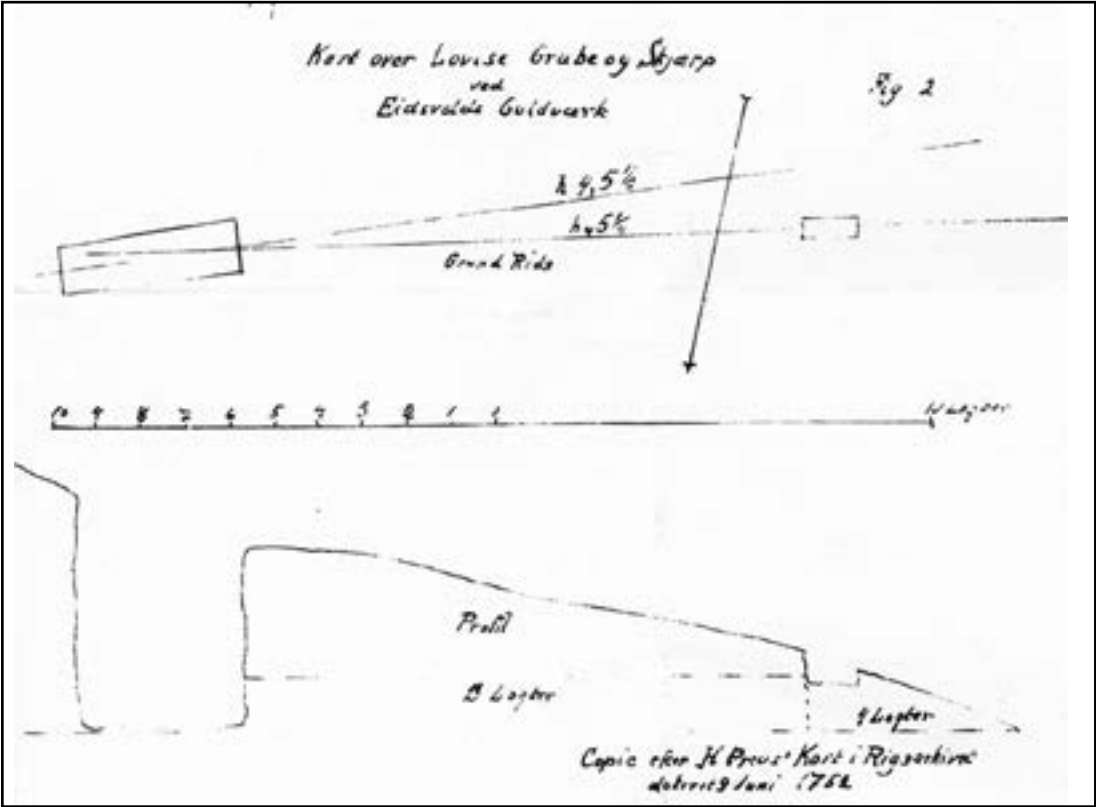
dager seinere ga de opp, men Poppe brukte de neste dagene til også å sikre seg prøver fra de gamle kobbergruvene ved Brøstadgruva, Prins Fredriks gruve og Prinsesse Louises gruve. Den 7. november dro bergmester Fredrik Wilhelm Poppe og hans to medhjelpere, Ole Gramse og Lars Svendsrud fra Eidsvollbakken. Tre dager seinere kom de tilbake til Kongsberg. «Vi kom altså etter 25 dagers forløp – Gud være Lovet – hele og lykkelige tilbake igjen. På grunn av regn, snø, sludd, kulde og ubekvemt oppholdssted hadde vi måtte lide og utstå mye», skriver Poppe.

Før bergmennene dro tilbake til Kongsberg, gjorde de forberedelser til å videreføre undersøkelsene neste år. En del redskaper og utstyr ble nedlåste i ett av seterhusene i nærheten. Poppe gjorde dessuten en avtale med bønder på gardene Sander og Milliom hogging av tømmer og ved i løpet av vinteren slik at

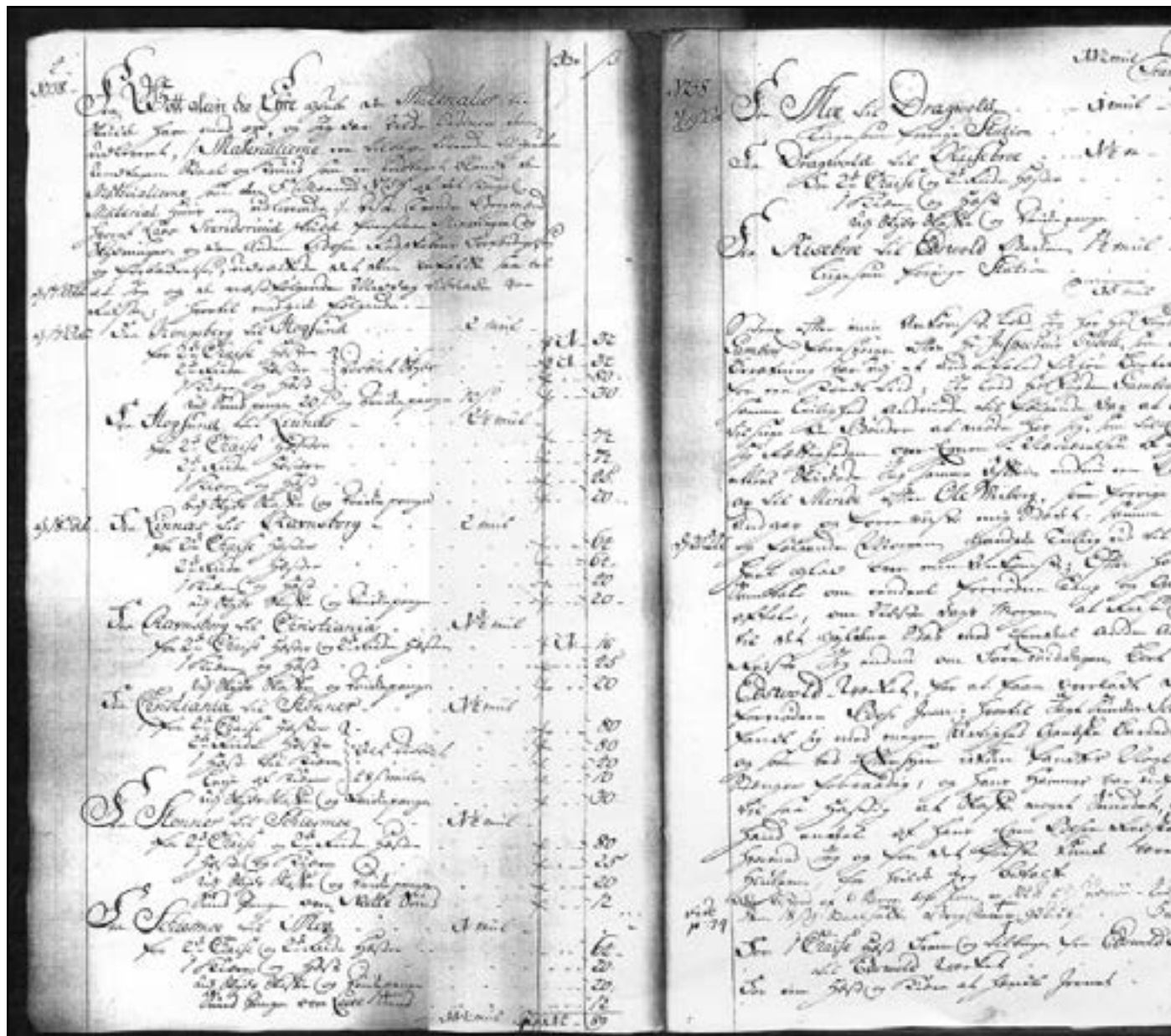
man kunne ha materialer til bygging og ved både til kullmile og fyrsetting når man kom tilbake. Alle malmprøvene – til sammen nesten 5.000 kilo – ble kjørt til garden Tynsåk og lagt til forvaring på et stabbur til man kunne frakte dem til Kongsberg. Bonden, Jørgen Tønsager, påtok seg transportoppdraget for 2 ½ riksdaler per tønne (ca. 480 kilo). Vinteren ble dårlig, nesten uten sledeføre. Først midt i januar kunne Jørgen Tønsager og følget hans dra av sted med malmprøvene. Tolv hester måtte til. Det ble om lag 400 kilo malm på lasset samt vekta av kjøre karen og utstyret hans. Det ble en meget strevsom tur, men den 22. januar kom de fram til Kongsberg hvor prøvene ble tatt hånd om og undersøkt. På tilbaketuren tok de med ytterligere materialer fra sølvverket, «men», skriver Poppe, «det var såre lite de kunne ta med, for hestene var helt utmattet og kjørerne var redde for at føret ville forsvinne helt».

Første side av regnskapet for 1758/1759 med bergmester Poppes beretning om gullfunnet. (Originalen i Riksarkivet) Første side av regnskapet for 1758/1759 med bergmester Poppes beretning om gullfunnet. (Originalen i Riksarkivet)

Snitt av Prinsesse Louises gruve. Kartet sies å være en kopi av H. Preus' kart i Riksarkivet, datert 9. juni 1752, altså fra kobberverkets tid. (Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket fra 1790)

Bergmester Poppes beskrivelse fra 1758 med reiseruta fra Kongsberg til Eidsvoll.

(Originalen i Riksarkivet)

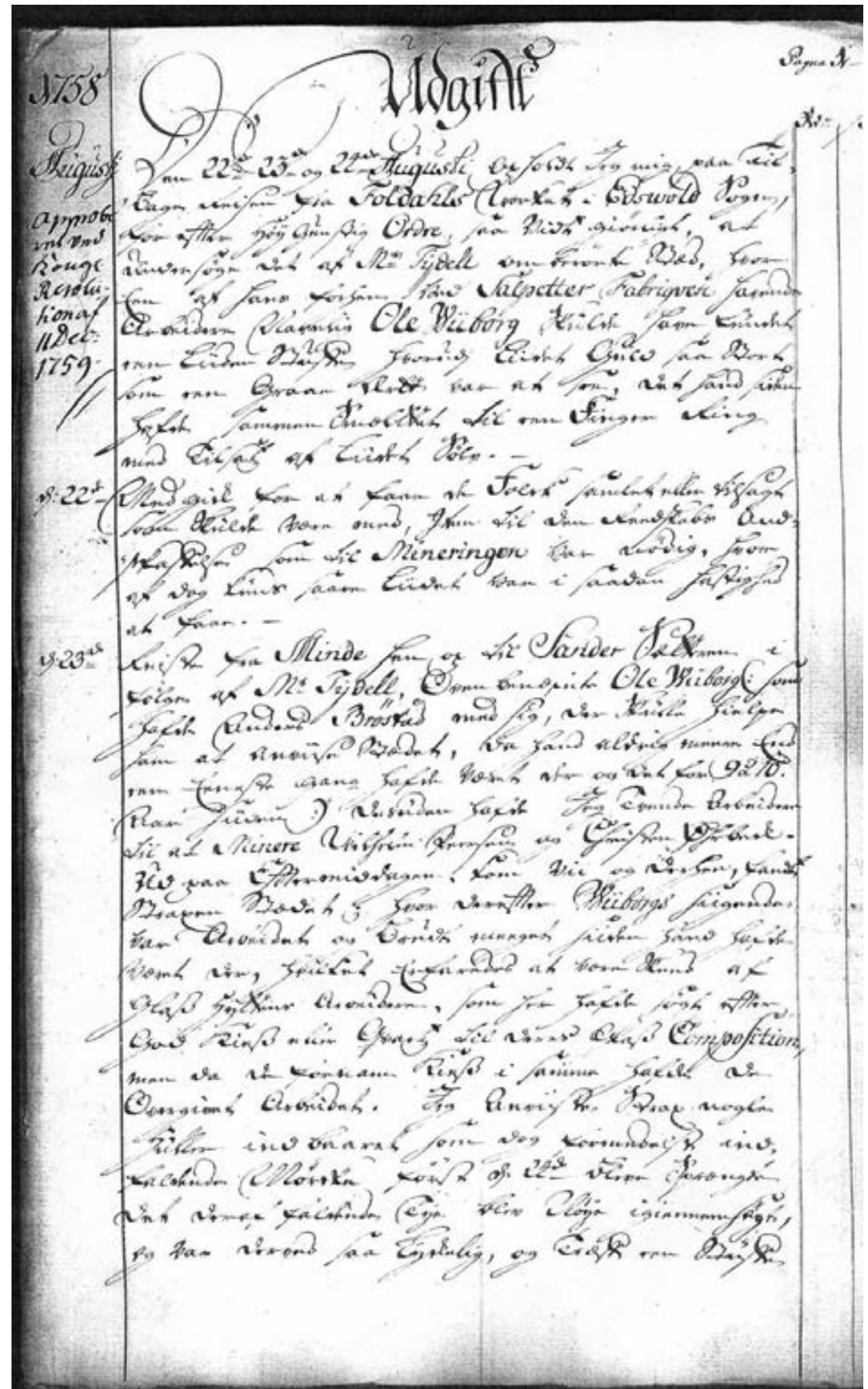
Reiseruta

Reiseruta på den 15 mil lange strekningen mellom Kongsberg og Eidsvoll var slik, ifølge bergmester Poppes beskrivelse:

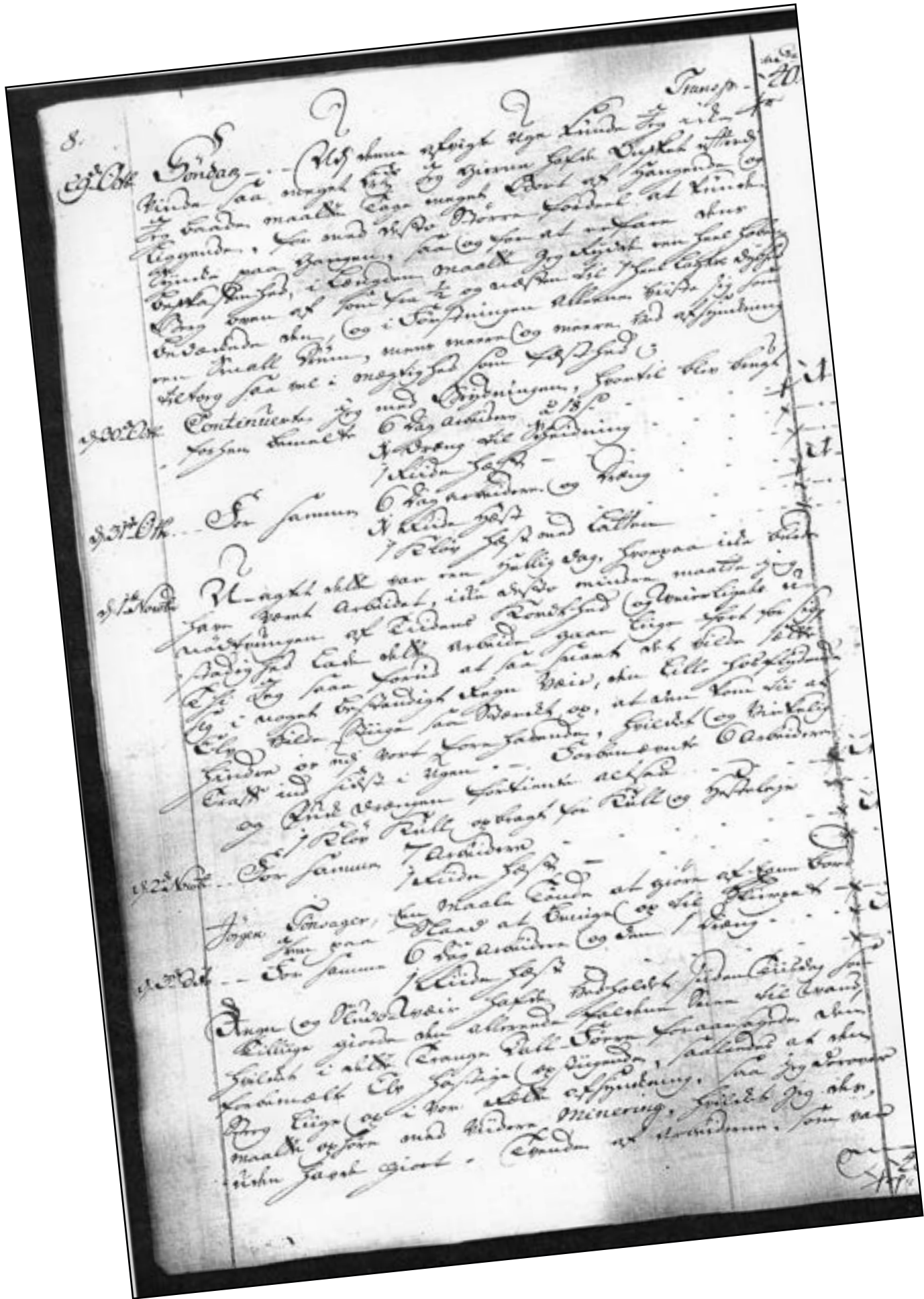
- Fra Kongsberg til Hogsund 2 mil.
- Fra Hogsund til Linnæs 2 1/4 mil.
- Fra Lillæs til Ravensborg 2 mil.
- Fra Ravensborg til Christiania 1 3/4 mil.
- Fra Christiania til Stonner (Stovner) 1 1/4 mil.
- Fra Sonner til Schiesmoe (Skedsmo) 1 1/4 mil.
- Fra Schiesmoe til Moe 1 mil.
- Fra Moe til Dragwold 1 mil.
- Fra Dragwold til Riisebroe 1 1/4 mil.
- Fra Riisebroe til Edswold Bakken 1 1/4 mil.

Blygruve

Parallelt med satsinga på gull, ble det i 1759 startet ei blygruve i Mistberget. Begge gruvene ble drevet med samme ledelse og for samme regning. Lars Henriksen og Niels Gulbrandsen – begge trolig fra Kongsberg – var skyttere og ledere. Michael Hansen fra Kongsberg var smed. Alle tre var samtidig sysselsatt ved gullverket. Blygruva hadde i tillegg seks arbeidere.

Første regnskaps-side fra 1758 med beretningen om de første undersøkelsene i gullverket. (Originalen i Riksarkivet)

Side fra bergmester Poppes regnskap som starter med søndag 29. oktober 1758.
(Originalen i Riksarkivet)

Originalteksten fra 1758

Vi har en nøyaktig beskrivelse av de første gullundersøkelsene i Eidsvoll. Den er nedskrevet av bergmester Fredrik Wilhelm Poppe personlig helt først i den eldste regnskapsboka for gullverket:

Reigning Over Udgifterne For Guld Kies Gruben Udi Edswold Sogn For Anno 1758 et 1759 Belagt efter Kong. Resolution Dato 11 Dec 1759.

1758

Augusti

Den 22de og 23de Augusti befant Jeg mig paa Tilbage Reise fra Foldahls Werket i Edswold Sogn hvor efter høytidlig Ordre saa widt giørligt at undersøk det af Mr. Tydell ombenevnte Sted hvor Een af hans forhen wed Salpetter Fabriquen havde Arbeidere Nemlig Ole Wiiborg skulde have fundet een Liden stufte hvorved Liidet Guld saa stort som een Graa Ærtt var at see, det hand siden havde sammen smelted til een Finger Ring med Tilsats af Liidet Sølv.

Den 22de

Udgik for at faae de Folk samlet eller tilsagt som Skulde vare med, Item til den Redskaps Andskaffelse som til Mineringen war nødvendig, hvor af dog kund saare Lidet var i saadan hastighet at faae.

Den 23de

Rejste fra Minde hen og til Sander Sætteren i følge af Hr. Tydell, Over benæfnte Ole Wiiborg som hafde Anders Brøstad med sig, der Skulde hielpe ham at anvise Stedet, da han aldrig meer End een Eneste gang hafde været der og det for 9 a 10 Aar siden. Dessuden hafde Jeg Twende Arbeidere til at Minere Wilhelm Peersen og Christen Ørbæk. Ud paa Eftermiddagen kom wii og derhen, fandt straxnu Stedet; hvor der efter Wiiborgs siigende war Arbeidet og Brudt meget siden hand hafde været der hvilket Erfaredes at være sked af Glass Hyttens Arbeidere, som her hafde søgt efter God kiess eller Quartz til ders Glass Composition, men da de fornam Kiess i samme hafde de Overgivet Arbeidet. Jeg Anviste strax nogle huller indbaaret som dog formedelst indfaldende Mørke først den 24de blev Sprængt. Det deraf faldende Tye blev Nøye igiennomsøgt og var derved saa Lykelig, og Traff een Stuff Hvorudi i Een Drusse Lidet Tyndt Blad guld var at see, Den Jeg med meget glæde forvarede, for det øfrige, Tog jeg En del Kies Stuffer hiem med til Prøve og nærmere undersøgning herved medgik wor Liiden forraad af Krud og wort Bohr Redskap forslaged, følgerig var indtet meere at udrette. Blew altsaa for denne Gang alt Arbeide ophøret, og vii samme Dags Aften kom tilbage til Edswol-Backen.

Den herved paagaande Omkostning ware

For 3de Hæste i Tvende Dager á 32 sk for hver hest daglig	2 Rd.	
For 2de Hæster i 2 Dager á 24 sk daglig	1 Rd.	
Kiøbt Kruud til Mineringen for		24 sk.
Til en Smeed for Laan af Endeel Warer og deres oplæsning		24 sk.
Ole Wiborg wilde icke have noget for sin umage men til den		
Karl hand hafde faaet med for at hielpe at opsøge stedet Leveret		24 sk.
Diet Penger for mig Selv i 3 dager á 2rd	6 Rd.	
(Sum)	9 Rd.	72 sk.

Den med bragte Kies Stuffe blew saa strax efter min hjemkomst til Sølv-Wærkeds Proberere overleverede af Hr. Justitz Raad Heltzen som tillige høygunstigst Befalede samme paa det Nøyeste undersøgt; Hvorefter gehalten blew Erfunden at være følgende,– Efter Gvardeinens Prøve Blef af 60 Cent. Ertz eller Malm udbragt 29 Cent Slig, holdende for Centren ¾ Lod guld, af den gandske Masse sc 29 Centner er falden efter Mark (?) 8 gr. D derudj 2 ½ gr. O. Hvorefter hver Mark Sølv holde 5 Lod guld.

Hytteskriveren bekom af 7 Cent. Reenvaskedt Slig 12 Lod Sølv og 1 ½ Lod Guld. – Den Stuffe som det Gedigne Guld var at see Udi Behagede Berghauptmanden at Skicke ned til Hoffet hvor den hos alle foraarsagede stor Glæde. Ja Majjestættens Selv befalede Allernaadigst gangens og Ertzens nærmere undersøgning; Hvilken allerhøyeste befaling ej saa snart blef Berghauptmanden med Posten den 14. October bekiendtiørt, samme jo straxnu den 15. October høygunstigst opdrog mig dette allerunderdanigst at efterkomme, og til den ende straxnu at begive mig derhen op, imedens endnu høsten war saa Mild, Tagende med mig de Folk jeg behøvede, og de Materialier jeg Tænkte at være nødige; hvilket Jeg og hørsomst(?) søgte at efterkomme, i det jeg den (16 Octbr) følgende dag heel Tiilige kaldede Lars Svendsrud og Ole Gramse til mig og Bad dem giøre sig ferdig til at følge med mig til Edswold Sogn, og saa straxnu i dag endnu forsynse sig saaledes, at de kunde være hiemme fra 3 a 4 uger, og dessuten afhendte Fra Gott Alein die Ehre grube de Materialier wi skulde have med op, og Jeg der Vilde Ordinere dem udleveret, /: Materialierne er tilbage Leverede til gruben undtagen Staal og Krud som er indtaget blant de Materialier som den 5te Maaned 1759 af det Kongel. Material Huus ere udleverede ;/ – Disse twende Bergmænd hvoraf Lars Svendsruud skulde forestaae Mineringen og Skydningen og den anden Bohre Redskabens forferdigelse og forbædrelse, udrættede det dem befalthe saa wel at Jeg og den næstfølgende Middag (17. Octobr) tiltræde wor Reise hwortil medgikk følgende –

<i>17. Octbr.</i>	
<i>Fra Kongsberg til Hogsund 2 Miil</i>	
<i>For 2de Chaise Hæster</i>	<i>1 – 32</i>
<i>2 de Ride Hæster (Dobbelt Skyds)</i>	<i>1 – 32</i>
<i>1 Rider og Hæst</i>	<i>– 80</i>
<i>udi Sund penger 20 s. Og Drickepenger 10 s.</i>	<i>– 30</i>

Reisa gikk videre med samme ekvipasje fra Hokksund via Kristiania, til Skedsmo der man overnattet. Den 19. oktober 1758 dro man videre via Dragvoll og Risebro til Eidsvollbakken. Hele reisa kostet 18 riksdaler og 59 skilling.

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

Strax efter min Ankomst Lod jeg her Hr. Fogden Gambor forespørge efter Hr. Inspecteur Tydell, som efter Berætning war udj et Andbefaled forhør BortReist for een Kort tiid; Jeg Lood Hr. Fogden Gambor med samme Leilighet anmode til følgende dag at Lade tilsige de Bønder at møde hos sig, som tilEgner sig Rættigheder ower Egnen i Nærværelse af gangen ellers Skickede Jeg samme Aften endnu een Baad (16 sk) op til Minde efter Ole Wiborg, som forrige Gang andgaw og foreviste mig Stedet. Samme kom og følgende Morgen (20. Oct), gandske Tiilig ned til mig heel glad ower min Andkomst; Efter holden Samtale om eendeel fornødne Ting og Giordte aftale, om Næste dags Morgen, at Reise op til det gyldne Stæd med Eendel andre Arbeidere, Reiste Jeg endu om formiddagen Bort til Edswold-Wærket, for at faae owerladt det fornødne Bohr Jern; hvortil Jagt Junker Schlanbush fandt sig med meget Artighed Gandske Bereedwillig og som ved Eftersyn ikun fandtes Nogle stænger for-raadig, og hans hammer var ufærdig til saa hastig at Skaffe noget Saadant, overlod hand en del af hans Egne Bohre Redskab, hvorved Jeg og for det første kunde være hiulpen, for hvilket jeg betalte 10.

<i>NB: Bestoed af 6 strugne Bohr Jern av 104 Rd á 3 s. Udg</i>	<i>4 – 32</i>
<i>Item 18 stk. staalsatte Berg Varer av 93 Rd á 6 s.</i>	<i>5 – 78</i>
<i>For 1 Chaise hæst fram og tilbage fra Edswold Backen til Edswold Wærket</i>	<i>– 24</i>
<i>For een hæst og Rider at hendte Jernet</i>	<i>– 16</i>
	<i>29 – 33</i>

20. October.
Om Eftermiddagen mødte efter Tilsielse foranmælte Bønder, dem Jeg bekindtgiorde mit forehavende, de blev og af Fogden paalagt at vere mig behielpelig i alle Tilfælde, hvilket de og Lovede med glæde at vilde efterkomme; Gav mig og straxnu Løfter om Næst-kommende Mandag at forsyne mig med een Smide Belg, Smide Ambolt og den behøvede Kull imot betaling for Transporten op og Ned.

1. Octbr.
Reiste Jeg i følge af Inspect. Tydell og 4de fremmede Arbeidere /; da midlertid mine egne 2de maatte færdiggjøre ald Bohr Red-skaben Skifte (?) :/ Hen op til gangen hvor jeg da først og fremst Lood op sanke det allereede brudte, og siiden lod Bryde ned og af...? Rydde noget af det omkring-liggende Løse Berg og Jord, paa det jeg næstkommende Mandag kunde med desto mer Røm-melighet og Nytte bruge de andtagne Arbeidere. –
Den strax hosløbende Bæk befandtis endnu, uagtet den Langvarige Tørke, at have et fuldkomment () Vand, Samme Bæck vil til næste Aar nødvendig at Endre , saa som deni Flom-Tiiden Løber saa stærkt op, at den befrygtelig stiger ind i gruben, hvor mand vil sænke sig af paa Gangen.

<i>For 1 Riide hæst den heele Dag op og Hiem fra Edswold Backen 1 ½ Miil</i>	<i>36 sk.</i>
<i>For 1 Kløv hæst 1 ½ Miil</i>	<i>24 sk.</i>
<i>Wilhelm Pedersen</i>	<i>18 sk.</i>
<i>Ole Wiiborg</i>	<i>18 sk.</i>
<i>Christen Ørebæk</i>	<i>18 sk.</i>
<i>Mads Sander</i>	<i>18 sk.</i>
	<i>30 – 69</i>

<i>Den 22de dito</i>	
<i>Søndagen blev alting Foranstaltet til andstundende Uges foretagender og hvad følgende Mandag 23. Oct.</i>	
<i>skulle opbringes, hvortil medgik følgende: For 2de Kløv hæster at opbringe bohr Redkab</i>	
<i>Og endeel andre Materialier</i>	<i>1 – 48</i>
<i>For 2 de ditto at opbringe Smide Belgen</i>	<i>1 – 48</i>
<i>For 2de Ditto at opbringe et Smide Stæd, Item Lere til Smiede Essen og til Ladning</i>	<i>1 – 48</i>
<i>For 2 de ditto at opbringe Smiede Kull og for kullene Selv i Kløven</i>	<i>1 – 56</i>
<i>For 1 Riide hæst fra Tønsager</i>	<i>1 – 24</i>
<i>Wilhelm Pedersen, Ole Wiiborg, Christen Ørbæk og Mads Sander á 18 sk.</i>	<i>– 72</i>

<i>Den 24 de Octbr.</i>	
<i>Bietiente mig af overmælte 4de hæster á 18 sk.</i>	<i>– 72</i>
<i>Efterdj Jeg icke endda hafde faaet afweijen Ryddet</i>	
<i>Hvad Jeg vilde, men til følgende dag bestilte jeg Twende Nye Arbeidere til, og 1 Dreng, til at samle og bære bortt den brudte Ertz, hvortil Skytteren saavelsom smeeden i de Leedige Timer maatte være behielpelig. Merk for 1 Riide hæst</i>	<i>– 24</i>

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

<i>Den 25.</i>	
<i>For Wilhelm Pedersen, Ole Wiiborg, Christen Ørbæk, Mads Sander á 18 sk.</i>	<i>– 72</i>
<i>Item Ole Sander - Ole Hoel de Twende nye andtagne (18)</i>	<i>– 36</i>
<i>Anders Olsen, Dreng</i>	<i>– 12</i>

I dag var Jeg icke oppe hos Folkene, efterdj jeg endelig maatte følge En Mand af Bøyden Nemlig Christopher Haberstad; hen op paa et høyt Bierg her i Sognet som kaldes Nye Nabben hvor hand hafde blotted en Gang. Men som samme saa straxnu viiste sig at være een Grov-Kornig svovel-Riig Jern Kiess, saa andvendte jeg intet forsøg paa den men allene medtog nogle Prøver som jeg og her har Ladet undersøge, men icke fundet noget Efdelt hos.

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

(Så følger regnskapet med lønn for de seks arbeiderne de neste dagene)

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

29de Octbr.
Søndag – Udj den afvigte uge kunde jeg icke vinde saa meget Ertz jeg gierne hafde Ønsket efterdj jeg baade matte Tage meget bort af hængende og liggende, for end desto større fordeel at Kunde synke på gangen, saa og for at erfare dens beskaffenhed, i Længden maatte jeg Rydde een heel hobe Berg over alt som fra ½ og næsten til 1 heel Lagters dybsel bedækede den, og i Først-ningen allene wiiste sig som een small mens meere og meere ved afsynkningen tiltoeg saa vel i mægtighet som fasthed.

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

<i>Den 30de Octbr.</i>	
<i>Continuerte jeg med Brydningen hvortil blev brugt Forheen bemelte 6 Dag arbeidere á 18 sk.</i>	<i>1 – 12</i>
<i>1 dræng til Skeiding – 12</i>	
<i>1 Riide hæst</i>	<i>– 24</i>

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

Den 31. Octbr.
For samme 6 Dag arbeidere og Dræng *1 – 24* || *1 Riide hæst – 24* | |
| *1 Kløv hæst med Latter* | *– 24* |

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

<i>– Forbenævnet 6 Arbeidere og Puck drængen fortiente altsaaa</i>	<i>1 – 24</i>
<i>1kløv kull og brugt for kull og hæsteleje</i>	<i>– 28</i>
<i>Den 2de Nowbr.</i>	
<i>For samme 7 Arbeidere</i>	<i>1 – 24</i>
<i>1 Riide hæst</i>	<i>– 74</i>
<i>Jørgen Tønsager, Een maalm Tønde at gjøre af Eege bord</i>	
<i>Item paa slaad at bringe op til Skiperpet</i>	<i>– 48</i>

<i>Den 3de dito</i>	
---------------------	--

Illustrasjon av en reise fra Høgsund til Høgsund, 1758. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759. Illustrasjonen er hentet fra et trykk av reisen fra Høgsund til Høgsund, 1758, som ble publisert i 1759.

<i>For samme 6 dag arbeidere og den 1 dræng</i>	<i>1–24</i>
<i>1 kløv hæst</i>	<i>– 24</i>

Regn og Sludd veir hafde vedholdit siiden Tiirsdag som tillige gjorde den allerede faldne Snee til Vand, hvilket i dette Trange Dall-Føre forårsagde den forbemeldte Elv hastig opstiigende, saaledes at den steeg liige op i vor Rætte afsynkning, saa jeg derover matte ophøre med videre Minering, hvilket jeg desuden hawde giort – Twende af arbeiderne, som var Vel Kiendt her i skowEinen

Skickede jeg nu paa Eftermiddagen bordt til den gamle forladte Oudahls grube, som ligger ½ Miil Norden for den guld kies gang for at bringe mig Prøver af samme Ertzer med sig:

Den 4. Novb.
Imidlertid foranstaltede jeg ald den brudte ertz sammen samlet og opmaalet som udgiorde 12 tønder, som jeg under Laas og Luck-else forvarte i et af Sætter-Huusene.
Vores Bohr og skyte Redskab og anden overbleven Redskab og Materialier Lod jeg meed Twende Kløv hæster (48 sk.) bringe ned til Tønsager, paa en stolpe Boe at indlegges, som til den Ende haver Leijet af opsidder for 1 Rd.

<i>For Smiede Bælgen og Smiede Ambolttsens Needbringelse, maatte og Liigeledes som ved opførselen betalle</i>	<i>–72</i>
<i>For benæfnte 7 arbeidere</i>	<i>1 – 24</i>
<i>1 Rijde hæst</i>	<i>– 24</i>

De Twende efter Prøver bortskickede arbeidere bragte mig Een slags (?) madse Bly Ertz og Kaaber Ertz, som var fra Twende Diverse gruber, som dog icke laae langt fra hinandren; og som disse stuffer faldt mig Temmelig i Øynene, resolverte Jeg Selv at besee disse Skierper og gange, Reiste til den Ende endnu samme aften hen til gaarden Dorr 1 Miil fra Tønsager havende med mig 4de af f orbenæfnte Dag arbeidere og 1 kløv hæst med Bohr og Skyde Redskab

Den 5. Novbr.
Den følgende Morgen Reiste vi Liige øst over fra gestgiver gaarden Dorr op over og ind efter Fieldet imod 1 ½ Miil førend vi kom til bemæltte Oudahl gr. nemlig Cron Prindzen og Lowiese, hvoraf den første er af synket paa en Temmelig mægtig kiess gang, som dog derhos syntes at vere meget Jern Besestig, samme har siin Regulaire strygende i Øst og Vest og maateligt faldende til Nord. Imod et paar hundrede Skritt fra denne grube ligger den andren, sc. Lowiese grube som icke er saa meget afsynket, paa reen Blye Ertz gang, hist og her indsprængt med Riige Kaaber Kiess wisere. Denne gang hafde sin Reene strygning i Nord og Søer og derfor gandske staaende, ungefer et ¼ al til ½ allens mægtighed. Disse Twende mægtige gang oversætter hinanden altsaa, og tror jeg nok det var Umagen verd at undersøge den stuff i Korset eller i dens oveersættende, begge ganger kand mand desuden opgaae hver i sin streckning ret Temmeligt. Jeg lood deerpaa af de med-havende arbeidere bryde paa samme ganger saa meget jeg kunde faae til Prøver hiem med meg, hvis undersøgnings udfald siden skal anføres, hvorefter vii igien gav os paa VendeReise til Dorr: For min og kløv hæsten maatte betales fuld skyds og halv skyds tilbage 36 sk.

<i>Endnu samme Aften Reiste tilbage til Edswold Backen med kløv hæst tillige å 24 sk.</i>	<i>– 48</i>
<i>De med havende 4de arbeidere å 18</i>	<i>– 72</i>

Den 6. Novbr,
Den følgende Mandag Sluttede Jeg accordt med Bonden paa Tønsager om Ertzens hidbringelse, hvorom vi blev saaledes foreenede, at hand skulde Tage 1 Tønde paa hver hæst paa opweeien og derimod tage noget af de udfordrende Materialier igien med sig til Retour, hvilket skulde skee, saa snart Issen hafde lagt sig og Føret tillod samme, da hand skulde nyde for Tour og Re-tour for hver Tønde og hæst 2 ½ rd, end viidere giorde aftale med Mili og Sander Bønderne, om Tømmer hugst, saa snart Jeg efter min hiemkomst skrev op til Hr. Jnspecteur Tydell, saa og om den meegen Need hugne Braatte veeds ophuggelse og Frembringelse til Skierpet, dels til Kulle miilens opsættelse, dels til anden brændsel.
Hr. Inspecteur Tydell var saa god og lovede at have tilsyn med de paa Tønsager tilbage blivende Materialier Hvorpaa hand fick Specification med Nøgeler for Liigesaa at modtage og indlægge de paa Wintter Føret opskickede øfrige Materialier; desuden lovede og saa at have opsynet med Tømmerets og Veedens Hugst og Frambringelse. Item hva ellers fra Kongsberg af maatte blive forand stalltet. Hvorpaa Jeg da den følgende 7 de Nowbr. Tiltræde min tilbage Reise som dog nu formedelst Veirets Fugtighed og Veiens vanskelighed gick meget langsom for sig.

Poppe med følge reiste fra Eidsvollbakken den 7. november 1758 og kom til Kongsberg den 10. november.

Vi kom altsaa efter 25 dagers Forløb / Gud være Lovet :/ heel og holdig Lyckelig tilbage igienn, uagtet wij paa denne sene Aarets Tiid formedelst Regn, Snee, Slud weir og Kulde, saavelsom vores opholds stæds megne ubeqvommelighed hafde Liidet og maatte udstaae meget.
Diet Penge for mig selv å 2 rd pr Dag Item Diet Penger for de 2de medhafede arbeidere å 32 sk pro Person gjør 50

16 – 64

<i>1759</i>	
<i>Udi 22de January</i>	
<i>Formedelst Førets Mislighed andkom Jørgen Tønsager icke forend den 22de January, med den Brudte Malm, førende samme paa Tolv Hæste, meen udgiorde dog efter woris maal 12 Tønder, som weide pr Tønde noget over 8 Centner, følgelig meeget svære Lass i saa haardt og Tungt et Føre for hver Hæst med ContraKten efter giordt aftale 2 ½ rd.</i>	
<i>Gjør for 12 Hæster</i>	<i>30 –</i>
<i>Og for oversættelse i Edswold Sundet fram og Tilbage pr Lass 4 sk.</i>	<i>– 48</i>
<i>Liigeledes i Hogsund Sundet frem og tilbage pr. Hæst 4. sk.</i>	<i>– 48</i>
<i>Til Retour Tog de med sig de paa Pagina andførte Materialier, hwilket var saare Liidet imod det de Kunde Hafde Føret, hafde deris Hæster icke allermest vært udmattede ved de svære Lass de hafde paa udveien, menn endog saa fordj de befrygtede Førets fulde opslag hvor over de lett hafde kundet kommit til at lagt noget af under weis, hwilket verken de eller Jeg Turde hazardere.</i>	
<i>Summa</i>	<i>31–</i>

Strax efter hiemkomsten forføyed mig efter Pligtskyldighed Hen til Berghauptmanden og underdanigst responde mundtlig alle omstændigheder tillige med bringende Prøver af alle ved gangen forefaldende Ertser, saa og een stor Stuffle som viiseede gangens Mægtighed Nett-op at være ½ allen, da den dog i begyndelsen næppe war Een finger bred. Desuden leverede jeg nogle stuffer hvorudj var synlig Gedigent Guld at som til dels angeflogent i smaa blade, til dels i Smaae Pricker og Tagger, som alle siden ere blevne nedsendt til Hoffet.

Af Kiessen, og de hosfølgende Berg Ertser, item de andre medbragte Prøver af Ertzen maatte jeg derpaa udleede nogte efter Berghauptmandens høygunstige Ordre og Medbringe i Prober Stuen til nøyagtigte undersøgning af Gvardeinen og Berg Prober-eren.
Det Medbragte bestod udj efterfølgende Sorter:

Her følger en oversikt over ti prøver fra «Sander Skierpet» (Gullkisgruva), «Cron Printz Skierpet» (Prins Fredrik), og «Lowiese grube». Det ble påvist både gull, sølv, kobber og bly.

De første arbeiderne

Arbeiderne ved gullverket kom fra nær sagt alle steder på Østlandet. Mange av fagarbeiderne ble rekruttert fra sølvverket på Kongsberg. Noen av dem var bare en periode ved gullverket for så å dra tilbake til sølvverket, andre ble i Eidsvoll resten av livet. En rekke arbeidere ble også rekruttert lokalt, for kortere eller lengre tid. Det var ikke bare småkårsfolk som arbeidet i gruva. Bønder og bondesønner hadde tidvis også jobb der. Dessuten var bøndene mye engasjert i transport for verket, både av malm og materi-aler.

Et spesielt fenomen for gullverket var at mange av gruvear-beiderne også ryddet jord og ble småbrukere ved siden av. Gruvedrifta foregikk langt til skogs, og arbeiderne var nødt til å bo i nærheten av gruva. Siden virksomheten var usikker, tok de færreste sjansen på å drive utelukkende som gruvearbeidere. Til og med lederne ved verket hadde kuer og sauer ved siden av gruvedrifta. Den første tida var noen seterhus eneste husvære i området. Rundt dem var det gjerne også dyrket opp en liten jordflekk. Noen gruvearbeidere kjøpte setrer og ryddet mer land slik at de ble små gardsbruk. Andre gikk løs på svarte skauen. Denne nyryddinga dannet grunnlaget for all seinere bosetting i det området som ble til skolekretsen Gullverket. Her følger en oversikt over arbeiderne som ble ansatt ved gull-verket i løpet av 1759.

Lars Viebach fra Kongsberg var den første lederen av ver- ket. Han ble ansatt som overstiger, men ble i 1770 utnevnt til geschworener. Han var gift med Anne Kristensdatter Onshuus og hadde tre barn. Familien bodde på eiendommen Sjøberg i Gullverket. Lars Viebach døde i 1775.

Lars Olsen Svendsrud var også fra Kongsberg. Han ble født omkring 1729, var med på undersøkelsene i 1758 og ble ansatt som skytter (skytebas) ved verket. Han var gift med Malene Efraimsdatter og bodde på eiendom- men Glabakk, rett ved siden av sjølve verket. Familien flyttet tilbake til Kongsberg ved juletider 1772, og Lars Svendsrud døde der våren etter, bare 44 år gammel. Han ble begravd ved Kongsberg kirke 5. april 1773.

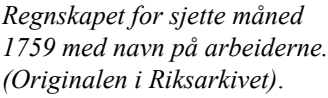
Nils Gulbrandsen var sjakhthauer og jobbet den første tida som tømmermann i gruva (en som sikrer gruvesjakta med tøm-merstokker for å unngå ras). Han kom trolig fra Kongsberg og arbeidet ved gullverket hele perioden som staten drev verket. Etter nedleggelsen i 1783 var han en av de to som fortsatte som oppsynsmenn inntil man fikk solgt verket i 1786.

Michael Hansen, født 1729, kom fra Kongsberg til gullverket. Han gikk i 1752 i smedlære hos Henrich Bærentsen på Kongs-berg og ble i 1759 ansatt som mestersmed ved gullverket.

Ole Davidsen var vanlig gruvearbeider. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Amund Jonsen Hemli, født ca. 1728. Han kom fra garden Hemli i Eidsvoll og var med i gullverket de første par årene. I 1761 overtok han nabogarden til Hemli, Okarn Sander, og i 1777 flyttet han til småbruket Badstuholen like ved.

Gustavus Gundersen jobbet ved gullverket i mange år. Han kom trolig utenbygds fra, men vi vet ikke hvor han stammer fra.

Thomas Pedersen ble ansatte omkring 1765. Han var første rydningsmann på småbruket Rundtom i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Halvor Mattisen ble ansatt ved gruva i 1762. Han ble første rydningsmann på småbruket Søbråtan, Storbråten i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

Ingebredt Rasmussen ble ansatt som dreng ved verket høsten 1760.

Christen Røgholt var høsten 1760 ansatt ved verket for å kjøre setteved. Han var rimeligvis fra Eidsvoll. **Bent Pedersen**, født 1755 – død 1824. Han var sønn av Peder (Per) Bentsen i Lesja og gift med Ingeborg Olsdatter fra Nord-Odal. De var bosatt i Lesja i Gullverket. Det er ikke kjent når Bent Pedersen ble ansatt ved verket, men tradisjonen forteller at det var han som fant gullforekomsten ved Brøstadgruva. Han ble sjøl stiger der.

Niels Nielsen Blecheberg, født ca. 1730, ble ansatt i 1761 og var anslager ved verket. Han jobbet ved verket til nedleggelsen i 1783 og deretter som opp-synsmann til 1786. Han kom trolig fra Kongsberg der navnet «Blecheberg» går igjen i siste halvdel av 1700-tallet. Navnet stammer opprinnelig fra en gard i Sigdal. Niels var gift med Marte Henriksdatter fra Fenstad i Nes på Romerike og var første rydningsmann på småbruket Bleikeberg i Gullverket.

Ole Pedersen, født ca. 1720 – død 1783, ble ansatt ved verket tidlig på 1760-tallet og jobbet der til ut på 1770-tallet. Ole Pedersen var gift med Goro Embretsdatter og var første rydningsmann i Botshaugdalen i Gullverket. Det er ukjent hvor han kom fra.

Gunder Knudsen var ansatt i 1782 da han ble gift med Berthe Larsdatter Vibak, datter til den første sjefen ved gullverket, Lars Viebach. De dro til Kongsberg der han døde før 1795.

Ougen Johannessen, født ca. 1756, var sønn av gullverkspioneren Johannes Ougensen og ble ansatt ved gullverket seinest 1780. Han var gift med Magn-hild Eriksdatter fra Stange og bosatt på eiendommen Vangen i Gullverket, seinere på naboeiendommen Rikardsbråten.

Ole Olsen, født ca. 1750, var også sønn av Ole Pedersen. Han var gift med Dorte Jensdatter og bosatt i Botshaugdalen i Gullverket. Ole Olsen ble ansatt ved verket omkring 1766 og var med til nedleggelsen 1783.

Trond Amundsen var tømmermann ved verket. Han kom fra Folldal Verk i 1765 og ble første rydningsmann på eiendommen Tronsbråten i Gullverket som fikk navn etter ham. Amundsen sluttet ved verket på 1770-tallet.

Efraim Larsen, født 1765, var sønn av skytter Lars Olsen Svendsrud på Glabakk i Gullverket. Han flyttet sammen med familien til Kongsberg seinhøsten 1772, men var tilbake som dreng ved gullverket i 1779. Han flyttet seinere tilbake til Kongsberg der han tok jobb ved sølvverket.

Even Dahl var fra Kongsberg. Han var gift og er nevnt som ansatt ved gullverket i 1768. Han hadde en bror som arbeidet ved Røros kobberverk samt en bror og flere svogere som var ansatt ved Kongsberg sølvverk.

Jon Kjøstelsen, født ca. 1736, var ansatt ved verket fra seinest 1781. Han var gift med Inger Larsdatter og bodde i Holsetra i Gullverket. Det er ikke kjent hvor han kom fra.

David Olsen ble ansatt ved gullverket seinest 1779, bare 14-15 år gammel. Han ble gift med datter til verkspioneren Paal Rasmussen og bodde i Storbråten i Gullverket sammen med kona Marte Paalsdatter.

Anders Gullichsen var understiger ved verket i 1779. Ukjent hvor han var fra.

Petter Engebretsen arbeidet ved verket 1779. Ukjent hvor kan kom fra.

Simen Enersen var arbeider i gullverket fra seinest 1770 til ut på 1780-tallet. Han påtok seg også kjøring for verket. Han var bosatt i Storbråten i Gullverket. **Anders Larsen** var skytter ved verket fra 1770-tallet. Han bodde på eiendommen Søli i Gullverket fra 1778 til sin død i 1785. Han var gift med Marte Andersdatter.

Kjell Trondsen kom fra Vardal. Han var født i 1734 og jobbet ved gullverket fra ca. 1775 til verket ble stengt i 1783. Han bodde først på Glabakk i Gullverket, seinere på Sjøberg i Gullverket.

Johannes Halvorsen Grube kom trolig fra Kongsberg. Han ble ansatt før 1779 og bosatte seg på småbruket Tronsbråten. Han var gift med Marte Katrine Larsdatter Svendsrud, datter til skytter ved verket, Lars Olsen Svendsrud. De flyttet til Kongsberg da gullverket ble nedlagt i 1783.

Per Røgholt var trolig fra Eidsvoll. Han var dreng ved verket i 1774.

Isak Knudsen var fra Setre ved Minnesund. Han var født omkring 1738 og ble ansatt ved gullverket i 1774. Han bodde i Holsetra i Gullverket og var gift med Berte Rasmusdatter fra Bjørke i Eidsvoll.

Daniel Kiøstelsen ble ansatt seinest 1779. Han bodde i Storbråten i Gullverket i tidsrommet 1781–1784.

Johan Didrik Jørgensen var ansatt ved gullverket i 1780 da han ble gift med Kari Torstensdatter fra Sandholt i Eidsvoll. De dro seinere til Kongsberg der han kanskje også kom fra. Begge døde på Kongsberg før 1795.

Christian Johan Henriksen Eberlin var oppvokst ved Konnerudverket utenfor Drammen. Han kom til gullverket omkring 1777 og var der til statens nedleggelse i 1783. Da flyttet han til Kongsberg der han ble tilsatt ved sølvverket.

Halvor Hansen var ansatt som smed ved verket fra seinest 1774.

Nils Olsen, født 1735, ble ansatt ved verket omkring 1770. Han bodde på eiendommen Rundtom i Gullverket.

Jon Pedersen, født ca. 1750 og gift med Marte Christophersdatter. De bodde på eiendommen Finsbråten i Gullverket. Jon Pedersen var ansatt ved verket fra omkring 1774 til nedleggelsen i 1783.

Tarald Christensen var gruvearbeider fra omkring 1770 og bosatt på eiendommen Finsbråten i Gullverket. Han flyttet seinere til Rikardsbråten i Gullverket.

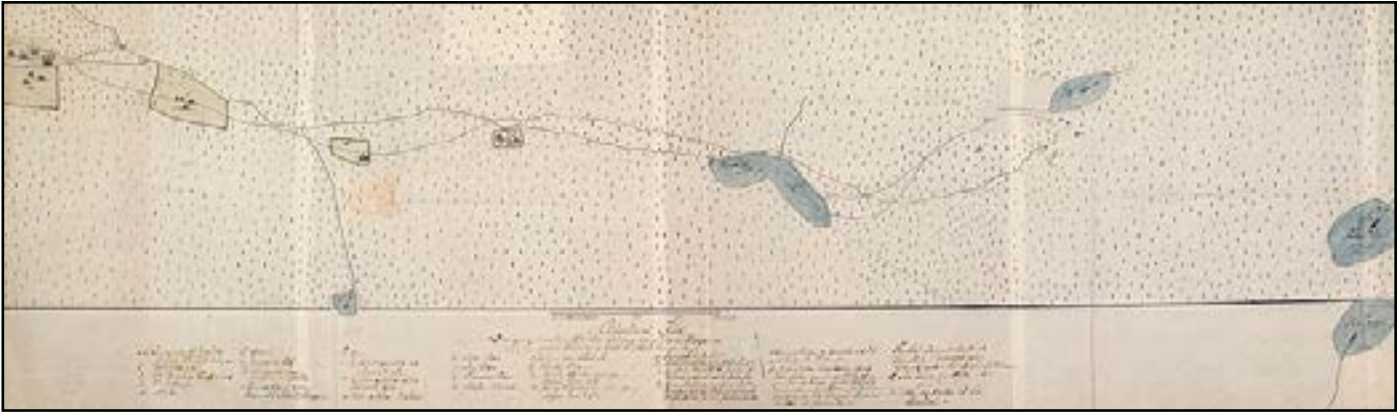
Knud Olsen ble ansatt ved verket omkring 1780. Han bodde på eiendommen Sjøberg i Gullverket, men brøt også opp et jordstykke ved Grasligruva der verket hadde virksomhet.

Arbeiderne flyttet fra skjerp til skjerp etter hvor det var bruk for dem, fra Sannergruva i sørvest til Larsputten i øst og Prins Fredriks gruve i nord. Det var altså ikke slik at de samme arbeiderne holdt til på samme sted hele tida.

Den første driftsperioden

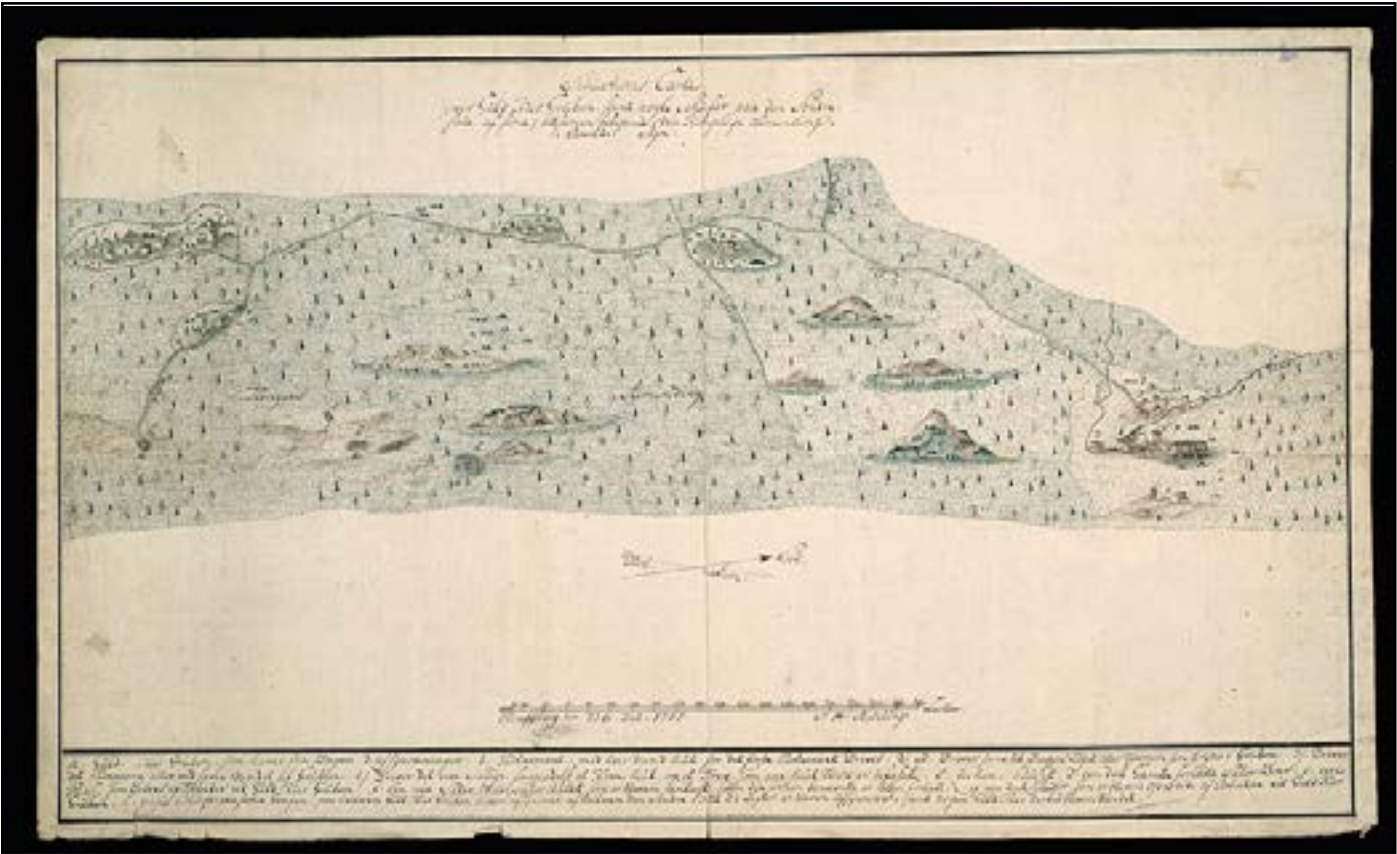
Den virkelige gruve drifta kom i gang i mai 1759 med 30 arbeidere. Flere av dem kom fra sølvverket på Kongsberg, og i tiårene som fulgte, kom det stadig dyktige fagarbeidere derfra. Reisa mellom Kongsberg og Eidsvoll tok vanligvis tre dager. Ruta man fulgte gikk over Hokksund og Lier til Christiania og videre oppover Romerike. Gruvedrifta foregikk ved Sanner seter der Knoffsløkken nå ligger – midt inne i svarte skauen, flere kilometer fra nærmeste, faste bosetting. Nå ble det liv og røre både i skogen og på gardene i Eidsvoll. Arbeiderne måtte ha tak over hodet og tok i bruk seterhus i området som boliger. Garden Fremming sør for Minnesund var base for gruveledelsen den første tida. Oppstartet førte til et stort behov for bygningsmaterialer og utstyr. Tømmer og ved var allerede hogd og kjørt fram i løpet av vinteren. Alt annet måtte fraktes opp med kløv siden det ikke fantes noen veg til gruva. Lokale bønder stilte med hester. Nils Hoel, Jørgen Tønsager, Erik Tønsager, Borger Tønsager og Erik Hemli stilte med tre hester hver. Ole Amundsen Hemli med én hest, Halvor Holt med to. Kvartermester Halvor Eriksen Røgholt synes å ha hatt ei slags formannsrolle i dette frakt- og forberedelsesarbeidet som pågikk i nesten to uker. Åa mellom Øvre og Nedre Holsjø ble lagt om for å få vannet lenger vekk fra gruva, og man bygde demninger for å utnytte vannkrafta både til et pukkverk og til et sagbruk som ble oppført ved verket.

Berget ble brutt både ved fyrsetting og ved hjelp av krutt. Fyrsettingen foregikk ved at man reiste ved opp langs fjellet og tente på. Når varmen ble sterk nok, sprakk fjellet og ble sprøtt

Kart over gullverket og områdene nordafor fra 1761. Sjølve verket sees helt til venstre på kartet. Videre mot høyre er inntegnet småbruket Lesja og setrene Røisivangen og Holsvangen. Sjøene er fra høyre mot venstre: Røvatnet (øverst) og Vesle Røvatnet, Putten, Øvre Holsjø og Røisitjernet (i nederste kartkant).

Gruvearbeiderne som slo seg ned og ryddet småbruk i kongens allmenning, kom raskt i konflikt med bøndene i Eidsvoll. Bøndene hadde tidligere vært alene om å ha interesser i skogen. Der hadde de setrene sine og der slapp de buskapen på beite. Nå fikk også gullverksarbeiderne småbruk med beitedyr og forproduksjon. Gruvedrifta fortrengte dessuten seterdrifta slik at bøndene måtte anlegge nye setrer andre steder i allmenninga. Konfliktene førte til mange stridigheter. Gruvearbeiderne sendte til og med brev til kongen der de klagde på bøndenes framferd. Denne viktige delen av lokalhistoria skal vi i denne omgang la ligge til fordel for gruvehistoria.

Kartskisse datert «Kongsberg 22de Dec. 1765» med tittel «Situations Carte over Guld Kies Gruben, samt nogle Scherper paa den Søndre side af same; altsamen beliggende i den Kongelige almindig i Eisvold Sogn».

Kartet har følgende forklarende tekst (modernisert):

a) Gullkisgruva som har to avsynkninger. - b) Pukkverket med vasshjul som også heiser opp steinen som brytes i gruva, driver pumpene som får vannet ut av gruva og, ved hjelp av et kamhjul og et drev som er festet på hjulstokken, driver ei sag. - c) Sakkerhuset (boligen for arbeiderne).- d) En del gamle, forlatte seterhus. e) En plass (Glabakk) som beboes av en arbeider med Gullkisgruva. - f) Ei ny seter, Milliseter (Millidalen). g) En del plasser som er ryddet av arbeiderne ved Gullkisgruva. - h) Noen skjerp på samme gang som Gullkisgruva, hvor det søndre er 3-3½ lagter (ca. 6 meter) dypt og noe gullkis er funnet.

(Originalen i Riksarkivet).

Betalingen for den jobben var 156 daler i året, eller 12 daler for hver bergmåned, siden bergvesenet delte året opp i 13 måneder. Pukkverket skulle knuse den gullholdige steinen. Drivkrafta var et vasshjul, men pussverket var anlagt et stykke fra åa, og vannet måtte ledes fram via trerenner. I flomtida ble det for mye vann, midtsommers var det for lite og om vinteren frøs det slik at vasshjulet knapt kunne brukes i det hele tatt.

Sjølve utvinningen av gull ble foretatt på Kongsberg. Det man gjorde ved gullverket, var å fjerne mest mulig verdiløst materiale. Man plukket først vekk gråsteinen for hånd. Så pussket man malmen til småstein og knuste denne til sand.

Gull er svært tungt. Det har spesifikk vekt (egenvekt) på 19,32. Gullholdig materiale kan derfor bli liggende igjen når man skyller sanda med vann. Ved gullverket foregikk denne vaskinga i trerenner med tverrgående riller. Den letteste sanda ble skyldt vekk, den tyngste sanda – med gull – ble liggende igjen i rillene. Slik sand kalles slig. Det var denne sligen som ble fraktet til Kongsberg for den endelige utvinningen av gull. Eneste utvinning som ble foretatt ved gullverket, var prøver for å sikre at pukking og vasking var mest mulig effektiv. Den lokale prøvetakingen foregikk svært primitivt. Gullhar den egenskap at det binder seg til kvikksølv. Prøvene ble tatt ved at man hadde gullsand og kvikksølv i en smeltedigel som man varmet opp på kakkellovnen inne hos verkets leder. Metoden ble kalt amalgamering.

Kvikksølv var ikke noe man bestandig hadde ved gullverket.

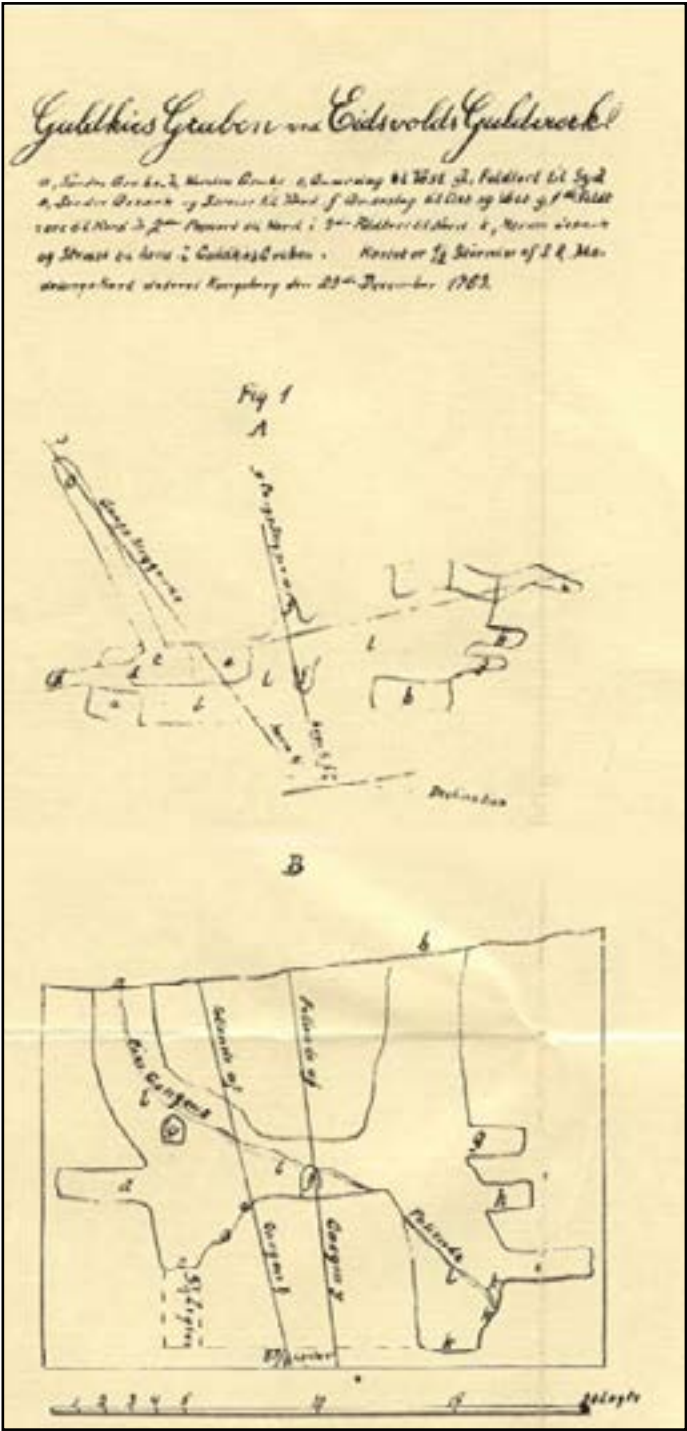
Når det manglet, måtte prøvene sendes til Kongsberg for smelt-ing. Arbeidslederen ved pussverket – pussstigeren – måtte da ventet til han fikk svar tilbake fra Kongsberg før han eventuelt kunne justere drifta for å bedre resultatet.

I 1761 ble det sendt 50.000 kilo slig til Kongsberg. Hvis vi regner et halvt tonn på lasset, gikk det denne vinteren 100 lass fram og tilbake mellom Gullverket og Kongsberg – med hest og slede. Det kunne være tolv hester i følge. Transporten minket en del etter 1769 da man innført en ny metode for anriking ved gullverket.

Etter ett års drift ble gullverket som et statlig selskap formelt opprettet ved kongelig resolusjon den 11. desember 1759. Virksomheten varierte mye fra år til år. I 1759 var det rundt regnet 30 ansatte. Da foregikk all virksomhet ved Gullkisgruva ved nåværende Knoffsløkken og Glabakk. Årsomsetningen endte på 2.000 riksdaler.

Året etter sank arbeidsstokken til 20 og omsetningen til vel 1.500 riksdaler. Drifta i 1761 holdt seg på samme nivå, men så økte man aktiviteten igjen. Antallet arbeidere økte til 25 i 1762 og rundt 30 i 1763. Årsomsetningen kom igjen opp i 2.000 riksdaler. Så gikk det raskt tilbake. I 1766 var det i gjennomsnitt ikke mer enn ti ansatte ved verket, og omsetningen falt ned mot 1.000 riksdaler.

Selv om det etter hvert ble tatt opp flere gruver og skjerp over et stort område, ble utbyttet hele tida mindre enn magert.

Kart over den første gruva, Gullkisgruva, datert Kongsberg 23. desember 1762.

Øverste ser vi gruva rett ovenfra med blant annet en betydelig gruvegang vestover (c).

Den nederste tegninga er et snitt fra sida og viser de to sjaktene (a og b) og gangene mot nord og sør.

(Fra NTHs opptrykk av D. E. Bradts bok om gullverket - utgitt 1790.).

Danske David Eberhardt Bradt, som besøkte gullverket i 1781, forteller at det fra 1759 til 1772 kun var utvunnet 2,5 kilo gull (10 mark) samt en del steiner med synlig gull i. Steinens verdi oversteg ikke 150 riksdaler, mente Bradt.

I samme periode hadde utgiftene vært på 16.000 riksdaler.

Etter vel 13 års drift hadde staten tilsynelatende fått nok. Ved kongelig resolusjon 23. juli 1772 ble det besluttet å legge ned hele gullverket. Man ville ikke engang ta bryet med å behandle den gullmalmen som var tatt opp fra gruvene.

Den 25. august 1772 meldte gruvesjefen Lars Viebach tilbake til Kongsberg at alt arbeid var opphørt og arbeiderne permit-tert. Blant dem som mistet arbeidet, var skytter Lars Svendsrud fra Kongsberg som hadde vært med siden prøvetakingene i oktober 1758. Nå tok han med seg familien og flyttet tilbake til Kongsberg.

Andre arbeidere gjorde det samme. Men de som hadde stiftet familie og bygd seg småbruk i kretsen, de ble værende i Gullverket. De satset vel på å livnære seg på det som jordbruket ga, med noe tilfeldig arbeid ved siden av.

Rødt glass

Noe av avfallet i pussverket på Knoffsløkken ble benyttet av Biri Glasshytte. Ved tilsetting av vrakmalm fra gullverket fikk glasset et nydelig rødskjær. n første lederen for verket, Lars Viebach, hadde gitt glassverket tillatelse til å hente dette avfallsproduktet, men etterfølgeren, Erik Otto Knoph, var ikke like overbærende. Han beskyldte tvert om glassverket for tyveri, mens glassverket på sin side viste til at «Kongen brukte den jo ikke». Det hele løste seg etter hvert til glassverkets beste.

Gullverkets fineste hus

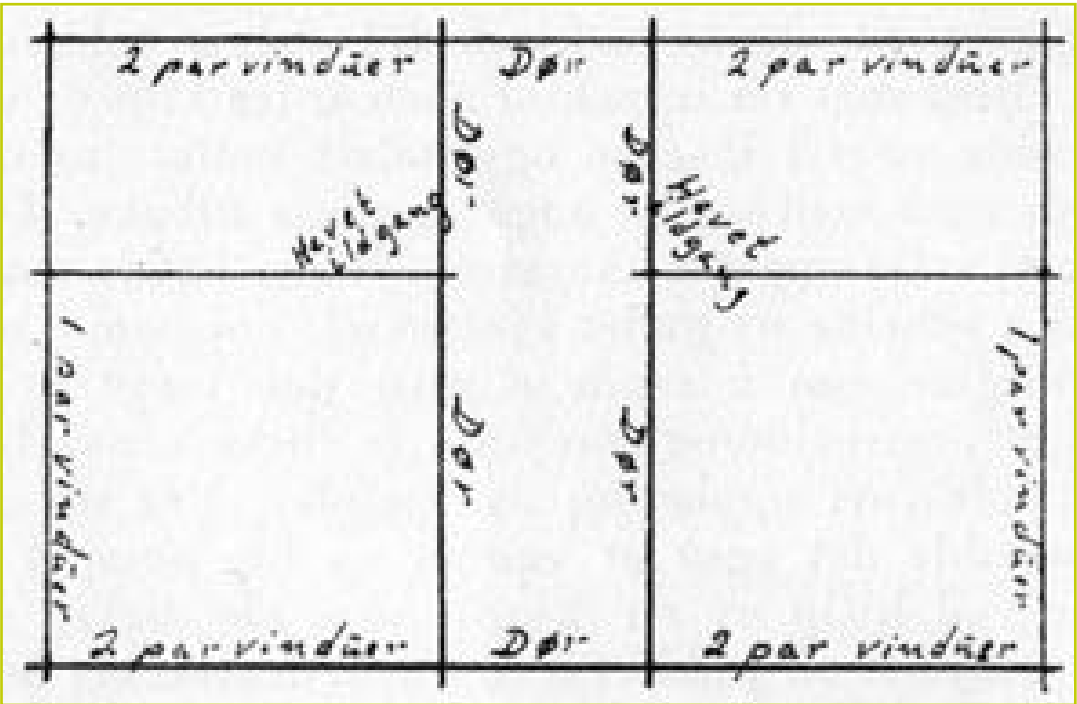

Grunnmuren etter hovedbygningen fra 1778 er fortsatt synlig på verket.

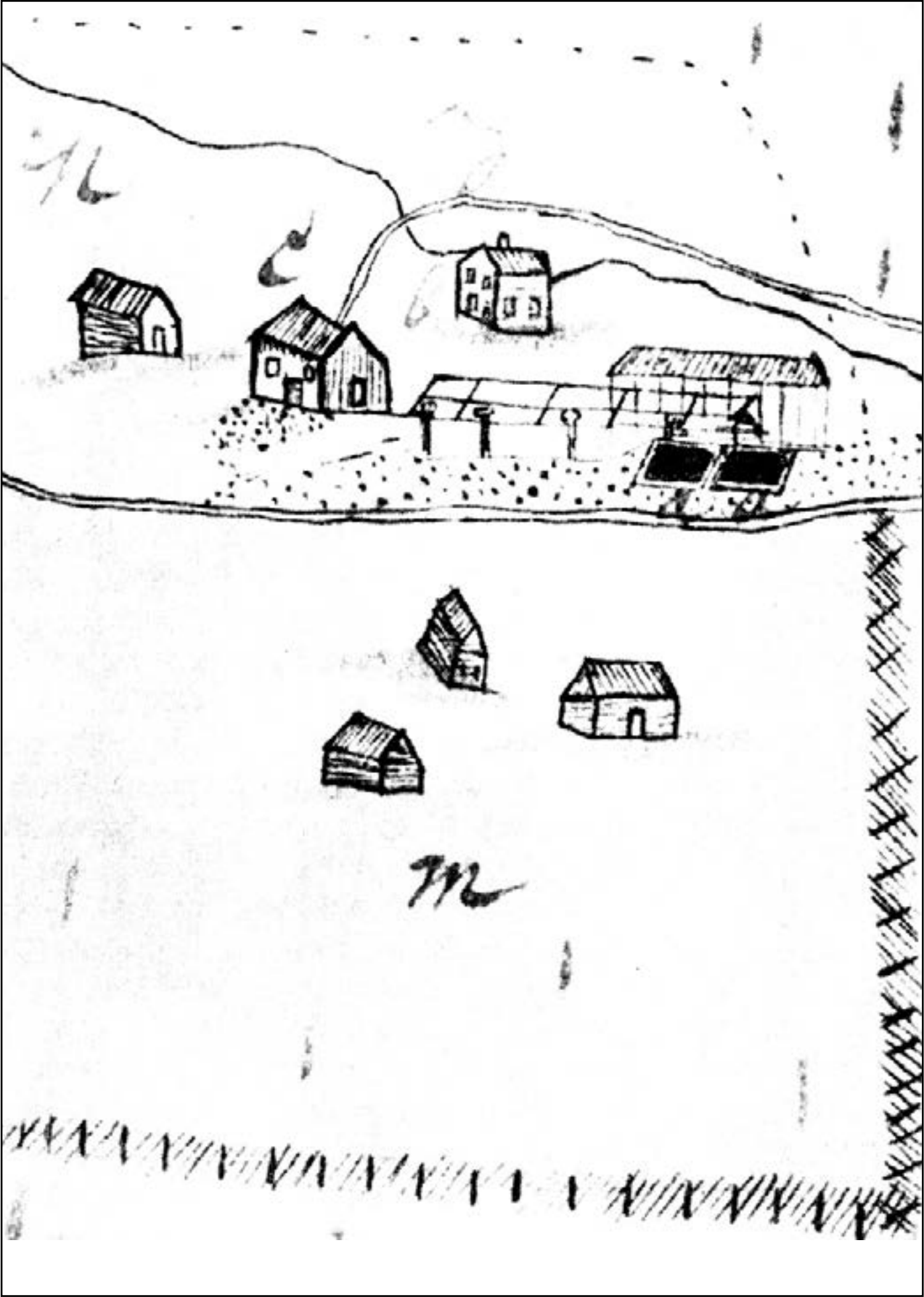
I 1778 ble det bygd nytt hus til bestyreren ved gullverket. Huset ble oppført i to etasjer av laftet tømmer og hadde ei grunnflate på ca. 130 kvadratmeter. Det hadde fire rom i hver etasje med til sammen ti vinduer med sprosse i midten (20 fag), ti dører og fire kakkelovner. Denne bygningen var uten tvil den største og fineste i hele kretsen og egentlig for fin da Knoffsløkken ble et vanlig småbruk igjen etter gruvedriftas opphør.

Bygningen ble revet, og annen etasje ble solgt til naboeiendommen Glabakk.

I 1854 ble det bygd nytt våningshus på Knoffsløkken, som da ble brukt som et helt ordinært småbruk. I dag er det bare grunnmuren igjen av den store bestyrerboligen på eiendommen, men én av ovnene er bevart.

Plan over første etasje i bygningen. (Fra Eidsvoll bygds historie).

Gruveområdet med Gullkisgruva som to mørke firkanter; pukkverket (c), arbeidsbrakk /bakenfor) og et eldre seterhus (t.v.). I forgrunnen: Eiendommen Glabakk. (Utsnitt av kart fra 1761, originalen i Riksarkivet).

Større stasing

Vegen som på 1770-tallet ble anlagt fra verket og sørvestover mot den opprinnelige bondebygda i Eidsvoll er fortsatt synlig enkelte steder.

Til tross for statens vedtak om nedleggelse og den påfølgende permittering av arbeiderne, ble det en svært kort driftstans i 1772. Allerede 27. november samme år – bare tre måneder etter nedleggelsen – kom det kontraordre fra det såkalte norske kammer i København. Malmen som var tatt opp, skulle likevel pukkes og anrikes. Permitteringene ble tilbakekalt og bare få dager seinere kunne geschworener Viebach melde at det var kjørt opp 400 tønner malm fra Sannergruva til verket på Knoffsløkken. Virksomheten var likevel svært beskjeden. I 1773 var det ikke mer enn drøyt ti ansatte i gruvedrifta. Den 20. desember 1773 var Eidsvold Guldværk atter sak på kongens bord. Da ble det bestemt at gullgruvene skulle få en bevilgning på 1.500 riksdaler i året i fem år framover. Pengene skulle komme fra den norske statskassa, for, som Bradt forteller, «ikke at lade det eengang fattede Haab aldeles fare». Nå økte aktiviteten. I april 1777 var bemanningen ved Gullkisgruva én geschworener, én arbeidsleder, én skytter, én smed, ti gruvearbeidere og åtte pumpeknekter som jobbet med å holde gruva fri for vann. Dessuten var fem mann beskjeftiget ved et skjerp på Røisivangen og to voksne og tre drenger jobbet på sagbruket. Den totale bemanningen var dermed 29.

I 1778 ble det økonomiske ansvaret for gullverket igjen overtatt av Bergvesenet. Da ble det bestemt at man skulle bruke hele 6.000 riksdaler årlig, for «desto hastigere at bringe i sikker Erfaring, hvorvidt Anviisningerne vilde tee sig, enten til fortsættende Drivt eller Indstilling». I denne perioden skulle antallet ansatte økes til 80. Det ble ei travel tid med mye skjerping. Dessuten ble det drift igjen i gruver som tidligere var blitt nedlagt. Sjølve verket ble nå modernisert. Det ble bygd nytt pukkverk

– men det gamle ble også brukt – anlagt ny vannledning, bygd nye demninger og nytt beboelseshus for gruvesjefen. Gruvedrifta ble også intensivert. Fra begynnelsen av januar til ut august 1781 ble det utvunnet vel 40 tonn malm fra Gullkisgruva og mer enn 100 tonn fra Grasli- og Larsputtengruvene. I tillegg hadde man vel 400 tonn malm liggende fra forrige års utvinning.

Av dette var det vasket ut 6.100 kg slig som hadde gitt 264,6 gram gull. Regnet ut fra sligmengden blir gehalten over 43 gram per tonn. Det var nesten like mye som man klarte å få ut av den langt mer moderne gruvedrifta på Brøstadgruva 125 år seinere. For å bedre kommunikasjonene ble det også anlagt en helt ny veg sørvestover til Tynsåk i Eidsvoll. Denne vegen er stedvis fortsatt synlig. Tidligere hadde mye av transporten gått vestover mot Minne ved sørenden av Mjøsa. Sligen ble fortsatt kjørt til Kongsberg for utvinningen av gullet, og materialer og utstyr ble fraktet motsatt veg. I 1776 ble det sendt vel 34 tonn slig med hestetransport fra Gullverket til Kongsberg. Transportkostnadene kom på vel 302 riksdaler, eller knapt ti daler per tonn. De totale kostnadene ved kjøring og smelting kom dette året på vel 1.100 riksdaler. Det var bønder i Eidsvoll som fikk jobben med å kjøre gullet den lange vegen til sølvverket. Transporten foregikk helst på vinterføre og turen tok ei uke fram og tilbake.

Eidsvoll-bøndene kunne også påta seg frakt den andre vegen. En av dem som oftest deltok i transporten, var Jørgen Larsen Tønsager. I 1774 kjørte han for eksempel et lass stål og krott fra Kongsberg til Sannergruva og fikk to riksdaler og 48 skilling for turen. I januar 1780 kjørte Iver

Utsnitt av karttegning fra 1765 som viser verket med de to gruvene med heiseanretning over (a),pukkverket (b), sakkerhuset der arbeiderne bodde (c), noen gamle seterhus (d) og i forgrunnen eiendommen Glabakk (e). (Etter original i Riksarkivet).

Doknes og Jon Wenger åtte hestelass med materialer fra sølvverket til gullverket. Betalinga var da tre riksdaler per lass. Hele allmenninga ble i 1778 lagt inn under gullverkets cirkumferens (myndighetsområde). Derfra skulle det hvert år leveres 600-800 favner ved, betalt med 48 skilling per favn, 150-200 lester (2.700-3.600 tønner) trekull til en pris av mellom 40 og 44 skilling per lest. Leie av hest og kar ble betalt med 32 skilling per dag.

Det var de lokale bøndene som ble pålagt å skaffe varene. I januar måned 1780 var følgende bønder med på å levere set-

teved til verket: Arne Sander (8 ¼ favner), Thore Hemli (10), Amund Ljødal (12), Lars Hol (20¼), Ole O. Hemli (6), Amund Milli (7), Peder Faaldøl (17 ¼), Peder Hognesen (7 ½), Ole Hemli (12), Ole Mostue (7) og Ole Caspersen (4 ½ favner). Simen Enersen hadde brent 14 lester kull til Grasligruva, og Engebret Moe leverte seks lester kull til Mostuskjerpet. Under ei vindfallrot

Kvittering for motatte reisepenger av geschworener Knoph, underskrevet Ferdinand Thomaschetz etter ei reise fra Kongsberg til Gullverket i oktober 1776. (Originalen i Riksarkivet) .

Gullgruvene

Letingen etter gull foregikk over hele østsida i Eidsvoll og inn i nabobygdene både i sør, øst og nord. Etter hvert ble det tatt opp en rekke mindre gruver og skjerp.

GULLKISGRUVA

Den opprinnelige gullgruva – Gullkisgruva – ble drevet fra to sjakter. Den nordre, som var det opprinnelige funnstedet for gull, gikk på det dypeste ned til knapt 35 meter (17 lagter). Meningen var at gruvegangene fra de to sjaktene skulle møtes i dypet, men så langt kom man ikke. Den søndre sjakta ble tidlig nedlagt fordi man fikk stor vannproblemer. Den nordre ble drevet til høsten 1768, men da gikk kvartsgangen over til å bli et «dødt og råttent Baand» som ikke inneholdt gull. De første årene ble det funnet en rekke steiner (stuffer) med synlig gull i. I 1759 nevnes det «flere prægtige Stuffer» som skal ha inneholdt fire-fem lodd gull (60-75 gram). Den mest verdifulle skal imidlertid ha blitt borte da den ble sendt med posten til København! I 1762 ble det funnet 906 stuffer med samlet vekt på nesten 30 kg, men bare promiller av dette var rent gull. I 1763 ble det rapportert funn av 567 stuffer med samlet vekt på over 20 kg. Gullkisgruva var i drift i ti år før gullåra forsvant. I desember 1768 ble virksomhet nedlagt, men gruvedrifta fortsatte ved andre gruver og skjerp. I september 1771 ble det åpnet ei ny gruve litt sør for den gamle Gullkisgruva, men i umiddelbar tilknytning til denne. Den nye gruva fikk ikke noe eget navn og gikk bare under betegnelsen «Skjerp nummer 1». Denne gruva var blant dem som ga størst forhåpninger. Den lå imidlertid helt inntil det gamle bekkefaret, og i vårfloppen rant vannet inn i skjerpet. Dette skapte store vansker. Ved årsskiftet 1780/1781 var følgende arbeidere beskjeftiget ved skjerpet:

Johannes Ougensen, Peer J. Langskjøen, Iver (Koverud?), Nils Gulbrandsen, Peder Olsen, Petter Engebretsen, Paal Rasmussen, Endre Madsen og Tarald Christensen. I 1781 var sjakta 17 meter dyp med flere tverrganger. Store deler av virksomheten var imidlertid innstilt, dels fordi gullgehalten avtok, dels fordi fjellet var svært rasfarlig. Likevel ble dette skjerpet sammen med flere andre i området nordover til Røisivangen drevet til nedleggelsen i 1783.

SANNERGRUVA

I 1769 ble også Sannergruva tatt opp igjen. Den var ei tidligere kobbergruve fra Det Odalske kobberverks tid som lå sju-åtte kilometer fra Gullkisgruva og pukkverket. Her sto det en sekslaftet* tømmerbygning for arbeiderne. Huset hadde fire vinduer og tre dører. Dessuten sto det kullhus og smie ved gruva. Det er mulig at disse husene ble oppført i kobberverkets tid, for i 1778 ble samtlige hus beskrevet som «gamle og brøstfeldige», og det var altså bare ni år etter at gulldrifta startet. Den opprinnelige Sannergruva – også kalt Holsgruva – ble drevet ned til 20 meters dyp. En ny gullforekomst ble oppdaget litt lenger vest. Denne forekomsten var en smal gang som ga lite malm og som ble avviklet allerede i september 1772.

****Sekslaftet** betyr at det var en delevegg av tømmer på langsida av bygningen. Den fikk seks laft (sammenføyninger av tømmerstokker som står vinkelrett på hverandre). En helt enkel tømmerbygning er firelaftet. Der er tømmerstokkene bare laftet sammen i hjørnene.*

David E. Bradt, som skrev om gullverket i 1790, forteller at det var bonden Mads Nordre Sander som oppdaget forekomsten. Han er kanskje identisk med den Mads Sander som var med på gruvedrifta fra første stund. Sannergruva var i 1774 bemannet med én smed, fem gruvearbeidere og én dreng. Det ble gjort en rekke funn av steiner med synlig gull i ved Sannergruva. I 1770 fant man 11 stuffer og i 1775 hele 436 stuffer som til sammen veide 24 mark og 1 ¾ lodd, hvilket skulle tilsvare om lag seks kilo. Av dette var vel 115 gram fint gull. Året etter rapporteres det om 165 stuffer som ga vel 46 gram gull. Til tross for gullsteinene var ikke drifta lønnsom. Sannergruva ble lagt ned i 1776. Blant de siste som jobbet der var Nils Nilsen (Bleikeberg), Endre Madsen (Solberg), Johannes Ougensen (Vangen) og Isak Knudsen (Holseter), alle bosatt på småbruk i Gullverket. Den 31. mars 1778 ble hus og trevirke solgt på auksjon. En Hr. Frylig kjøpte arbeiderbrakkka (sackerhuset) for ti riksdaler. Løytnant Gjerdrum kjøpte kullhuset for 82 skilling og Gulbrand Lynes kjøpte smia for én daler og 24 skilling.

GRASLINGRUVENE

I 1770 ble det tatt opp tre nye skjerp ved *Bilde fra Sannergruva i dag. Drifta på slutten av 1800-tallet utvidet gruva vesentlig.*

Jørgen Hjorths regning for ei reise fra Christiania til Gullverket i februar 1776. Turen tok seks dager, og inspektøren fikk 6 riksdalar og 18 skilling til skyssutgifter og 24 riksdaler i diettpenger.

Ledelsen mens staten drev verket

Gullverket hadde bare to reelle ledere i den tida staten drev verket, Lars Viebach og Eric Otto Knoph. Riktig nok var det bergmester Fredrik Wilhelm Poppe som ledet arbeidet under oppstarten,og i en periode på slutten av 1760-tallet var Jørgen Hiort ansatt som inspektør, men ingen av disse var nevneverdig med på den daglige drifta. Lars Hansen Viebach (uttales Vibakk) kom fra Kongsberg og ble ansatt som overstiger ved verket fra oppstarten i mai 1759. Han og familien slo seg ned i en av bygningene som ble op-pført ved gruva. Lønna hans var til å begynne med 48 skilling per arbeidsdag, tilsvarende 156 riksdaler per år. Det var nesten tre ganger som mye som en vanlig arbeider fikk. Da han 30. januar 1770 ble utnevnt til geschworener, økte lønna til 196 riksdaler i året. Viebach og familien flyttet omkring 1771 til småbruket Sjøberg, én kilometer sør for sjølve verket. Han bodde der da han døde av slag den 23. april 1775. Enka, Anne Christensdat-ter Onshuus, og resten av familien flyttet tilbake til Kongsberg i 1783.

Den 23. mars 1768 ble 31 år gamle Jørgen Hiort tilsatt som inspektør ved Eidsvold Guldværk og Glittenborg Skjærp i Tele-mark, men fortsatt var det Lars Viebach som var daglig leder ved verket. Hiort hadde vært elev ved bergseminaret på Kongsberg og hadde seinere studert bergverksdrift i Tyskland og Ungarn. Han hadde med seg ungarenen Ferdinand Thomaschetz til gullver-ket.

Han skulle innføre en ny måte å skille den gullførende malmen fra det verdiløse gråberget. Den nye metoden viste seg ikke å være særlig bedre enn den man tidligere hadde benyttet, men ble – så vidt vites – brukt helt til staten la ned verket i 1783.

Jørgen Hiort fikk 400 riksdaler i årlig lønn som inspektør, men allerede 14. oktober 1769 ble han tilsatt som bergmester ved Kongsberg sølverk. Da sluttet han ved gullverket, men han fortsatte som regnskapsfører for verket fram til 1774. I perioden 1775-1791 var Hiort berghauptmann (øverste leder) på Kongsberg, og han var med på å starte

Blaafargeverket i Modum. Fra 1790-tallet var han utsending til Rentekammeret i København der han døde i 1804. Da gruvesjefen Lars Viebach døde i 1775, overtok Erik Otto Knoph som geschworener. Også han kom fra Kongsberg. Han var 31 år gammel da han overtok ledelsen for verket. Knoph ledet for øvrig ikke bare gruvedrifta. Han satset også på landbruk med rydding av jord rundt gruve-området. Eiendom-men har fått navn etter ham; Knoffsløkken. Knoph var sjef for gullverket til staten la ned drifta i 1783. Da ble han leder for et privat «Skjerper og Bergbygningsgewerksk-ab» som ble stiftet i 1784 for å utvinne bly og sølv ved garden Stensby på Minnesund. Dette selskapet leverte også metallet til sølvverket på Kongsberg. Først i 1790 dro Knoph tilbake til Kongsberg der han ble bergmester. Knoph var ungkar så lenge han bodde i Eidsvoll, men da han kom tilbake til Kongsberg, giftet han seg med prestedat-tera Gunnild Rasmusdatter Solnen. I 1801 hadde de tre barn i alderen fra ti til to år.

Samboere

Sjefen for gullverket, geschworener Lars Viebach, hadde etter vår tids syn et moderne familieliv. Datida oppfattet det heller som direkte umoralsk. Han flyttet til Eidsvoll med samboer Anna Christensdatter Ohnshuus og fikk minst to barn med henne uten å være gift. Det førte til at Anna måtte stå til offentlig skrifte i kirka. Til slutt følte de nok at samboertilværelsen ble for be-lastende, for de giftet seg i Eidsvoll kirke den 13. august 1772. Bare tre år seinere døde Lars Viebach, men familien ble boende i Gullverket til staten ga opp gruvedrifta i 1783. Da flyttet de til Kongsberg.

Ei av Grasli-gruvene slik den ligger i dag. Nesten alle gamle gruver er fylt med vann.

tjernet Larsputten, nær grensa mot Nord-Odal. Disse gikk under fellesbenevnelsen Grasligruvene eller Grasliskjerpene. Også her ble det bygd hus for arbeiderne. Det ble til og med dyrket opp litt jord. Det vestre Grasliskjerpet ble drevet ned til 13 meter, men ble nedlagt før 1781. Ved det østre skjerpet var 14 arbeidere i sving ved utgangen av 1780: Anders Olsen, Christen Flatager, Jon Pedersen, Jon G. Koss, Nils H. Skogstad, Ole M. Strand, Daniel Kiøstelsen, Isak E. Kofstad, Christian Eberlin, Erick O. Raaen, Iver (Koverud?), Nils Gulbrandsen, Nils H. Bruustad og Halvor Svensen. Utbyttet var lite, og virksomheten ble langt ned ved årsskiftet 1780/1781. Larsputtgruva var rikest av de tre gruvene. Ved årsskiftet 1780/1781 var det sju arbeidere ved gruva; Christen Salgaard, Baltzer A. Ruud, Johannes Grube, Jens Engvold, Isak Knudsen, Lars Isaksen og Jørgen B. Vold. Drifta hadde da kommet 10-11

meter under bakken. Larsputtgruva var i drift så lenge staten hadde verket i gang, og drifta ble gjenopptatt av Bernt Anker og Det Ankerske Fideikomiss. I den siste perioden satset man i hovedsak på kobber.

Det fortelles at kvinner bar malmen i meiser på ryggen fra Larsputten og helt til pukkverket ved Knoffsløkken, en strekning på anslagsvis fire kilometer. Det finnes imidlertid ingen opptegnelser om dette i de offisielle regnskapene. Der framgår det at det var lokale bønder som sto for malmkjøringa fra disse gruvene som fra alle de andre. Kjøringa ble satt ut på anbud etter pris per tønne malm. Ei tønne veide knapt 500 kilo. I 1779/1780 fikk Ole Habberstad anbudet til åtte skilling per tønne. Han kjørte 336 tønner malm fra Grasliskjerpet til verket

og fikk 28 riksdaler for jobben. Det tilsvarer omtrent ei halv årslønn.

PRINS FREDERIKS GRUVE

Da den opprinnelige Gullkisgruva ble lagt ned på slutten av 1768, ble virksomheten flyttet til Prins Frederiks gruve ved den seinere Brøstadgruva. Også Prins Frederiks gruve hadde opprinnelig vært ei kobbergruve for Det Odalske kobberverk. Bergmester Fredrik Wilhelm Poppe, som besøkte gullverket på nytt i 1769, tok prøver i «Frederiks». Disse viste seg å være nesten uten gull, men de inneholdt litt sølv og kobber. Virksomheten i Prins Frederiks gruve ble innstilt i løpet av 1771. Da var det tatt ut 1.500 tønner malm, og 20 tonn slig var kjørt til Kongsberg.

ANDRE SKJERP

I tillegg til disse «hovedgruvene» ble det tatt opp en rekke skjerp over hele østsida i Eidsvoll og videre inn i nabokommunene Nes i sør og Stange i nord.

Skjerp nr. 2 sies å ha ligget «paa Sydsiden af Vandet» (uvisst hvilken sjø). Det ble tatt opp på 1770-tallet. Her ble det i 1777 tatt ut 68 tønner (vel 30 tonn) malm.

Katgruva lå nord-nordvest for Gullkisgruva og inntil bekkefaret. Også dette skjerpet ble tatt opp på 1770-tallet. Arbeidet måtte ofte avbrytes i lengre tid fordi vannet strømmet inn i gruva. I 1777 tok man ut 91 tønner malm fra Katgruva, men i 1778 var produksjonen sunket til bare seks tønner.

Røisiskjerpet lå sør for Røisivangen. Skjerpet ble tatt opp seinst 1776. Et uttak på vel 82 tonn malm ga 46,7 gram gull og en tilsvarende mengde sølv. Gehalten tilsvarte altså omlag et halvt gram gull per tonn masse, mens man i dag snakker om at drivverdige forekomster kan ligge på et sted rundt fem gram per tonn. Røisiskjerpet er kanskje identisk med «Skjerp nr. 3».

Skjerp nr. 4 lå i «Lesja utmark», nær Katgruva, og er trolig det som seinere fikk betegnelsen «Lesja-gruva». Professor Keilhau betegner skjerpet som ei «temmelig betydelig Grube». Her ble det i 1777 tatt ut 409 tønner malm, og året etter 612 tønner. Men også her fikk man problemer med vann som strømmet inn i gruva. Vinteren 1780 jobbet Johan D. Jørgensen, Mads Endresen, Jens O. Engvold, Bent Pedersen, Isak Knudsen, Endre Madsen, Paal Rasmussen, Johannes Grube og Søren Tollevsen i skjerpet.

Utsjøskjerpet ble tatt opp i 1778 og var kanskje det uttaket som dannet grunnlaget for den seinere Utsjø-gruva. Virksomheten her var nærmest ubetydelig så lenge gullverket ble drevet for statens regning (fram til 1783).

Skjerp nr. 5 var vinteren 1780 bemannet med bare to arbeidere, Hans D. Olsen og Knud Østensen. Skjerpet blir nevnt sammen med nummer tre og fire, og det kan virke som disse tre skjerpene lå temmelig nær hverandre. Christen B. Tønsager kjørte i januar 1780 323 tønner malm fra disse tre skjerpene til det nye pukkverket på Knoffsløkken.

Mostu-skjerpene lå i Stange kommune. De var to små forekomster der det var virksomhet fra seinst 1775. I 1779 ble det tatt ut 286 tønner malm fra det ene skjerpet og 124 fra det andre. Gehalten var svært dårlig og transportkostnadene

uforsvarlig store. I 1780 ble frakt av et hestelass med materialer fra verket til skjerpet betalt med 36 skilling. Den vinteren jobbet 12 mann ved det nordre skjerpet og fire mann ved det søndre. Seinere samme år ble drifta ved skjerpene lagt ned.

Invidia grube er på et gammelt kart plassert nær Brøstadgruva. Gruva skal seinere ha blitt drevet som kobbergruve av Bernt Anker og Det Ankerske Fideikomiss, kanskje helt fram til konkursen i fideikommiset i 1819. Invidia er ellers navnet på en skogseiendom rett nord for Utsjøen, på grensa til Nord-Odal.

Under ei vindfallrot

Sagnet forteller at det var en storfugljeger som fant gullforekomstene ved det som skulle bli Brøstadgruva. Bent Pedersen var på tiurjakt da han tok seg en rast og gjorde opp bål ved ei vindfallrot. Rota hadde dratt med seg all jorda slik at fjellet under var blottlagt. Og der lå gullåra. Historia forteller neppe den hele og fulle sannhet, men kan likevel ha sin rot (!) i virkeligheten. Bent Pedersen var født omkring 1755. Han bodde på småbruket Lesja, nabobruket til Verket, og var gruvearbeider. Sånn sett ville det være naturlig at han så etter gullårer omkring i terrenget. Men området rundt Brøstadgruva var for lengst et gruveområde. Det Odalske kobberverk hadde drevet to gruver der på 1740-tallet, og etter at gullverket kom i gang, ble det på ny drevet utvinning i området, i hvert fall til i 1772. Men kanskje fant Bent ei ny åre i nærheten – der sjølve Brøstadgruva ble anlagt?

Kongelig gullmedalje

I 1760 arrangerte kongehuset i København en suverenitetsfest for å markere 100 års jubileet for eneveldets innføring. I den anledning skulle myntverket på Kongsberg hylle kongen med en såkalt suverenitetsmedalje. Den skulle utgis både i gull og sølv.

Hundreårsjubileet kom bare ett år etter at Eidsvoll gullverk – det første gullverket i dobbeltmonarkiet – var startet. «I dette følgende Aar lykkedes det fra Kongsberg og Eidsvold Guldværk at tilvebringe 26-27 Lod Guld» (over 400 gram),

forteller danske Georg Galster som i 1936 utga boka «Danske og norske Medallier og Jetons ca. 1533-ca. 1788». Medaljen var tegnet av Gabriel Andersen Lunde på Kongsberg, og motivet var, ifølge Galster, mer sinnrikt enn smakfullt. Stempelet som ble brukt for å prege forsida av medaljen, sprakk etter at man hadde lagd bare noen få eksemplarer i sølv og ett eneste eksemplar i gull. Etter festen ble det produsert flere medaljer, derav fire i gull, men da var motivet noe endret. Medaljen befinner seg i dag på Norsk bergverksmuseum på Kongsberg.

Besøkende

Professor Johan Christian Fabricius ved universitetet i København besøkte gullverket i 1778 og skrev om det i ettertid.

Stamper, der drives at et stort Vandhiul. Det har i Besynderlighed den Feil, at det ligger langt fra Bækken, saa at Vandet maae ved Grave og Render ledes til Pukverket, men om Vinteren fryse de ganske til. Sielden kan det derfor bruges længere end fire Maaneder om Aaret, i hvilken Tid det puffer omtrent 300 Tønder Erts, hvilket i Betragtning af Mængden af den her værende Erts er meget lidet. Der ligger og i det mindste 1600 Tønder vunden Erts, som de af Mangel paa et godt Pukverk ikke kan tilgodegiøre. Nu havde man dog alt bragt Materi-alierne sammen, for at bygge et nyt og bedre; men deres Kasse (den norske Zahlkasse) har endnu ikke vilde tillade Indredningen deraf. Puk- og Vaskeverkets Vandrender ere gamle, og da de staae flere Maaneder i Aaret uden Vand, forfalde de desto hastigere», påpeker Fabricius.

Da Fabricius besøkte gullverket var det ikke mer enn 12 arbeidere ved verket. Seinere samme år ble arbeidsstyrken økt til nesten 80 mann.

Fabricius forteller at arbeidstida var 12 timer per skift. Noen år tidligere ble en arbeidsdag oppgitt å være ti timer lang. I august 1781 besøkte, som før nevnt, danske David E. Bradt, gullverket. Han var kansellisekretær og fullmektig ved Bergverkskontoret i København. Bradt samlet en mengde opplysninger om drifta siden starten, og i 1790 ga han ut bok om verket. Den fikk den megetsigende tittelen «Om Guldværket i Edsvold i Norge 1781, med Tillæg om hva derved til 1789 Aars Udgang videre ere foretaget».

Boka ble trykt i København.

Bokutgivelse på 1700- og 1800-tallet var en dyr og komplisert affære, så ei bok om den avsidesliggende gruvedrifta i Eidsvoll sier mye om interessen for gull på denne tida.

Boka ble for øvrig trykt opp igjen som faksimile av Norges Tekniske Høyskole i 1967.

Norges eneste gullgruve ble besøkt og omtalt både av vitenskapsmenn og nysgjerrige. Noen av dem skrev etterpå ned sine inntrykk.

Den velkjente professor Gerhard Schøning ved Akademiet i Sorø, som også var en av stifterne av Det kongelige Norske Videnskabers Selskab, besøkte verket i 1775.

Han ble ikke særlig imponert.

«Men det kan kanskje bli av betydning», konkluderte han.

I 1777 skrev kanselliråd Deichman en utførlig rapport om «De Norske Guld-Ertser» i tidsskriftet til det Kongelige Videnskabers Selskab i København. Der ble gullverket i Eidsvoll behørig omtalt.

Deichman skriver at han har etterretningen blnat annet fra en befaring som begge bergmesterne på Kongsberg foretok i 1766. Deichmans beretning er det første utførlige rapporten om gullfunnet og oppstarten av gullverket, utenom bergmester Poppes rapport.

Deichman er realist og har ingen tro på lønnsom drift ved gullverket.

«Efter første Anseelse synes alt dette av liden Viktighed, og ikke synderlig kan paadrage sig nogen Opmærksomhed, men det kan dog have sin Nytte for Efterkommerne at vide hvor saadanne Anviisninger ere forefundne, hva Arbeyde derpaa er anvendt, hvorledes Gangerne og Ertzerne vare beskafne, hvad udbragt med flere Omstændigheder, paa det man deraf kunde dømme, om saadant paa nye skulde optages; thi et blot Rygte er altiid bedragelig, gjør mere af Tingen end den virkelig var, og let kunde foreføre Efterkommerne til at anvende forgieves Arbeyde paa nye, og om saa skulde skee, det da kunde (vise) hvor den beste Forhaabning er», skriver Deichman.

I 1778 reiste Johan Christian Fabricius (1745-1808) gjennom store deler av Norge. Han var professor i insektslære ved Universitetet i København, men noterte seg alt om næringsliv og geografiske forhold. En del av hans nedtegnelser ble gitt ut som bok i København i 1790.

Fabricius kom til Eidsvoll i begynnelsen av juli 1778, og han tok en dagstur til Gullverket.

«Guld har Norge kun lidet af; der er et eneste Guldværk i Drift, hvilket man dog kun bearbeider paa Haab. Anviisningerne ere imidlertid vidtløftige og Gangene mægtige, skjønt arme, saa at dog maaskee større fordeele vil komme ud deraf med Tiden», skriver han i innledningen til boka der han gir en oppsummering av naturrikdommene i landet.

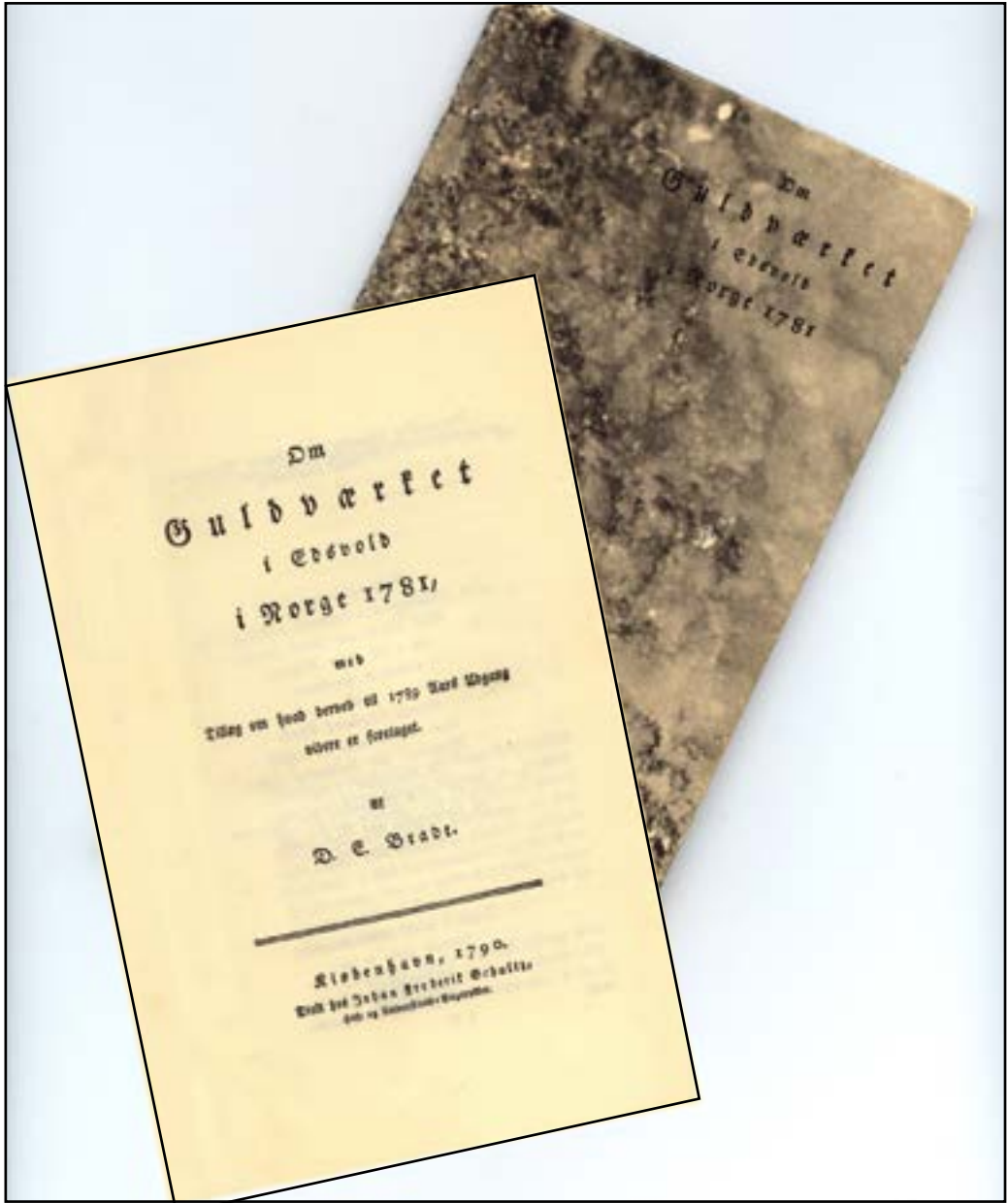
Fabricius gikk trolig til fots da han besøkte gullverket, og det var kanskje ingen ulempe slik han beskriver vegforholdene. «Fra Edsvold Jernværk til Edsvold Guldværk, 2 Miil, paa en slet stenig Vei, hvorpaa man neppe kan komme fort til Hest. Det Edsvoldske Sogn havde vel begyndt at anlægge en orden-tlig Kiørevei, da de har mange saa kaldte Sætere i Nabolauget af Guldværket, hvor de lade deres Qvæg græsse om Sommeren; men de vare endnu

ikke kommet meget vide dermed. Egnen er vild, fieldfuld, ube-bygget, for største Delen besat med unge Graner, og her og der med Birker», skriver Fabricius.

Gruvedrifta imponerte heller ikke professoren, men han poengterer at det var optimistiske forekomster.

Fabricius besøkte gullverket rett før den store utvidelsen og moderniseringen i 1778. Da slet man både med gammelt utstyr og med lite mannskap. Professoren har spesielt merket seg vanskene med å få vannet vekk fra gruvene, og problemene med vannforsyningen til pukkverket.

«Pukverket er lidet, slet og bestaaer af to Gruber, hver af tre

David E. Bradt besøkte gullverket i august 1781. Ni år senere ga han ut bok om verkets virksomhet siden starten.

Årlige utgifter

De årlige utgiftene ved gullverket – dekket av bergvesenets kasse eller direkte av statskassa :

- 1758/59: 2084 rdlr, 8 ½ sk.
- 1760: 1483 rdlr, 63 sk.
- 1761: 1510 rdlr, 74 sk.
- 1762: 2069 rdlr, 37 sk.
- 1763: 1768 rdlr.
- 1764: 1933 rdlr, 16 sk.
- 1765: 1427 rdlr, 16 sk.
- 1766: 1320 rdlr, 18 sk.
- 1767: 1136 rdlr, 3 sk.
- 1768: 1289 rdlr, 80 sk.
- 1769: 1101 rdlr, 92 sk.
- 1770: 2414 rdlr, 2 sk.
- 1771: 2766 rdlr, 21 sk.
- 1772: 1804 rdlr, 54 ¾ sk.
- 1773: 251 rdlr, 31 ½ sk.
- 1774: 1128 rdlr, 21 2/3 sk.
- 1775: 1479 rdlr, 24 4/5 sk.
- 1776: 1955 rdlr, 27 ½ sk.
- 1777: 2981 rdlr, 83 ½ sk.

- 1778: 2926 rdlr, 83 2/5 sk.
- 1779: 4462 rdlr, 87 sk.

I tillegg kommer materialer som ble levert fra sølvverket og som før 1770 ikke ble utgiftsført på gullverket. Dette dreier seg om noe slikt som 300 riksdaler i året. Summene i seg sjøl sier ikke så mye, men når vi sammenlikner dem med hverandre, ser vi hvilke år som drifta lå nesten nede (1773) og hvilke år virksomheten var på topp (1779). Det er dessuten kjent at lønna til hver arbeider lå på rundt regnet 50 riksdaler i året. Til sammenlikning kan vi fortelle at en normalt stor gard i Eidsvoll på denne tida ble omsatt for 400-600 riksdaler, mens en storgard kostet over 1.000 daler. Var man heldig, kunne man få en husmannsplass for 50 riksdaler. I tillegg til alle materialene som ble hentet ut på Kongsberg og fraktet til Eidsvoll med hest, ble det handlet en del både i Christiania og lokalt i Eidsvoll. I regnskapene for verket er det bevart kvitteringer både for papirkjøp i hovedstaden og for spiker og andre jernvarer fra jernverket på Eidsvoll Verk.

Arbeidsvilkårene

Arbeidsdagen i gruva var ti timer lang, fra klokka 07.00 om morgenen til klokka 17.00 på ettermiddagen. Betalingen per skift var i hele perioden 1758-1783 på 18 skilling dagen for en vanlig gruvearbeider. En læregutt fikk bare 8 skilling, mens en murermeister, sjakthauer eller sagmeister fikk fra 24 til 28 skilling. Eidsvoll bygds historie har beregnet lønna til to av gruvearbeiderne, Endre Madsen i Solberg og Johannes Ougensen på Vangen.

I 1761 tjente Endre 53 riksdaler og Johannes 52. I 1767, da gruveriften var innstilt ei tid, passerte ingen av dem 48 riksdaler, og i 1774 lå lønna fortsatt under nivået fra 1761. Endre Madsen tjente da 49 ½ riksdaler og Johannes Ougensen 51. Mye av gruvearbeidet ble lagt ut på akkord, og Endre tok stadig slike oppdrag. I 1778 tjente han på den måten hele 65 riksdaler, mens Johannes hadde avansert til sjakthauer og tjente enda mer; 73 riksdaler.

«Sannsynligvis kunne en berge seg nokså bra med en slik fortjeneste. Vanskelighetene meldte seg først når drifta ble innstilt, eller om en ble sjuk», kommenterer bygdehistoria. Sjukdom var noe som kunne ramme alle, og der var i hvert fall ikke gruvearbeiderne dårligere stilt enn andre. De ansatte ved gruva fikk sågar sjukelønn om de ble langvarige sjuke. Da Per Rikardsen på Rikardsbråten ble sjuk i 1765, fikk han utbetalt én riksdaler og 18 skilling per bergmåned i ett år framover. Det tilsvarer omtrent en tredel av ei ordinær årslønn.

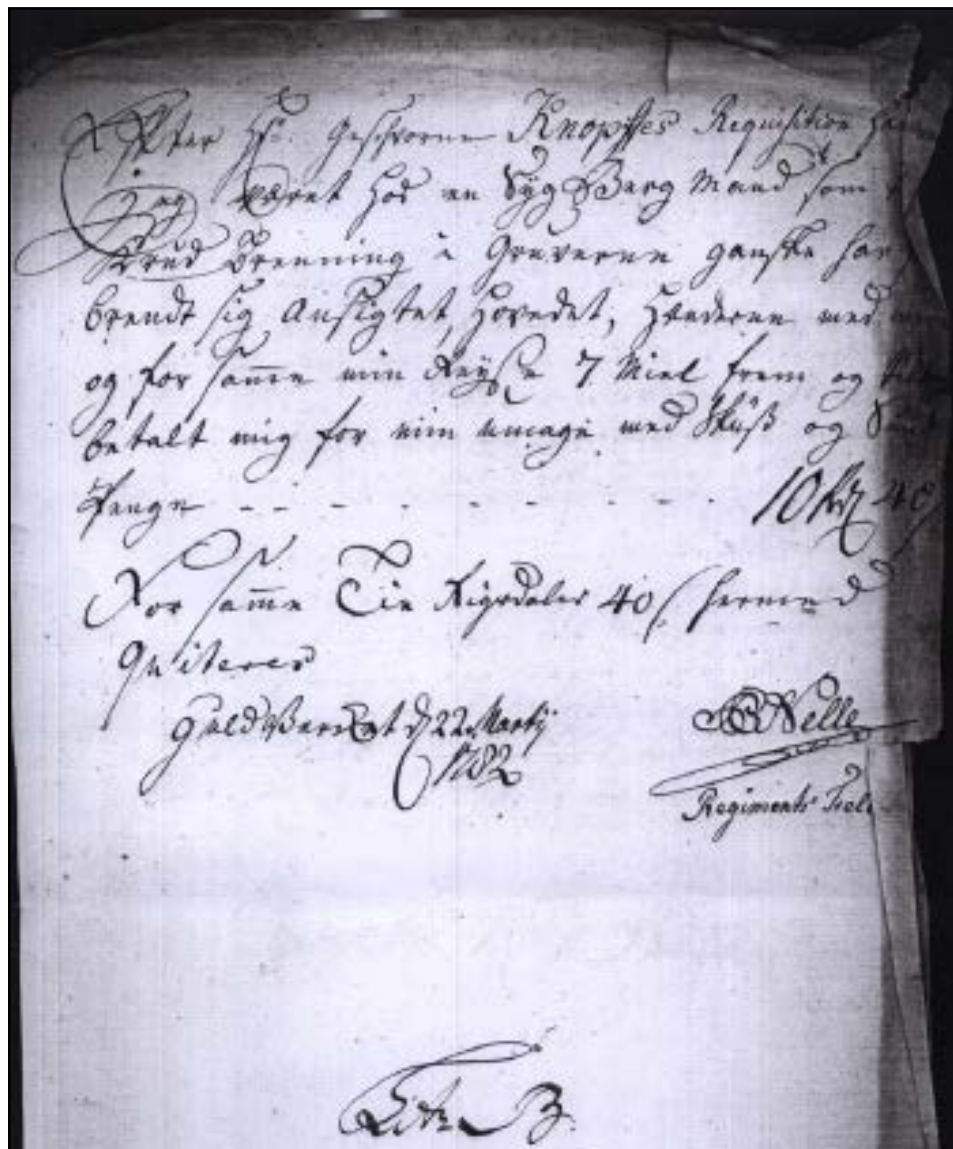
Verket fikk dessuten i 1780 ei egen medisinkiste «til Guld Werckets fornødenhed for syge og dem som kommer til skade». Kista blir beskrevet som stor, med fin lås og hengsler. Den var lagd av en snekkermester på Kongsberg og fylt med medikamenter, sammensatt av en apoteker i byen. Slikt fantes ingen andre steder i miles omkrets.

Seinere ser vi at det også må ha vært opprettet en pensjonsordning ved verket. Det kan ha skjedd etter at det ble privatisert. I hvert fall blir det under folketellinga i 1801 opplyst at 78 år gamle Endre Madsen (den samme som nevnt ovenfor) har pensjon av verket.

Ved sølvverket på Kongsberg var en slik pensjonsordning ganske vanlig.

Arbeiderne fikk også hjelp om ei ulykke rammet dem. I mars 1782 ble regimentslege Helle tilkalt etter at en arbeider ble stygt forbrent i hodet og på hendene da en kruttladning gikk av. Legen reiste sju mil fram og tilbake, og verket dekket utgiftene på ti riksdaler og 40 skilling.

Vi har ellers ingen oversikt over hvor mange ulykker det var ved verket, men gruvearbeid var et farlig yrke, med usikker sprenging og fare for å få steiner eller hele ras over seg. Ved sølvverket på Kongsberg, som riktig nok var mange ganger større, skjedde det flere dødsulykker hvert eneste år i denne perioden.

Kvittering for legebesøk 1782.

*«Efter Hr. Geschworener Knopffes
Requisition har
jeg været hos en syg Berg mand som
ved krud brenning i gruverne ganske
har for brendt sig ansigtet, hovedet,
hændene med mere og for samme
min Rejse 7 Miel fram og tilbage
betalt mig for min umage med skyss
og Sund Penge.*

For suma Tie Rigsdaler 40 sh herved
quiteres.

Guldverket den 22. Martij 1782.

B(?) Helle

Regiments Trel(?)

[illegible]

Side av regnskapet for gullverket den 7. måned 1779.

Staten gir opp

1780 og 1781 var de mest intensive årene med statlig drift av gullverket. Dette var de to eneste årene man kom opp mot den vedtatt satsinga på 6.000 riksdaler, men gull ble det svært lite av.

I 1782 begynte bildet å bli ganske klart. Det var ikke nok gull i fjellet.

Vinteren 1783 hadde bergvesenet på Kongsberg fått nok. Håpet om lønnsom drift var sunket mot null, og den 3. mars dette året ble det bestemt – igjen gjennom en kongelig resolusjon – at verket skulle nedlegges. Da hadde staten siden 1758 brukt 45.501 riksdaler og 19 skilling på prosjektet, mens inntektene var på beskjedne

3.223 riksdaler og 57 skilling. Sagt på en mer moderne måte:

Verket tapte 93 kroner for hver hundrelapp man investerte.

I hele den tida gullverket ble drevet for statens regning var det tette bånd til sølvverket på Kongsberg. Både ledelsen og fa-garbeidere ble rekruttert i det som da var Norges tredje største

Privat drift

Staten ga opp gullverket i 1783, men drømmen om gull levde videre. Det benyttet man seg av og inviterte til privat drift. Betingelsene ble satt opp i åtte punkter:

- Verket med inventar, malm og utstyr skulle overdras veder-lagsfritt dersom et selskap ville videreføre drifta og kunne vise til at de hadde startet malmleting.
- Det nye selskapet skulle få skjerpe etter alle slags metaller, men Kongen forbeholdt seg forkjøpsretten til utvunnet gull og sølv.
- Det ble gitt ti års toll- og tiendefrihet.
- Behovet for ansatte skulle enten dekkes av tidligere ar-beidere ved verket eller fra sølvverket på Kongsberg.
- ”Geschworeneren” skulle føre kontroll med det gull og sølv som ble utvunnet, under henvisning til Kongens forkjøpsrett.
- Et eventuelt nytt selskap fikk tillatelse til å smelte malmen

Kirkelig tukt

Gjennom nesten hele 1700-tallet ble det holdt nøye kontroll med at folk overholdt kirkens plikter og moralnormer. De som forsyndet seg, måtte stå offentlig skrifte og bekjenne sine synder for prest og menighet.

Én av dem som måtte stå slik til rette, var ungkar Chris-tian Johan Henriksen Eberlin. Han var født ved Konner-udverket utenfor Drammen, men hadde trolig også jobbet ved sølvverket på Kongsberg før han rundt 1777 kom til Eidsvoll gullverket.

I seks år jobbet han ved gullverket. Avstanden til Eids-voll kirke var nesten to mil, og Eberlin hadde ikke tatt bryderiet med å gå den lange vegen for gudstjeneste og nattverd.

Det fikk sokneprest Norman på Kongsberg greie på da Eberlin vendte tilbake etter at gullverket ble ned-lagt i 1783. Den 21. oktober 1784 måtte derfor Eberlin bekjenne sine synder. Bekjennelsen førte Kongsbergs sokneprest sirlig inn i kirkeboka for at hans ugudelighet i skogene i Eidsvoll aldri skulle bli glømt.

by. Da staten la ned drifta i 1783, dro mange tilbake dit. Resten måtte finne seg annet å gjøre – på ett eller annet vis.

Da nedleggelsesvedtaket kom, var det 67 tilsatte ved verket.

Kun to arbeidere, Nils Nilsen Bleikeberg og Nils Gulbrand-sen, ble igjen for å passe på bygninger og utstyr. Begge hadde arbeidet ved gullverket i mer enn 20 år. De hadde tilsynsjobben til staten fikk solgt verket til private drivere i 1786.

Det finnes ingen offisiell oversikt over hvor mye gull som ble tatt ut mens staten drev verket, men David E. Bradt skrev i 1790 at de første 23 årene bare hadde gitt 2,5 kilo gull og noen små steiner med synlig gull i. I 1781 – da staten drev temmelig intensivt – skal utbyttet ha blitt vel 260 gram gull.

Tallene er neppe korrekte, for kanselliråd Deichman skriver at det i 1772 at det var smeltet ut mellom 17 og 18 lodd gull. Det tilsvarer vel to kilo. Det er uklart om dette utbyttet gjelder hele driftsperioden 1758-1772, men uansett bør det totalt være tatt ut mer enn de 2,5 kiloene som Bradt nevner.

ved den kongelige smeltehytta på Kongsberg.

7) Gullverkets vedtatte cirkumferens skulle beholdes.

8) Et nytt selskap ble lovet «Hs. Majestæts Protection (beskyt-telse) og videre Benaadninger efter Omstændighederne».

Første forsøk på å danne et nytt selskap strandet fordi man ikke fikk inn nok kapital. Staten trakk dermed betingelsene, og det så da ut som om verket ville bli fullstendig nedlagt.

I 1785 – to år etter at staten ga seg – kom det imidlertid nye interessenter på banen. Det var «Det norske Skjærper- og Bergbyggnings Gewerkskab» som kastet seg over gullverket. Selskapet drev da et blyverk i Mistberget med utgangspunkt i garden Stensby på Minnesund. De tok også ut litt sølv.

Medeiere i dette selskapet var den siste lederen av det stats-drevne gullverket, geschworener Erich Otto Knoph, justisråd Christian Ernst Heltzen på Kongsberg, kjøpmann Otto Blitzing, Bernhard Suur, eieren av garden Stensby på Minnesund (som gikk fallitt allerede i 1786), og svenskfødte Ingael Adam Lun-dborg – den tidligere eieren av Stensby som der hadde drevet både salpeterverk, sagbruk, mølle og et verk for fremstilling av kaliumkarbonat (pottaske).

Dette selskapet søkte om å få overta gullverket på de betingels-er som staten først hadde satt opp.

Overdragelsen fant sted i 1786, men på visse nye betingelser:

- Det skulle startes undersøkelser i hele området, og spesielt ved de stedene der det tidligere var påvist gull.
 - Allmenninga måtte bare nyttes til bergverksdrift.
 - Beretning om drifta og utbyttet skulle hvert år avgis til bergverksdireksjonen på Kongsberg.
 - Man skulle holde seg til bergverksforordningen («holde sig Berg–Anordningen efterrettelige»).
 - Verket med alle dets innretninger skulle kunne leveres tilbake i samme tilstand som det var ved overtakelsen, dersom man ikke oppfylte de øvrige vilkårene.
- Det var Ingael Adam Lundborg som ble leder for den nye drifta ved gullverket. Den tidligere sjefen for verket, Erich Otto Knoph, fortsatte trolig å lede blyverket ved Stensby. I 1790 dro Knoph tilbake til Kongsberg, og den 28. mai samme år solgte han rydningsretten til småbrukene Verket (Knoffs-løkken) og Tjærebrennerbråten (Tjærebråten) i Gullverket til Ingael Adam Lundberg for 96 daler.
- Det private selskapet startet opp gulldrifta i 1787 med 27 mann. Året etter ble arbeidsstyrken redusert til 15, men i 1789 var

igjen 27 mann sysselsatt ved verket.

Det private selskapet fikk imidlertid ikke bedre lønnsomhet ut av verket enn det staten hadde fått i årene før. I løpet av de tre første årene ble det brukt 3.345 riksdaler uten at man fikk nevneverdige inntekter.

I 1790 kom inspektør David E. Bradt med følgende kommen-tar: «Vel har dette Interessentskab ved de i Aarene 1787, 1788 og 1789 paa Undersøgningerne anvendte Bekostninger, endnu ikke været saa heldig at bringe Værket i lønnede Drivt, uagtet de med den nøiagtigste Flid have ladet schurfe overalt i hele Edswol Alminding, ja endog udenfor».

Likevel hadde man ikke gitt opp håpet, for i 1787 ble det tatt opp ei ny gruve ved Utsjøen.

«Denne Gang er den største, der nogen Tid har været bearbeidet ved Guldværket»,

skriver Bradt. «Den har ½ til ¾ Lagters (1,00-1,50 meters)

Bredde reen Kies, og tiltager i Dybet».

Det er ukjent hvor denne gruva lå. Opplysning om at gullåra tiltar i dypet passer dårlig med den kjente Utsjøgruva som ligger i Gruvedalen på østsida av sjøen, i Nes kommune. Den gruva består nemlig bare av en horisontal gang, 17 meter inn i fjellet.

Inngangen til Utsjøgruva.

Bradt forteller videre at hver centner (50 kg) slig ga mellom ¾ og 1 ¼ lodd (11,6-19,5 gram) sølv og opp mot ett lodd (15,6 gram) gull. Det skulle tilsvare 300 gram gull per tonn slig, seks ganger så mye som man klarte å utvinne i den siste driftsperi-oden på Brøstadgruva.

Utsjøgruva ga håp om lønnsom drift. I 1788 ble det tatt ut ca. 220 gram gull og i 1789 halvparten så mye. Da lå det i tillegg igjen 100 tønner gullkis ved gruva. Utsjøgruva lå mer enn ei mil fra sjølve verket, og det var transportkostnadene som var den store bøygen. Bradt forteller at det i 1789 kunne vært utvunnet langt mer gull dersom føret hadde gjort det mulig å kjøre malmen til pukkverket på Knoffsløkken. For å redusere transportulempene planla driftsselskapet å bygge et nytt pukkverk nærmere den nye gruva, og Bradt forteller i 1790 at man har funnet et egnet sted ei halv mil unna, trolig ved Kampåa som renner ut fra Utsjøen. Man vurderte også å anlegge ei smeltehytte for å slippe den lange slig-transporten til Kongsberg. Pukkverket ble bygd få år etterpå, men smeltehytta ble aldri mer enn planer.

Steintippen utenfor Utsjøgruva.

Den 17 meter lange stollen i Utsjøgruva er tatt ut ved hjelp av fyrsetting. Mannen på bildet er kjentmann Bjørn E. Kittelsen.

Bernt Anker overtar gullverket

Bernt Anker, Norges rikeste mann og eier av gullverket fra 1792 til sin død i 1805.

Det private «Skjerper- og Bergbygningsgewerkskapet» gikk med stort tap, og de gamle eierne solgte seg ut. Den som overtok, var Norges rikeste mann, konferanseråd Bernt Anker (1746-1805) i Christiania. Han ble hovedaksjonær i 1788 og eneeier i 1792/1793. Det koste ham 4.000 riksdaler å kjøpe ut medeierne.

Bernt Anker og broren Jess Anker hadde store interesser i skogbruk og sagbruk i Eidsvoll, og det var nok ikke bare gullet som lokket da han kjøpte seg opp i det private gruveselskapet. Riktig nok mener Eidsvoll bygds historie at han ville kjøpe seg en fin tittel som gullverkseier, men Bernt Anker så nok først og fremst etter inntektsmuligheter.

Da Anker var blitt eneeier, skiftet selskapet navn til «Eidsvold guld- og kobberverk».

Som navnet også tilsier, ble virksomheten dreid mer over på utvinning av kobber.

En svenske ved navn Schultzen ble ansatte som direktør for gull- og kobberverket. Han hadde også med seg to svenske kobberarbeidere. En annen svenske, Nicolaus Magnus Widerberg (1777-1841), skal også ha vært bestyrer i Bernt Ankers tid. Det må i så fall ha vært i 1797 og kanskje fram til mars 1798 da

Bernt Anker kjøpte Hakadal jernverk og ansatte Widerberg som bestyrer der.

Rundt 1800 ble Joacim Fredrik Daldorph ansatte som leder. Han kom fra Folldal Verk.

Bernt Anker satset stort i Gullverket. En takseringsforretning fra 27. og 28. juni 1796 – bestilte av Anker sjøl – gir god oversikt. Takseringa ble foretatt av tre bergverkskyndige fra sølvverket, bergmester Adam Usler, geschworener Paulus Adamsen-Ziener og bergamtskriver Rostad, som også var byfogd på Kongsberg.

I 1795 og 1796 hadde Bernt Anker bygd nytt 12-stemplers pukverk med et tømmerhus på 24 x 11 meter på Knoffsløkken. Der var det også vaskerenner. Alt ble drevet av et vasshjul og – ifølge takstmennene – anlagt etter «en brukelig metode som er utviklet ved Edelfoss i Sverige».

Det var dessuten bygd opp ei smeltehytte med ovn av gråstein som innvendig var føret med teglstein. Smeltehytta hadde ei grunnfalte på 5 x 3,5 meter (8 x 5 ½ alen) og ei høyde på nesten tre meter (4 ½ alen). Ei større smeltehytte i bindingsverk var

Slagghaug etter Bernt Ankers virksomhet rundt Knoffsløkken, med eiendommen Glabakk i bakgrunnen.

nettopp oppført. Den hadde ei grunnflate på 23 x 9,5 meter. I 1796 var det to smelteovner i hytta, mens en tredje ovn var under oppføring. Anker hadde også fått tømret opp et amalgamsjonshus for utvinning av gull ved hjelp av kvikksølv. Huset hadde ei grunnflate på 13,5 x 9,5 meter.

Et nytt kullhus i bindingsverk og et 17,5 meter langt røstehus i bindingsverk sto også ved verket. Dessuten hadde anlegget smie og «proberkasse» (laboratorium), tørkehus, et nytt sagbruk og krutthus. Krutthuset var bygd i gråstein.

På verket sto det også en forvalterbolig med åtte rom, en sekslaftet stigerbolig med seks rom og et laftet hus for arbeiderne, med stall og fjøs ved siden av. Både stigerboligen og forvalterboligen hadde «engelske vinduer» og flere kakkelovner, noe som slett ikke var vanlig på denne tida. Hus for folk flest ble varmet opp med ei åpen grue. Ved forvalterboligen var det dessuten tømret bryggerhus med bakerovn og innmurt bryggepanne, tømret stall og fjøs og et skur i bindingsverk.

Ved Utsjøgruva var det også bygd opp et helt anlegg med bolighus, pukkverk og demninger.

Pukkverket var bygd i tømmer med ei grunnflate på 15 x 10 meter. Det var innredet med seks stempler for pukking av både gull- og kobbermalm, samt renner og benker for vasking av gull.

Arbeiderboligen var en tømmerbygning på 15 x 7,5 meter, 15 omverv høy og med tre rom. Også der var det kakkelovn samt fire fag vinduer.

Utsjøen var demt opp med en demning av treverk. Demningen var 28,5 meter lang, fem meter bred og nesten fire meter høy. Fra demningen gikk det ei over 60 meter lang renne ned til vasshjulet ved pukkverket.

I tillegg var det oppført en liten demning der man kunne slippe flomvannet igjennom. Denne sto kanskje ved det østre utløpet av sjøen.

Verdien av anleggene ved Knoffsløkken og Utsjøen ble beregnet til 28.500 riksdaler. Virksomheten ved Utsjøen avtok nokså raskt. Det ligger vel i sakens natur da Bernt Anker konsentrerte seg mer og mer om kobber, og gruva ved Utsjøen inneholdt

mest ølv og gull. Anker satset i stedet stadig mer på utvinning ved Brøstadgruva der både Prins Frederiks gruve og Prinsesse Louises gruve hadde blitt drevet på kobber så tidlig som på 1740-tallet av Det Odalske kobberverk. Seinere hadde staten hatt gullutvinning ved Prins Fredriks gruve.

Anker anla også ei smeltehytte ved Lysjøen enda lenger nord i Eidsvoll, som fikk navnet Lysjø Kobberverk. Han bygde også en veg mellom Brøstadgruva og Lysjøen – den såkalt Malmvegen – og kjørte kobbermalmen den vegen i stedet for sørover mot Gullverket.

For å skaffe nok vann til kobberverket ved Lysjøen, ble hele vassdraget demt opp. Anker snudde til og med utløpet fra Granerudsjøen i Stange slik at også vannet derfor – via en kanal – endte i Lysjøvassdraget.

Bernt Anker hadde ansatt en svenske ved navn Da takseringa ble foretatt i 1796, hadde produksjonen ennå ikke kommet opp i de forventede mengdene. Årsaken var, forklarer takstmennene, at «bygninger og innretninger først forrige og dette år er kommet i stand».

«Allikevel ble vi vist omtrent fem skippund (ca. 800 kg) beste sort kobber som var blitt smeltet i hytten ved Eidsvoll Verk», forteller takstmennene.

Bergverksfolkene fra Kongsberg som foretok takseringa, så med stor optimisme på Ankers virksomhet. I takseringsdokumentet fra 1796 går det fram at Eidsvold guld- og kobberverk ble vurdert til å kunne bli det viktigste kobberverket i hele landet – i konkurranse med Røros og Follidal Verk! Anlegget ble verdsatt til hele 190.000 riksdaler.

Men optimismen var ubegrunnet og taksten alt for høy.

Allerede i 1798 skriver Bernt Anker at gull- og kobberverket har kostet ham 130.000 riksdaler, likevel hadde han forhåpninger.

«Vit min venn», skrev han til fetteren Carsten Anker – eieren av Eidsvoll jernverk – «at igår kom en ekstraordinær estafett fra gullverket om at man sikkert vil gjenfinne den gamle, rike gang».

For å frakte malmen fra Brøstadgruva til Lysjøen bygde Bernt Anker en egen veg, malmvegen, som ennå er synlig i terrenget.

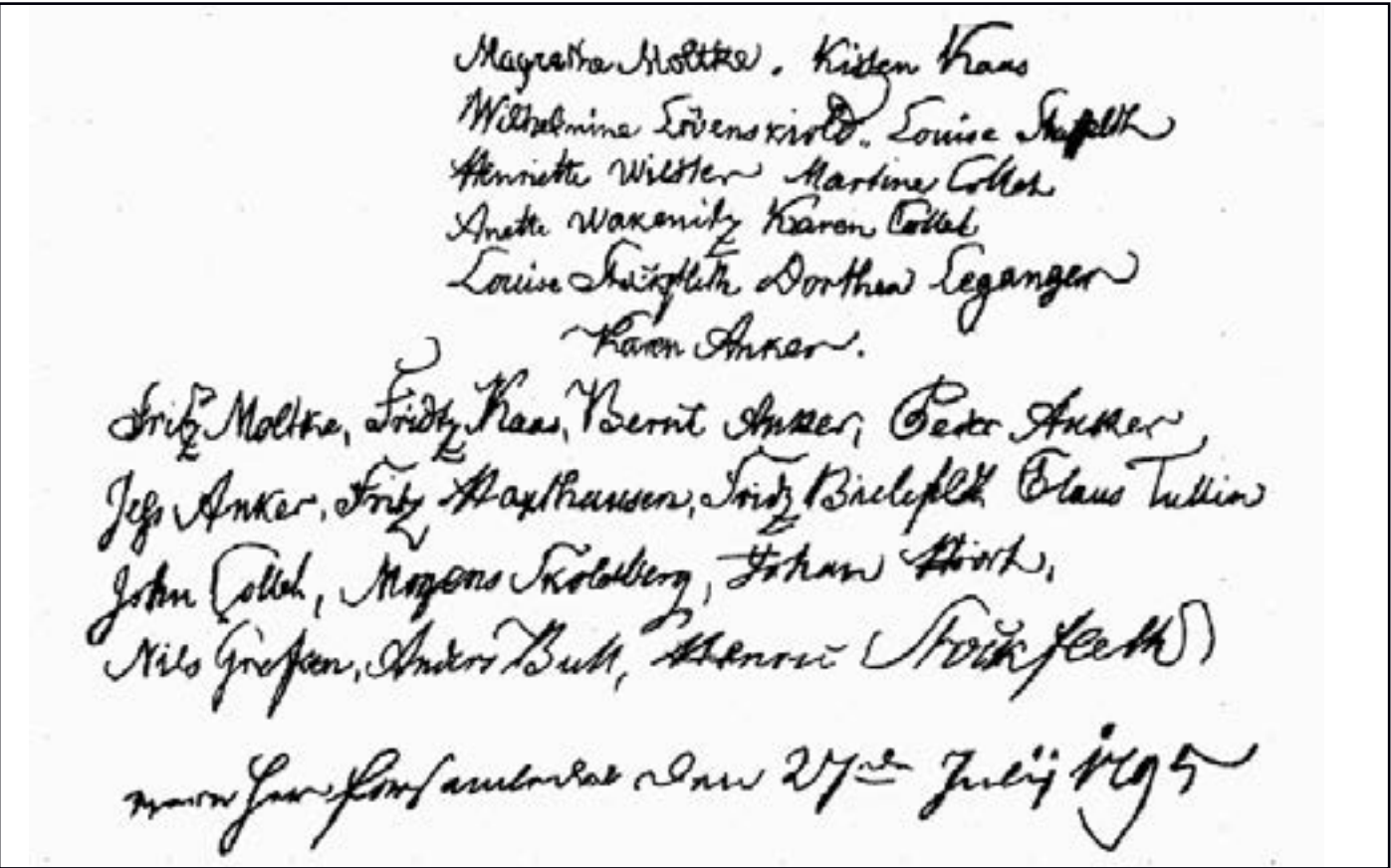
Denne gangen ble aldri funnet, og for å få et begrep om hvor mye Bernt Anker satset, kan vi opplyse at en normalt stor gard i Eidsvoll på denne tida gjerne ble omsatt for et par tusen riksdaler. Okarn Styri ble for eksempel kjøpt av sokneprest C. M. Leganger i 1788 for 1.200 riksdaler og solgt igjen i 1799 til kaptein Herman Krefting for 2.150 riksdaler. Nordgarn Grue ble i 1791 taksert til 2.800 riksdaler mens Jess Anker samme år

kjøpte Fremming for 2.100 riksdaler. Mindre gardar gikk atskillig billigere. Øver-Holtet ble i 1793 solgt for bare 293 riksdaler mens Ner-Korslund ble solgt i 1798 for 685 riksdaler. Hvis vi setter normal gardsverdi til rundt 2.000 riksdaler, skulle Bernt Ankers bergverk i Eidsvoll i henhold til taksten i 1796 ha hatt en verdi som tilsvarer neste 100 gardsbruk – og tapet skulle tilsvare verdien av omtrent 50 gardar.

Slagghaug etter Bernt Ankers virksomhet ved Lysjø kobberverk.

Storfint besøk

Inskripsjonene fra 1795, avfotografert fra glassruta de ble risset inn i.

Gjenfylt

Utsjøgruva ble ved starten – og i ettertid – regnet som den rikeste gruva ved gullverket.

Da den likevel ble lagt ned, ble det skapt en mystikk omkring den.

Et sagn forteller at gruva ble fylt igjen for at svenskene ikke skulle få tak i gullet. Det skal ha skjedd under Napoleonskrigen i 1808 eller 1809 da en svensk hæravdeling visstnok kom helt til Nes på Romerike. Siden skal det ikke ha vært noen som har funnet igjen gruva, og den ligger der fortsatt med alt sitt gull.

Ei anna historie forteller at det var en mann som vitterlig fant gruva, men akkurat da han skulle fortelle videre hvor den lå, falt han død om.

Seinere har man forsøkt på mer logiske forklaringer på den forsvunne gruva. Noen har ment at den ble satt under vann da Utsjøen ble ytterligere demt opp.

Det siste kan ha noe for seg, for, ifølge Norges geolo-giske undersøkelse, fant gullgraver Wilhelm Tveter på 1990-tallet inngangen til ei gruve under vann i ei vik på østsida av sjøen.

Gruvene i Gullverket lå langt fra bygda, og enda lenger fra Christiania der eieren Bernt Anker bodde i sin storslagne villa, Paléet. De som holdt til i Gullverket, var fattige gruvearbeidere og småbrukere som bodde med familiene sine i låge, trekkfulle tømmerhus som sjelden hadde mer enn to rom, noen ganger bare ett.

I 1795 kom det storfolk på besøk. Da tok Bernt Anker med seg sine venner og forbindelser for å vise dem gullverket sitt. På denne tida fantes selvfølgelig verken tog eller biler. Reisefølget måtte bruke hest og vogn fra Christiania og trolig ri de siste par milene fra bygda og opp til sjølve verket. En kjøretur med hest og vogn fra Christiania til Eidsvoll tok vanligvis 12 timer. En ridetur fra bygda og opp til gullverket må også ha tatt minst et par timer. Vi kan følgelig gå ut fra at de besøkende overnattet under vegs, kanskje på Eidsvoll prestegard eller i Eidsvollsbygningen som var eid av Bernt Ankers fetter, Carsten Anker. Følget ble ferjet over Vorma og dro videre opp til gullverket. Dit kom de den 27. juli 1795.

Vi vet om besøket fordi samtlige skrev navnet sitt inn i ei glassrute i direktørboligen ved hjelp av en diamant. Glasset var på denne tida mye mjukere enn i dag, og det var derfor atskillig lettere å risse i det. Slik innrissing ser for øvrig ut til å ha vært på mote i visse kretser. På Flateby i Enebakk – som var eid av en av deltakerne på turen til Gullverket – var det en rekke vindusruter med navntrekk i. Mange år seinere, etter at gullverkdrifta var nedlagt, ble direktørboligen revet. Annen etasje av huset ble solgt til nabobruket Glabakk. Da fulgte glassruta med navnene med dit. Ruta er nå forsvunnet, men det eksisterer en avfotografering av den.

Hele 25 navn er risset inn, og teksten er følgende:

«Margrethe Moltke, Kirsten Kaas, Wilhelmine Løvenskiold, Louise Stockfleth, Henriette Wilster, Martine Collet, Anette Wakenitz, Karen Collet, Louise Krüfleh Dorothea Leganger, Karen Anker, Fritz Moltke, Fridtz Kaas, Bernt Anker, Peder Anker, Jess Anker, Fritz Haxthausen, Fridz Bielefeldt, Claus Tullin, John Collet, Mogens Skjöldberg, Johan Hiort, Nils Grefsen, Anders Bull, Henric Stockfleth vare her forsamlede den 27de Julii 1795».

Av disse var altså Bernt Anker gullverkets eier og landets rikeste mann med store sagbruk, trelasteksport og en stor skipsflåte. Jess Anker var bror til Bernt. Han eide blant annet garden Stensby ved Minnesund og store skoger i Eidsvoll og Odalen. Han var født i 17853 og tok sitt eget liv i 1798. Peder Anker (1749-18249 var også bror til Bernt Anker. Peder var eier av Bærums Verk (jernverk), var med under grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll i 1814 og ble landets første stortingspresident. Alle tre brødrene Anker ble regnet blant landets absolutte elite, sjøl om Jess nærmest ikke eide nåla i veggen da han døde. John Collett (1758-1810) ble regnet for å være landets neste rikeste mann. Han var kjøpmann og bodde på Ullevål i Christiania. Han eide også Fladby i Enebakk. Martine (Tina) Collett som også var med på turen til Gullverket, var kona hans.

Peder Anker, landets første stortingspresident og bror til Bernt var med til Gullverket i 1795. (Originalen henger i Stortinget)

Claus Tullin var kjøpmann i Christiania og hoffintendant. Tullinløkka i Oslo er oppkalt etter ham. Fritz (egentlig Frederik) Moltke var stiftsamtmann i Akershus og ble seinere statsminister i København. Han var født i Danmark i 1754 og døde i 1836. Margrethe Moltke var kona hans. Wilhelmine Løvenskiold var Margrethe Moltkes søster. Johan Kaas var regimentskvartermester og ble seinere sorenskriver. Han var gift med Kirsten Kaas. Fritz Haxthausen (1750-1825) var generalkrigs-kommisær for Hæren. Han ble seinere kommandant på Akershus festning og sjef for forsyningsvesenet i den danske hær. Under grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll Verk i 1814 var han prins Christian Frederiks nærmeste medarbeider, og han ble etterpå finansminister i den første norske regjeringa. Han ble gjort medansvarlig for nederlaget mot svenskene høsten 1814 og stilt for riksrett, men frikjent. Fridz (Carl Frederik) Bielefeldt var generalmajor. Han ble dømt til døden i 1807 etter at han var med på å overgi København til engelskmennene under Napoleonskrigen, men ble seinere benådet. Anders (Andreas) Bull (1746-1796) var politimester i Christiania og forfatter. Henrik Stockfleth var løytnant. Han hadde kona si, Louise, med på turen. Morgens Skjöldberg var en svenske som var ansatt som masovnmester for Peder Anker på Bærums Verk. Nils Grefsen var forvalter på Stensby ved Minnesund og den første som drev landhandel i Eidsvoll. Stensby var da eid av Jess Anker. Han hadde kjøpt garden etter at Bernhard Suur, den

Direktør Daldorph

Så lenge Bernt Anker levde, var Joachim Fredrik Dal-dorph direktør for Eidsvold guld- og kobberverk. Han var født i 1758 og var opprinnelig inspektør ved Folldal Verk. Daldorph var gift med Karen Junghans, men hun døde etter bare to års ekteskap. Han ble gift igjen med den 14 år yngre Gunnild Magdalene Hagerup (1771–1846). Direktør-ekteparet bodde i 1801 på Knoffsløkken sam-men med én tjenestedreng og ei tjenestejente. Forholdet mellom eieren Bernt Anker og den daglige lederen ser ut til å ha vært bra. I et brev til Daldorph referer Bernt Anker til en gave han har sendt ham: «Jeg sender Dem herved i present en ypperlig ride-hest og sadel i tillit til Deres gode omsorg for den snarlige drift og min fasthet ved den Deres anbetrodde bestyrelse». Da Anker døde, søkte Daldorph seg vekk fra gullverket. Han ble først direktør for Folldal Verk og i 1813 direktør for Røros kobberverk der han styrte den store virksomheten til 1827. Direktør Daldorph er en av skikkelsene i Johan Falkber-gets berømte roman «Den fjerde nattevakt».

tidligere medeieren i gullverket, gikk konkurs i 1786. Dorothea Leganger var datter at soknepresten i Eidsvoll fra 1777 til 1816, Christopher Munthe Leganger. Trolig har følget vært innom Leganger på Eidsvoll prestegård på veg oppover til Gullverket. På tilbakevegen vet vi at de var innom hovedbygningen på Eidsvoll jernverk (Eidsvollsbygningen).

Jess Anker, Bernt Ankers andre bror, var også med på turen til Gullverket i 1795.

John Collett, eier av blant annet Ullevål i Christiania og Fladeby i Enebakk.

Arbeiderne i 1801

I 1801 var det for aller første gang en fullstendig folketelling i Norge. Den gir en bra oversikt over arbeiderne som Bernt Anker hadde ved «Eidsvolds Guld og Kobber Verk». Når det står at noen av arbeiderne «bruker jord», betyr det at de bodde på et småbruk og drev jordbruk ved siden av gruvearbeidet.

Joachim F. Dahldorph – 43 år, direktør ved verket og bruker jord. Han bodde på gruveeiendommen Knoffsløkken sammen med kona Magdalene Hagerup (28 år), tjenestedrengen Niels Olsen (19 år) og tjenestejenta Johanne Pedersdatter (23 år).

Christian Olsen – 43 år, verkets arbeider og bruker jord. Han bodde på Glabakk i Gullverket med kone og ei datter på sju år.

Mads Endresen – 47 år, verkets arbeider og bruker jord. Han bodde i Lia i Gullverket med kone og tre barn. Mads var for øvrig sønn av gullverkspioner Endre Madsen som begynte ved gullgruva allerede i 1759.

Ole Madsen – 15 år, verksarbeider. Ole var sønn av Mads Endresen og bodde hjemme i Lia. **Lars Gulbrandsen** – 24 år, verkets arbeider og bruker jord. Han bodde på Brøstadgruva, lengst nord i Gullverket, sammen med kona si som var 18 år eldre, og en fire år gammel sønn.

Embreth Halvorsen – 31 år, smed ved verket og bruker jord. Han bodde i Sjøberg i Gullverket med kone, to små barn og sin svigerfar.

Auen Johannesen – 45 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde på Vangen i Gullverket med kone og fire barn. Auen var sønn av Johannes Ougensen som begynte ved gullverket i 1759.

David Olsen – 40 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Nordre Storbråten i Gullverket med kone, svigermor og svigerfaren Paul Rasmussen, som tidligere hadde arbeidet ved gullverket.

John Pedersen – 50 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Finsbråten i Gullverket med kone, to barn, svigermora og svigerfaren Christopher Andersen som også hadde vært arbeider ved gullverket. **Halvor Nielsen** – 34 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Nord-Rundtom i Gullverket med kone og tre små barn.

Bendt Pedersen – 47 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Lesja i Gullverket sammen med kone, fire barn og sin mor. Bendt var den som etter sagnet fant Brøstadgruva. Han var sønn av tidligere gullverksarbeider Peder Bentsen

Isaach Nielsen – 28 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han var bror til Halvor Nielsen og bodde i Sør-Rundtom i Gullverket med kone, to små barn og sin gamle far, tidligere gruvearbeider Niels Olsen.

Ole Olsen – 51 år, er verkets arbeider og bruker jord. Han bodde i Botshaugdalen i Gullverket med kone, to barn og sin gamle mor. Han var sønn av gullverksarbeider Ole Pedersen

og begynte sjøl ved verket i 1766, 16 år gammel.

Hans Olsen – 18 år og ugift. Han var sønn av Ole Olsen og bodde trolig hjemme hos foreldrene i Botshaugdalen

Niels Olsen – 41 år, nasjonal soldat og skytter samt bruker jord. Han bodde på eiendommen Tronsbråten med kone og sin gamle mor.

Ole Olsen – 22 år, nasjonal soldat og verksarbeider. Han bodde hos sin bror, Niels Olsen, i Tronsbråten i Gullverket.

Amund Halvorsen – 44 år, arbeider ved verket og bruker jord. Han bodde i Søbråtan, Storbråten i Gullverket sammen med kone og ei datter.

Niels Pedersen – 39 år, smelter ved verket. Han bodde sammen med kone og en 15 år gammel sønn, kanskje på sjølve verket

Peder Christophersen – 37 år, sagmester ved verket. Han bodde sammen med kone og tre barn, kanskje på sjølve verket.

Lars Andersen – 24 år, underjeger ved det Norsk Jeger Corps og arbeider ved verket.

Johannes Endresen – 31 år, ugift, smelter ved verket. Han var sønn av gullverkspioner Endre Madsen og Berthe Erichsdatter. Han bodde trolig hos foreldrene i Solberg.

Niels Greger Frost – 38 år, forhenværende bokholder ved verket. Ukjent bosted i Gullverket. **Jacob Jonasen** – 30 år, smelter ved verket. Han var gift med Anne Marie Endresdatter, datter til gullverkspioneren Endre Madsen. De hadde i 1801 ennå ingen barn. De bodde sammen med Jacobs svigerforeldre i Solberg i Gullverket.

Jonas Monsen – 64 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona Kirstie Bendtsdatter, men bostedet er ikke kjent.

Henrich Jonasen – 26 år, ugift. Han var sønn av kullbrenner Jonas Monsen og Kirstie Bendtsdatter og bodde sammen med foreldrene.

Torsten Bergersen – 19 år, ugift. Han bodde på småbruket Lønntjernet sammen med mora Kari Andersdatter og fire yngre søsken. Han ble seinere gift med Anne Kristoffersdatter.

Anders Olsen – 28 år, ugift, smelter ved verket. Han var opprinnelig fra vestre Lund i Løten kommunen og leide eiendommen Knoffsløkken i flere tiår etter at gruvedrifta var lagt ned. Han ble gift med Inger Olsdatter fra Elverum, og deres sønn, Ole Andersen, overtok Knoffsløkken etter dem i 1842.

Hans Nielsen – 26 år, ugift, smelter ved verket.

Hans Brandt – 24 år, ugift, arbeider ved verket. Han var fra Folldal og ble seinere stiger ved gull- og kobberverket. Han bosatte seg på eiendommen Glabakk og var gift tre ganger. Han ble stamfar til Brandt-slekta i Eidsvoll. Hans fulle navn var Hans Henrich. Han var fetter med kona til direktøren ved verket, Joachim Fredrik Daldorph.

Daniel Hansen – 49 år, ugift, arbeider ved verket.

Peder Johannessen – 24 år, ugift, arbeider ved verket. **Henrich Isaachen** – 22 år, ugift, arbeider ved verket. Han var sønn av tidligere gruvearbeider Isak Knudsen i Holsetra og ble seinere gruvearbeider i Gjerdrum.

Abraham Abrahamsen – 31 år, ugift, arbeider ved verket.

Hans Hansen – 34 år, ugift, arbeider ved verket.

Ole Gulbrandsen – 27 år, ugift, arbeider ved verket. **Niels Johnsen** – 22 år, ugift, arbeider ved verket.

Peder Johnsen – 18 år, ugift, arbeider ved verket.

Johannes Christiansen – 13 år, tjenestedreng ved verket. Disse siste bodde trolig i et arbeiderhus ved verket.

Sjømannen på gullverket

Sjømannen på gullverket

Sjømannen på gullverket

Sjømannen på gullverket

Søt musikk

Kontorfullmektig ved Lysjø kobberverk, hytteskriver Wittus Krogsgaard, var ikke mer enn 22 år i 1801. Da bodde han sammen med mor si, 50 år gamle Johanne Maria, som hadde «føderåd av sønnen» - det vil si at sønnen var forpliktet til å forsørge henne. Rett ved siden av bodde sjefen for Lysjø-verket, kullskriver og sagfogd Hans Jettum. Han var gift med den 15 år yngre Christine Wilhelmine Bølling. Hun var ikke mer enn 17 år gammel da de i 1799 fikk en sønn. Den ble for øvrig døpt Bernt Anker Jettum, sikkert for å hedre arbeidsgiveren. Ekteparet hadde en svært spesiell navneskikk. I 1802 fikk de sønnen Nikolai Sølnes og i 1803 sønnen Erik Otto Knoph, oppkalt etter den tidligere lederen av gullverket. Hytteskriver Krogsgaard ble etter hvert mer enn bare en god nabo til familien Jettum. Krogsgaard var ikke mer enn tre år eldre enn fru Jettum, og der oppsto det etter hvert søt musikk. Det endte med skilsmisse i familien Jettum i 1814, og året etter giftet Wittus Krogsgaard seg med Christine Wilhelmine Bølling. Wittus var da for lengst blitt fullmektig ved anlegget ved Knoffsløkken.

Oppstillingen tilsier at det var 38 arbeidere ved gullverket. I tillegg hadde Bernt Anker i 1801 et mindre mannskap ved smeltehytta ved Lysjøen:

Hans Jettum – 34 år, kullskriver og sagfogd. Han bodde sammen med kona Christine Wilhelmine Jettum (19 år) og sønnen Bernt Anker Jettum (2 år).

Wittus Krogsgaard – 22 år, hytteskriver. Han bodde sammen med mora si.

Peder Arnesen – 36 år, smelter. Han bodde til leie hos Krogsgaard.

Johan Johansen – 64 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona, Marie Olsdatter.

Peter Petersen – 44 år, kullbrenner. Han bodde sammen med kona Anne Olsdatter. De hadde fire barn.

Ut fra dette hadde Bernt Anker i 1801 omtrent 43 ansatte i sin bergverksdrift på østsida i Eidsvoll.

Det Ankerske Fideikomiss, 1800-1810

Det Ankerske Fideikomiss

Bernt Anker døde barnløs i 1805 og alle hans virksomheter og eiendommer ble overført til et nytt selskap, Det Ankerske Fideikomiss – en slags stiftelse der utbyttet skulle gå til allmennnyttige formål. Det er beregnet at Bernt Anker etterlot seg ei formue på omtrent 1,5 millioner riksdaler – derav omtrent halvparten av verdiene i fast eiendom. Fideikomisset fortsatte gruvedrifta i Eidsvoll. Wittus Krogsgaard som hadde vært hytteskriver ved Lysjø kobberverk, overtok som fullmektig for drifta og flyttet til hovedbølet på Knoffsløkken. Fideikomisset tjente heller ikke penger og trappet etter hvert ned. Brøstadgruva ble stengt i 1807, og den siste smeltinga ble foretatt i 1811. Men noe virksomhet fortsatte kanskje helt til 1819 da fideikomisset gikk konkurs. Etter at verket var nedlagt, ble eiendommen Knoffsløkken i 1825 kjøpt av kammerherre Erik Anker, sønn av Carsten Anker på Eidsvoll Verk. Gruvedrifta ble ikke startet opp igjen, og Anker leide borte eiendommen i Gullverket til vanlige småbruk. I 1842 ble Knoffsløkken solgt til beboeren, Ole Andersen. Han benyttet seg av det gamle damanlegget for pukkverket til å starte mølledrift ved småbruket.

Generalkonsul Peter Petersen eide Eidsvold Guldværk på 1880- og 1890-tallet. (Foto fra maleri - tilhører Oslo bymuseum).

Staten hadde drevet gullverket fra 1758 til 1783 uten å få lønnsom drift. Et privat selskap hadde prøvd seg og tapt penger. Bernt Anker hadde drevet intensivt og tapt over 100.000 riksdaler. Det Ankerske Fideikomiss hadde videreført drifta med tap. Likevel var det fortsatt noen som drømte om det store gullfunnet. Et spedt forsøk ble visstnok gjort i 1851 av en Martinius Bratlie. Han skal noen få år tidligere ha fått bevilling til å opføre ei smeltehytte for bly og sølv som var skjærpet i Eidsvoll - trolig andre steder enn i Gullverket. Dette må være Martinius Bratlie som var eier av en del av Søndre Hauger i Nittedal fra 1843 til 1846 da han kjøpte Markerud i samme kommune, men også den eiendommen beholdt han bare ei kort stund. De kan virke som han drev eiendomsspekulasjon. Eneste person med samme navn i folketellinga i 1865, er en ugift mann som var pasient ved Arbeidsanstalten i Storgata i Christiania. Han var født i Solør omkring 1823, og i 1900 var han av fattigvesenet i Christiania plassert på gården Berger i Eidsvoll. Ifølge en artikkel i Aftenposten 25. mai 1897 satte brukseier Andreas Sæhlie i Vang på Hedmarken tidlig på 1870-tallet igang vasking av restmasser fra tidligere drift ved Knoffsløkken. Han skal til og med ha tjent penger. «Den, som har fundet mest Udbytte i Eidsvolds Guld, tør være nu afdøde Godseier, A. Sæhlie, der for længere Tid tilbage - det var vistnok tidlig i Syttiaarene - sammen med en Kompagnon lod en fra Californien eller Australien hjemkommen Guldgraver undersøge de gjenliggende Hauge af Grus og Slagg, og derefter foretage en systematisk Udvasking», skriver Aftenposten. Andreas Sæhlie (1832-1896) var stortingsrepresentant fra 1868

Nytt forsøk

til 1879 og ordfører i Vang i to persioder. Han drev dessuten et stort spritbrenneri på gården sin i Vang. Det er mulig at denne virksomheten var forløperen til, eller rett og slett var starten på den virksomheten som kom i gang i 1876. Den høsten ble et nytt gruveselskap, Eidsvold Guldværk A/S, stiftet. Aksjekapitalen var på 40.000 kroner. Selskapets første generalforsamling ble holdt 1. desember 1876. Det var generalkonsul Peter Petersen (1821-1896) som sto i spissen for det nye selskapet som hadde sin base i Christiania. Petersen tilhørte hovedstadens økonomiske elite. Han var disponent ved landets største tekstilfabrikk, Nydalens Compagnie, i tillegg til at han var generalkonsul for keiserriket Østerrike-Ungarn. Han var også mannen bak bygginga av Victoria Terrasse. I 1880 besto styret for Eidsvold Guldværk av Otto Gjerdrum, I. (eller J.) Lindegaard og John G. Nelson. Otto Gjerdrum var født i 1831 og døde i 1908. Han var bestyrer ved Nydalens Compagnie og arbeidskollega med Petersen. Han var jurist og hoffjegermester og ridder av St. Olavs orden. Den eneste Lindegaard i Christiania på denne tida, var Johannes Peter Lindegaard, en fotograf som var født i Svendborg i Danmark i 1830. Han var gift og hadde to barn i 1875. John G. Nelson ble født i Christiania i 1828. Yrket hans i 1875 sies å være «importør». Han var gift , og alle hans tre barn var født i San Francisco i perioden 1858-1860. I en innbydelse til aksjetegning i 1880 opplyses det at to av styremedlemmene har «mangeaarig Erfaring fra Guldminerne i Amerika og Australien». Dette må være Nelson eller Lindegaard. Når Nelson tydeligvis har bodd i San Francisco fra 1850-tallet, kan han godt ha vært med i det store gullrusjet i California som startet i 1849. Det første som selskapet gjorde etter stiftelsen i 1876 var å kjøpe eiendommen Knoffsløkken for 20.000 kroner. Den tidlige eieren, Anders Olsen, flyttet. Det nye selskapet startet opp i 1877 med en bergkandidat Lund som driftsbestyrer og to tidligere gullgravere som arbeidsformenn. Pukkverket ble rehabilitert og nye amalgamplater ble anskaffet for å kunne skille ut gull ved hjelp av kvikksølv. Selskapet sikret seg mutingsrettigheter ved de gamle skjerpene og hentet en del prøver derfra. Resultatet var temmelig nær null, og man besluttet allerede i mars 1879 at man ikke skulle beholde mutingene. Selskapet hadde også satset på å tømme den gamle Gullkisgruva for vann for å starte utvinning der. Men den gamle gruva var også fylt med stein og sand, og prosjektet ble langt dyrene enn forutsatt. Gull fant man alt for lite av. I en feltort «B», som vi ikke vet hvor lå, ble det to steder tatt ut ett tonn malm. Fra det ene uttaket fikk man gull for to kroner, det andre ga gull for ei krone. Driftsbestyrer Lund mente kostnadene ved å bearbeide ett tonn malm lå på mellom åtte og ni kroner. Inntektene ble altså bare på rundt en firedel av utgiftene. Konklusjonen i en styreprotokoll fra 31. mars 1879 er følgende: «Driften har været innstilt i vinter og skal den kunne tas opp igjen til vaaren, kreves mer kapital». En aksjeinnbydelse ble sendt ut i desember 1880 i den hensikt å skaffe 20.000 friske kroner. Aksjetegninga skulle ikke være bindende med mindre man fikk fulltegnet beløpet. Det skjedde ikke, og dermed ble det ingen kapitalutvidelse. På styremøte 12. april 1881 ble det besluttet å selge verket. Men før man fikk effektivert vedtaket, havnet eiendommen på tvangsauksjon fordi selskapet hadde misligholdt en obligasjon

på 12.000 kroner til den forrige eieren, Anders Olsen. Olsen fikk kjøpt eiendommen tilbake igjen for bare 4.000 kroner, men solgte den umiddelbart videre for 12.000 kroner til – ja, nettopp – generalkonsul Peter Petersen. Anders Olsen gjorde en god handel. Han er en av få som har tjent penger på gullfeberen i Gullverket.

Drifta fortsatte noen år til i liten skala. Gullverkingen Ludvig Hemlivangen var 16 år da han i 1881 ble ansatt ved verket. I et intervju i Eidsvold Blad i 1953 fortalte han at han jobbet ved gruva i fem år.

«Først var han med og tømte gruva for vann og så skylte de gullet ut av slammet som lå på bunnen», skrev avisen.

I 1883 var sju mann ansatt ved Eidsvold Guldværk. Den 2. oktober dette året fortok bergmester Christian Henrik Nicolai Mejdell befaring ved verket. Det fortelles da at den søndre Gullkisgruva nylig var tømt og delvis rensket opp. Det var brutt ut en del kvarts, men gehalten var ikke undersøkt. - Jeg har tilrådet at det brytes på forskjellige steder i gruva i tilstrekkelige kvanta til å få pålitelige gjennomsnittsprøver og la disse undersøke på gull for å kunne gjøre en begrunnet for-
mening om hvorvidt det er utsikt til om fortsatt drift vil kunne lønne seg eller ikke, skriver Mejdell.

Malmbrytinga fortsatte i 1884, men ifølge

‘Tabeller vedkommende Norg-es Bergværksdrift’, utgitt

av Statistisk Sentralbyrå, var det bare to mann i arbeid både i 1884 og 1885. Det er mulig dette er regnet ut fra antall års-verk, for ifølge en annen oversikt i sammen statistikk, besto mannskapsstyrken av én bestyrer og seks arbeidere, derav én under 15 år. Det var imidlertid bare jobbet i 48 dager, og sam-let var det utført bare 288 dagsverk.

I 1884 ble det tatt ut 20 tonn malm fra skjerp nummer fire, og en mindre del av dette ble knust i pukkverket. I tillegg ble det tatt sju prøver fra Gullkisgruva. Året etter – i 1885 – ble det foretatt en del forsøksarbeider i pukkverket. På vinteren ble det kjørt fram 6,25 tonn malm fra Brøstadgruva, 1,5 tonn fra Sannergruva og 3,25 tonn fra Gras-ligruvene. Analyser viste en gehalt på mellom 0,001 og 0,002 prosent. Dette tilsvarer mellom 10 og 20 gram gull per tonn. Det er under halvparten av hva både staten forut og de engelske selskapene etterpå fikk ut. Konklusjonen i driftsrapporten er da også temmelig pessimistisk:

«Ved viderebehandling av prøvene i pukkverket og blandin-gen av den konsentrerte sligs sammenmaling med kvikksølv i amalgamasjonspannene, ble den utvunnede gullmengde funnet så liten at det ikke oppmuntret til å fortsette forsøkene med denne metoden alene. Videre forsøk etter en forandret framgangsmåte blir vurdert, men forslag om dette er ennå ikke forelagt gener-alforsamlingen for avgjørelse».

Trolig var det ingen virksomhet ved gull-verket i perioden 1886-1889, men i 1888 forsøkte selskapet å selge verket til et engelsk firma. Man ble ikke enige om prisen, og småskalavirksomheten med en ingeniør

G. H. Petersen som driftsbestyrer, ble forsøkt gjenopp-tatt. I april 1889 ble det kjørt to tonn kobberholdig gull-malm fra Brøstadgruva, men maski-ner og annet utstyr var ødelagt, og før man fikk reparert dem, satte kulda inn.

Tre mann fortsatte imidlertid istandsetting av utstyr og bygninger. Det ble lagt tak over vasshjulet som dro pukkver-ket, og vassrennene ble satt i stand. Det ble også foretatt noen analyser av restene ved den gamle kobberhytta fra Ankers tid.

Fra 1890 til 1895 forelig-ger det ingen rapporter om eventuell drift ved gullverket, men det virker som om driftsbestyre G. H. Petersen har fortsatt noe virksomhet. Våren 1896 døde eieren, gener-alkonsul Peter Pe-tersen, og verket ble solgt.

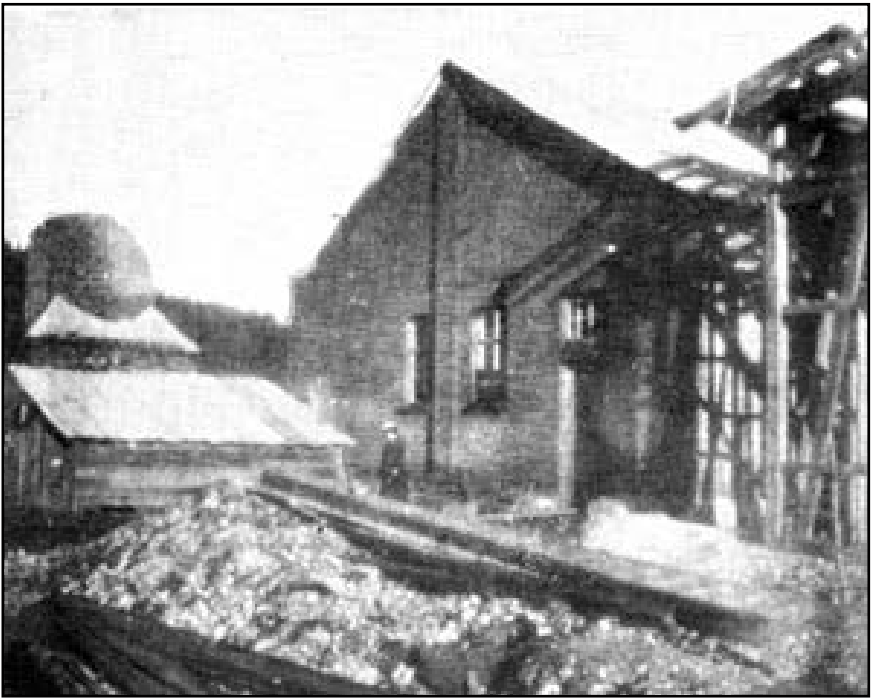
Eidsvold Guldværk A/S sendte i desember 1880 ut denne invitasjonen til aksjeutvidelse, uten å lykkes.

Stordrift ved gullverket

Brødrene Hartvig (t.v.) og Carl Bache-Wiig kjøpte Eidsvold Guldværk i 1896.
(Foto fra Eidsvoll bygds historie).

Generalkonsul Peter Petersens enke, Arnolda, solgte i 1896 Eidsvold Guldværk til brødrene Hartvig (født 1850) og Carl (født 1854) Bache-Wiig. De hadde tidligere – etter datidens for-hold – drevet storindustri i Bønsdalen i Eidsvoll med Andelva som energikilde. Der hadde de hatt både en cellulose- og en papirfabrikk. I 1889 ble anlegget i Bønsdalen solgt til engelske eiere, men Carl Bache-Wiig fortsatte som direktør til 1903. Brødrene Bache-Wiig eide til 1898 papirfabrikken Bentse Brug i Kristiania og til 1902 Embretsfos Fabrikk på Åmot i Modum.Etter engasjementet i Bønsdalen emigrerte Carl til Amerika der han ble hyret inn som konsulent for «The In-ternational Paper Company». Han søkte også patent på flere oppfinnelser innen papirindustrien. Hartvig Backe-Wiig kjøpte i 1893 Haugstein i Enebakk og anla i 1899 Fladeby Cellulosefabrikk. Fabrikken gikk konkurs i 1909. Han ble leder av Norske Papirfabrikanters Forening da denne ble stiftet i 1893 og var medlem av representantskapet i Norges Bank.

Oppredningsverket på Knoffsløkken.

Etter konkursen i Faldeby i 1909 flyttet Hartvig Backe-Wiig til Lillehammer. Han døde i 1922.

Brødrene Bache-Wiig var også pådrivere for å få telefonen til Eidsvoll, og de startet distriktets første elektrisitetsverk i Bøns-dalen. Carl Bache-Wiig var dessuten viseordfører i Eidsvoll i perioden 1893-1895.

Bache-Wiig kjøpte ikke bare sjølve gullverket i 1896. De gikk også til oppkjøp av en rekke småbruk og setrer i hele Gullverket skolekrets.

De nye eierne fortsatte virksomheten ved Knoffsløkken med ingeniør G. H. Petersen som driftsbestyrer. Det første man gjorde, var å lense ei gammel sjakt for grus og gammelt tømmer. Sjakta viste seg å ha en dybde på 11,5 meter. Man tok ut prøver både fra bunnen og høyere opp i denne gruvesjakta.

Samtidig med gjenåpningen av de gamle gruvene ved Knoff-sløkken i 1896, ble det også startet opprensking ved den 24,5 meter dype Brøstadgruva. Her var det ved tidligere drift skutt ut en gruvegang på 114 meter med inngang i begge ender, men det hadde ikke vært drift i gruva siden Det Ankerske Fideikomiss stengte den i 1807.

Hovedinngangen til gruva hadde rast helt sammen og var sper-ret av store steinmasser. Man måtte sprengre seg inn. Området måtte stives av før man kunne komme videre innover. Da støtte man på stein som hadde falt ned fra taket i stollen, og på bun-nen av gruvegangen lå det et 75 centimeter tjukt lag med gul-rød jernoker, et forvittringsprodukt fra kisen i gruva. Man kjørte ut 1.200 tonn forvitret og utrast masse, men likevel hadde man ikke klart å renske godt nok opp. Vinteren ség innpå, og mass-ene frøs. I slutten av desember ga man opp og lukket begge inngangene med plankevegger. Bache-Wiig satset stort den første tida. De fleste gamle skjerp og gruver ble tømt for vann og rensket opp, men gulldrifta ser mest ut til å ha vært et kortsiktig investeringsobjekt for brødrene. Alt i 1897 overdro de Brøstadgruva med tilliggende rettigheter til et engelsk selskap.

Samme høst ble drifta startet opp igjen ved den gamle San-nergruva i Habberstadgrenda på østsida i Eidsvoll. Avstanden til hovedanlegget ved Knoffsløkken er nesten ei mil.

Gruva besto av to sjakter omtrent 300 meter fra hverandre. Begge var fylt med vann og måtte lenses da drifta ble tatt opp igjen. Den første tida etter gjenåpningen arbeidet det helt opp mot 50 mann i Sannergruva, men bemanningen falt raskt til et gjennomsnitt rundt 15. Lederen for drifta var Magnus B. Landstad, sønn av soknepresten i Eidsvoll. Flere fagarbeidere ble hentet fra Telemark. Både stigeren, som het Viksdal, og minst to av gruvearbeiderne, Ola Lian og Carl Carls-en, kom derfra. De to sistnevnte fortsatte i Brøstadgruva da virksomheten i Sannergruva ble innstilt.

Den østre gruva, også kalt Holsgruva, lig-ger rett nord for den nåværende eiendommen Steinbekken. Den er om lag 22 meter dyp. Den vestre gruva – sjølve Sannergruva – er betydelig større. Den er om lag 20 meter dyp og har horisontale ganger. En stoll vestover fra bunnen av sjakta ender i dagen etter omtrent 30 meter. En åppen gruvegang strekker seg

Guldkisgruva slik den ser ut i dag.

over 50 meter i østlig retning i svakt stigende terreng. Bred- den på stollen er ikke stort mer enn to meter. Under arbeidene i 1898 ble denne dagstollen utvidet med 15 meter. For å holde gruva fri for vann og for å få opp malmen, brukte man ei hestevandring. Gårdbrukerne Lars H. Hoel og Gustav Hoel hadde jobben. Betalinga var fem kroner dagen, men de satte unge gutter til å kjøre hestene, og de fikk ikke annet enn kosten.

Det var ikke noe pukkverk på stedet, så all pukking av malmen foregikk manuelt, men vraksteinen var det enkelt å bli kvitt, for terrenget stuper bratt nedover på vestre side.

I tillegg til sjølve utvinninga ble det drevet betydelige un-

Gullkisgruva i drift ca. 1899.

dersøkelser ved Sannergruva, blant annet ved å fjerne alle løsmasser for å følge den viktigste kvartsgangen flere hundre meter innover i skogen.

Prøver som ble tatt, viste en gehalt helt opp til 15 gram gull per tonn masse. Dessuten fant man en del sølv og kobber.

Ved utgangen av 1898 hadde man tatt ut 300 tonn malm ved Sannergruva, og optimismen var betydelig.

«Gruven har, med dagstoll til et større dyp, en meget heldig beliggenhet, midt i Sanner bygd, og man har således blitt spart for større bygningsanlegg under forsøksdriften», heter det i rap- porten til bergmesteren.

Likevel ble drifta ved Sannergruva lagt ned ved årsskiftet 1898/1899. Man sørget riktig nok for å holde Holsgruva fri. for vann gjennom hele vinteren, men etter det ble det slutt på all virksomhet ved Sannergruva.

I 1897/1898 ble det også bygd et oppredningsverk (en fabrikk) og et laboratorium på Knoffsløkken. Laboratoriet står fortsatt og er den eneste gjenværende driftsbygningen fra gruvedrifta i Gullverket.

Ifølge Anton Madsen, som bodde på Knoffsløkken, tok det over ett år å oppføre fabrikkbygningen.

Anlegget besto av et knuseverk og et anrikingsverk. Det ble drevet av en dampmaskin på 120 hestekrefter og hadde en kapasitet på 50 tonn malm i døgnet.

I følge rapportene til bermesteren ser det ut til at Bache-Wiig drev virksomheten ved Knoffsløkken og Sannergruva i 1897, men at det engelske selskapet The Golden Mint Mines Ltd. tok over i 1898.

I 1899 fortsatte man arbeidet med å åpne Gullkisgruva fra 1758, et arbeid som Peter Petersen hadde startet nesten 20 år tidligere. Det ble bygde ei 100 meter lang plankerenne for å få tømte gruva for vann, men likevel ble det egentlig ikke noe særlig gruvedrift rundt det gamle verket. Til og med 1901 var det likevel stor aktivitet på stedet. All malmen fra Brøstadgruva ble nemlig kjørt dit for å bli behandlet. Men da opprednings- verket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, ble virk- somheten ved Knoffsløkken lagt ned.

Signaturen «X» i Nationalbladet hadde vinteren 1902 en øyen- vitneskildring av forholdene ved Knoffsløkken:

«Paa Opturen (til Brøstadgruva) reiste jeg forbi Eidsvolds gam- le Guldverk, hvor alt nu er dødsstille. Sørgelig at se disse store Huse, Fabrikker og Maskiner ligge der forladt af alle. De høie Fabrikkpiber staar der som Gravmonumenter over de Faldne fra Guldfeberens Dage».

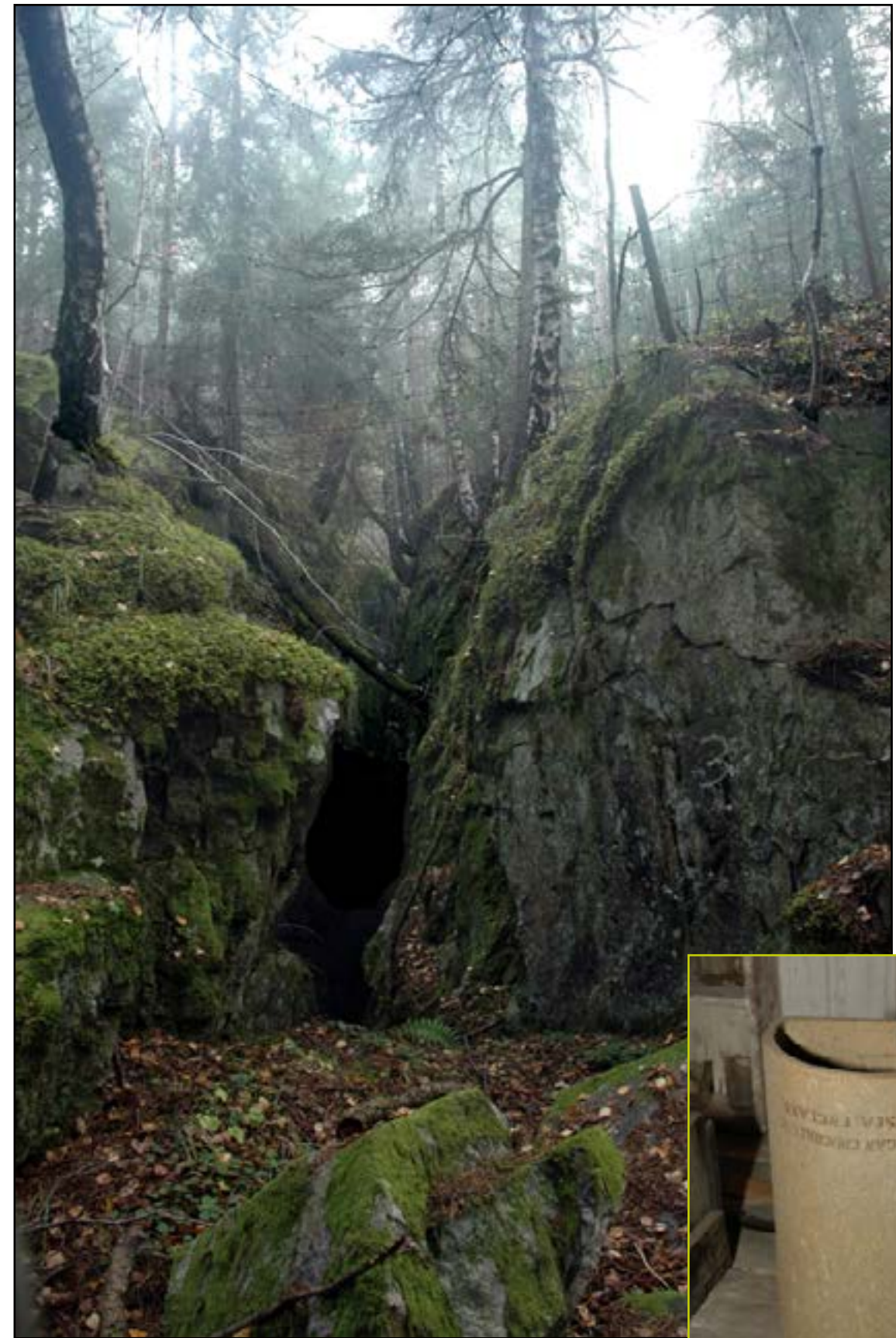
Laboratoriet på Knoffsløkken er den eneste driftsbygningen som står igjen fra gruvetida i Gullverket.

Laboratoriet innvendig med ovn og prøveglass slik det ble forlatt 1902.

Ruiner etter oppredningsverket på Knoffsløkken (over og under).

Starten på dagbruddet i Sandergruva.

Smeltedigel fra laboratoriet. Det ble benyttet to tuper, begge produsert i England. Dette er den største typen.

The Golden Mint Mines Ltd.

Aksjebrev for The Golden Mint Mines Ltd. utstedt i London 1900. Selskapet var oppført med en aksjekapital på hele 250.000 pund, men den ble aldri fulltegnet. (Originalen tilhører Jens E. Aalborg i Eidsvoll)

Virksomheten ved det gamle Eidsvold Guldværk døde hen rett etter århundreskiftet. Brødrene Bache-Wiig mistet gullfeberen, og allerede i 1897 solgt de Brøstadgruva til et engelsk aksjeselskap, The Golden Mint Mines Ltd. Det kan for øvrig se ut til at brødrene Hartvig og Carl Bache-Wiig gikk inn med kapital eller satt i styret for det engelske selskapet. I hvert fall er begge nevnt som «directors» sammen med Robert Summerside Simpson, W. Jeafferson Woods, L. A. Diamont og George Thompson i en redegjørelse fra gruveingeniør C. W. Cosby 17. august 1897. The Golden Mint Mines hadde i 1900 en W. J. Tanner som styreformann mens Andrew Conder Whitmee (1875-1949) var sekretær. Selskapet opererte med en aksjekurs på ett engelsk pund og satte seg som mål å sikre seg en kapital på formidable 250.000 pund. Den summen var man aldri i nærheten av å oppnå. Så seint som i april 1900 var man ikke kommet lenger i aksjenummereringa enn til vel 43.000.

Engelskmennene satset stort på Brøstadgruva og startet undersøkelser ved flere av de gamle gruvene og skjerpene. I rapporten fra 17. august 1897 regnes det opp 17 forskjellige uttak, alle med navn, regnet fra øst til vest: Brustad øst, Brustad vest, Olai Wiig, Prins Carl, Prins Eugen, Prins Fredrik, Prinsesse Louise, Kronprins Gustav, Prins Oscar, Magnus, Rufus, Albert, Ludvig, navn uleselig, Sabina, Victoria og Klara. Oversikt over fabrikkområdet på Brøstadgruva med oppredningsverk midt på bildet og jernbanen mot gruva til høyre. Flere av skjerpene har altså fått navn fra det svenske kongehuset som da også regjerte i Norge, men det er umulig å fastslå eksakt beliggenhet for alle. Skjerpene var spredt over et relativt stort område, og de fleste var små. The Golden Mint kom til å konsentrere seg om Prinsesse Louises gruve og aller mest om sjølve Brøstadgruva – også kalt Nikolai gruve. Navnet «Nikolai» kommer trolig av at den siste

private eieren av eiendommen som gruva ligger på, het Nikolai Olsen. Engelskmennene hadde store forhåpninger på Brøstadgruva. Man kalkulerte med et uttak på 100 tonn malm per dag, og beregnet en årlig fortjeneste på 240.000 pund. Som vi skal se, var optimismen helt ubegrunnet, og det gikk raskt nedover, både med bemanning og penger. Ved utgangen av 1897 hadde det engelske selskapet 120 mann i arbeid, og i januar 1898 økte dette til 192. Men så skrumpet virksomheten raskt inn. I juni samme år var det bare 36 mann igjen, 27 ved gruva og ni bygningsarbeidere. Gjennomsnittsbemanningen for hele 1898 ble 62 arbeidere. I tillegg kommer de som hadde kjøring og andre oppdrag for selskapet, men som ikke sto på lønningslista. Dynamitt ble nå mer og mer brukt til til sprenging i gruvene, og på Brøstadgruva hadde man jevnt over et lager på 500 kilo. Likevel ble minerkrutt til en viss grad brukt alle årene som The Golden Mint Mines drev verket. Hovedsjakta, Synken, ble i 1898 drevet ned til 42,5 meter under bakken, og for ca. hver 15. meter ble det skutt ut horisontale gruveganger, kalt gallerier, i retning øst-vest. Siden den gullførende kvartsgangen ikke står loddrett, men heller nordover i dypet, ligger hvert galleri litt lenger nord enn det ovenfor. Annet galleri ble anlagt på 31 meters dyp med en gruvegang innover i fjellet mot øst. For å lage en forbindelse mellom dagstollen og annet galleri anla man ei ny sjakt i den østre delen av gruva. Den ble i løpet av 1898 drevet 12 meter nedover. Gruvegangen på annen galleri er 115 meter lang, og i 1899 ble den utvidet med et tverrslag i retning nord-sør der den gullførende kvartsgangen var ti meter bred. For å holde gruva fri for vann og for å få malmen opp, ble det i 1898 satt opp en ti hestekrefters mobil dampmaskin – en lokomobil – som drev både heisen i hovedsjakta og ei vannpumpe.

Oversikt over fabrikkområdet på Brøstadgruva med oppredningsverk midt på bildet og jernbanen mot gruva til høyre.

Over sjaktåpningen ble det satt opp en ni meter høy bukk for å få heist opp tønnene med malm. The Golden Mint startet også med å tømme den gamle Prinsesse Louises gruve for vann. Den viste seg å være bare ti meter dyp. Ved utgangen av 1898 var det ennå ikke startet ny drift der. Ved Botshaugdalen skjerp, flere kilometer lengre sør, var det derimot startet et prøveuttak, og malmen både fra Brøstadgruva og Botshaugdalen ble kjørt på sledeføre til Knoffsløkken der den ble pukket og anriket. I 1898 forsøkte selskapet også å ta opp igjen den gamle skjerp nummer fire ved Lesja og det ble tatt prøver i Grasligruvene. Ei gammel gruve i Nord-Odal, Antonette gruve. Den ble også tømt for vann og rensket opp og viste seg å være 20 meter djup. Seks mann arbeidet der i april og mai 1898, men gullgehalten var minimal, og da prøver i tillegg viste bare 1,8 prosent kobber, ble forsøkte oppgitt. Ved utgangen av 1898 hadde man anriket (sjeidet) ca. 1.000 tonn malm og videresendt sligen til England. Noe resultat for disse første årene er ikke oppgitt, men høyeste målte gullgehalt i Brøstadgruva skal ha vært hele 137 gram gull per tonn malm. Den gjennomsnittlige gehalten var likevel bare på sju gram gull per tonn. I tillegg inneholdt malmen 12 gram sølv og opptil 30 kilo kobber per tonn. Malmen fra Botshaugdalen hadde en gjennomsnittlig gehalt på bare fem gram gull per tonn. Det engelske selskapet startet opp uten at aksjekapitalen på langt nær var fulltegnet. Allerede i 1898 begynte man å få økonomiske problemer. Likevel planla man bygging av ei smeltehytte. Denne ble aldri realisert. De økonomiske problemene tiltok året etter. Den gjennomsnittlige bemanningen sank til 37, men likevel klarte man å utvide hovedsjakta, Synken, ned til 49 meter. Men den 1. september 1899 var kapitalen oppbrukt. Gruvedriften stanset og 31 mann mistet jobben. Kun seks arbeidere ble igjen for å sikre gruvene. 29. november 1899 ble det holdt ekstraordinær generalforsamling i Cannon-street Hotel i London. Der ble det vedtatt en uttalelse om at det var ønskelig å rekonstruere selskapet gjennom

en frivillig aksjeutvidelse. Dette vedtaket ble endelig stadfestet på en ny ekstraordinær generalforsamling på samme sted 14. desember. Sekretæren for The Golden Mint Mines, Andrew Conder Whitmee (1875-1949), fikk oppdraget med å skaffe ny kapital og få til en avtale mellom gamle og nye aksjonærer. Andrew Conder Whitmee klarte å skaffe ny kapital til gruveselskapet, og allerede i februar 1900 kunne drifta startes opp igjen. I oversikten fra Statistisk sentralbyrå blir det oppgitt at selskapet hadde 75 mann og tre kvinner i arbeid. 52 av disse skal ha jobbet i gruva. Den gjennomsnittlige bemanningen oppgis å være 40, men bemanningen sank etter hvert til 23. I 1900 ble det jobbet i 272 dager, og totalt utført 8.485 dagsverk, fordelt på 7.277 dagskift og 1.208 nattskift. Administrasjonen besto av driftsbestyrer, stiger, kasserer og materialforvalter. I perioder ble det jobbet døgnet rundt, og Synken ble drevet ned til 60 meter ved utgangen av 1900. Totalt ble gruva med ganger i 1900 utvidet med over 200 meter, og prøver av malmen viste optimistiske resultater: 14,4 gram gull, 25 gram sølv og 13,8 kilo kobber per tonn masse. I 1901 var det mindre virksomhet i gruva. Da konsentrerte man seg om bygging av et nytt oppredningsverk for å slippe den lange transporten ned til Knoffsløkken. Produksjonen av slig ble på bare 400 tonn dette år. Men da det nye oppredningsverket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, ble det fart i produksjonen. Det satt opp en permanent dampmaskin som drev en heis med svingbar kran slik at malmen kunne lastes rett opp i vogner for å bli kjørt til pukkverket. Dessuten ble sjakta delt slik at det kunne heises to tønner samtidig, ei opp og ei ned. Malmtønnene rommet 13 kubikkfot, hvilket tilsvarer omtrent 500 liter. For å kunne gi signaler til heisføreren om når han skulle stanse heisen eller kjøre den i gang igjen, ble det brukt ei bjelle, hengende i en vaier. Kristian Granli (født 1881) var blant dem som hadde jobben med å frakte malmen fra gruvegangene til heistønna i Synken. Han kalte for øvrig tønna for «pøsen».

Brøstadgruva omkring 1906. Til høyre ses skinnegangen med hest, vagg og kjøregutter på veg tilbake til gruva etter å ha levert et lass til pukkverket. I bakgrunnen til venstre ligger fabrikken, og i forgrunnen til venstre er det vesle huset etter skredder Ole Hansen som gruveselskapet brukte som butikk.

Skinnegangen i Brøstadgruva

«Nede i gruva var det vagger som gikk på skinner i gruvegangene. Malmen ble fylt i kasser. Jeg og én til arbeidet sammen. Vi åpnet ei luke i kassene og fylte vaggen. Så hengte vi busen (oljelampa) foran på vaggen for å se mens vi skjøv den fram til heisen, for det var bare i loddretten at det var elektrisk lys», fortalte Granli. «Vi arbeidet på akkord og hadde fire øre pøsen». Arbeiderne skulle gå stiger opp og ned fra gruva, men det ble etter hvert ganske vanlig at de sto på malmtønna og holdt seg fast i vaieren mens de ble heist opp. «De måtte passe på at beina ikke kom utenfor kanten (av tønna) for da kunne det gå galt», forteller Leif Ljødal i boka «Eidsvoll i gamle dage». Det er han som har gitt oss mye av kunnskapen om livet på Brøstadgruva i den siste, store driftsperioden. Den verdiløse steinen fra gruva ble til å begynne med kjørt ut gjennom Stullgangen. Det var en 175 meter lang gruvegang som gikk østover og dannet første galleri i Synken, på 17 meters dyp. Stullgangen ender ved Stullmyra, rett nord for dagens parkeringsplass. Steinen ble fraktet ut på slodder som ble trukket av hester. Det fortelles at gruvegangen var så låg at bogtreet på selene måtte kuttes for at hestene skulle komme fram. Seinere ble vraksteinen brukt til underlag for skinnegangen da det ble anlagt hestejernbane til Bemanningen økte i 1902 til 76 personer. Det året tok man ut 11.519 tonn malm som ga 1.125 tonn tørr slig. Ved utvinning i England fikk man ut 51,439 kilo gull, 81,321 kilo sølv og 34 tonn med kobber. I 1903 ble antallet ansatte ytterligere utvidet, til 83. Men da fikk gruveselskapet nok en gang økonomiske problemer. Ak-sjekapitalen, som etter refinansieringen i 1899/1900 hadde vært på 360.000 norske kroner, var brukt opp, og i april ble drifta

innstilt før selskapet endte i konkurs. Vi får inntrykk av at driftsstansen skjedde brått. Den kom bare få uker etter at gruveselskapet sjøl hadde tatt initiativ til å få opprettet en skole for arbeiderbarna. Da ble det overhodet ikke nevnt noe om fare for nedleggelse. Resultatet etter tre måneders drift i 1903 ble 11,12 kilo gull og 9,323 kilo sølv samt litt kobber. Det var det siste The Golden Mint Mines Ltd. fikk ut av gruvedrifta i Eidsvoll. Men selskapet besto noen år til. I 1906 var selskapet under avvikling, og torsdag 5. juli 1906 ble det holdt generalforsamling i Nr. 15 Copthall-avenue i London der A. C. Whitmee redegjorde for forsøket på å skaffe mer kapital, og hvordan eiendelene var disponert. Dette møtet satte trolig sluttstrek for The Golden Mint Mines Limited.

ANNEN DRIFT

Tross nedleggelsen av The Golden Mint Mines må det ha vært noe gruvedrift i Gullverket etter våren 1903. På Knoffsløkken finnes ei arbeidsattest for Anton Madsen (Verket), datert 28, mai 1904 som forteller at han har jobbet som tømmermann og dels som minerer ved Eidsvolds Guldverk fra 1. juni 1903 til nevnte dato da driften stanset. Attesten er underskrevet av en svenk ingeniør, trolig fra Falun. Navnet er uleselig. Denne virksomheten må ha foregått på det gamle verket ved Knoffsløkken.

Fabrikken

For å slippe den vanskelige transporten til oppredningsverket på Knoffsløkken, startet engelskmennene i 1900 bygging av nytt oppredningsverk ved Brøstadgruva, i dagligtale kalt fabrikken. Fabrikken ble anlagt i ei bratt li for å kunne utnytte fallhøyden i vaskeprosessen. Anlegget sto ferdi i romjula 1901 og var egentlig ikke annet et stortgullvaskeri. Gull har ei spesifikk vekt på nesten 20 og er derfor så tungt at det ikke flyter med når man skyller vekk annet, lettere materiale. Det er det samme som skjer når man bruker vaskepanne for å finne gull. Hele anlegget fulgte det hellende terrenget i fire-fem terrasserte nivåer og strakte seg 55 meter nedover i lia. På det største var bygningen 16 meter bred. Oppredningsverket ble drevet av en stor dampmaskin som sto i et eget hus ved siden av sjølve fabrikken. Dampmaskinen dro også en generator som skaffet elektrisk lys både til fabrikken, til brakker, beboelseshus og ei hestejernbane som ble anlagt fra gruva til fabrikken. Det var også elektrisk lys nede i hovedsjakta (Synken), men i gruvegangene måtte arbeiderne bruke oljelamper, kalt buser. Brøstadgruva var første stedet på østsida i Eidsvoll som fikk elektrisk strøm. Gruveselskapet hadde dessuten både telefon og telegraf og var avgjort blant de mest moderne bedriftene i hele distriktet.

Gullet i Gullverket ligger ikke fritt i naturen. Det opptrer som mikroskopiske korn i fast fjell. Gullkornene er gjerne på under 0,1 millimeter, og de sitter som oftest inne i glinsende korn av svovelkis. For å få skilt ut de ørsmå gullkornene, måtte man derfor knuse fjellet til fin sand. Malmen fra gruva ble fraktet til fabrikken på en jernbane der vognene (vaggene) ble trukket med hester. Arbeidet ble satt ut på anbud til hesteeiere, men det var som regel 15-16 år gamle gutter som ble satt til å kjøre. Jernbanen var vel 250 meter lang, og midt på strekningen ble det anlagt ei ca. 40 meter lang bru der to kjøreveger, én til maskinhuset og én til bunnen av oppredningsverket, krysset under.

I enden av jernbanen lå et pukkverk som knuste malmen til steiner på størrelse med en stor fyrstikkeske. Denne pukksteinen ble fraktet på et transportbånd inn i knuseverket. Unge gutter og eldre menn hadde den manuelle jobben med å plukke vekk verdiløs stein fra båndet. Betalinga var 1,50 kroner dagen.

I knuseriet sto to store mortere som knuste pukksteinen til fin sand. Denne sanda gjennomgikk tradisjonell gullvasking på store vaskebord (skakebord) hvor den tunge, gullholdige kissanda ble skilt fra den lettere og verdiløse sanda. Ei elektrisk pumpe sørget for vann til vaskeriet. Vannet ble pumpet fra tjernet Putten gjennom en 1,5 tommer tjukk ledning opp i en støpt kum på toppen av lia bak fabrikken. Kummen er tre meter dyp og kan romme 180.000 liter vann. Vannet ble sluppet ned igjen gjennom fabrikken når vaskinga foregikk. I vaskeriet jobbet man døgnet rundt i to skift, fra klokka 6 på morgenen til 18 på kvelden, og fra klokka 18 på kvelden til 6 om morgenen. Det var to mann på hvert skift, og man jobbet ei uke dagskift og neste uke nattskift.

«Det var fælt arbeid», fortalte Anton Madsen som jobbet sju måneder i vaskeriet. «Vi hadde ordre om å stå ved maskinene til og med når vi åt, men det gjorde vi likevel ikke, hvis ikke nettopp ingeniøren var der, da. Det var mye å gjøre hele tida, og slik larm at vi ikke kunne høre oss sjøl prate». Støyen var så øredøvende at flere av arbeiderne

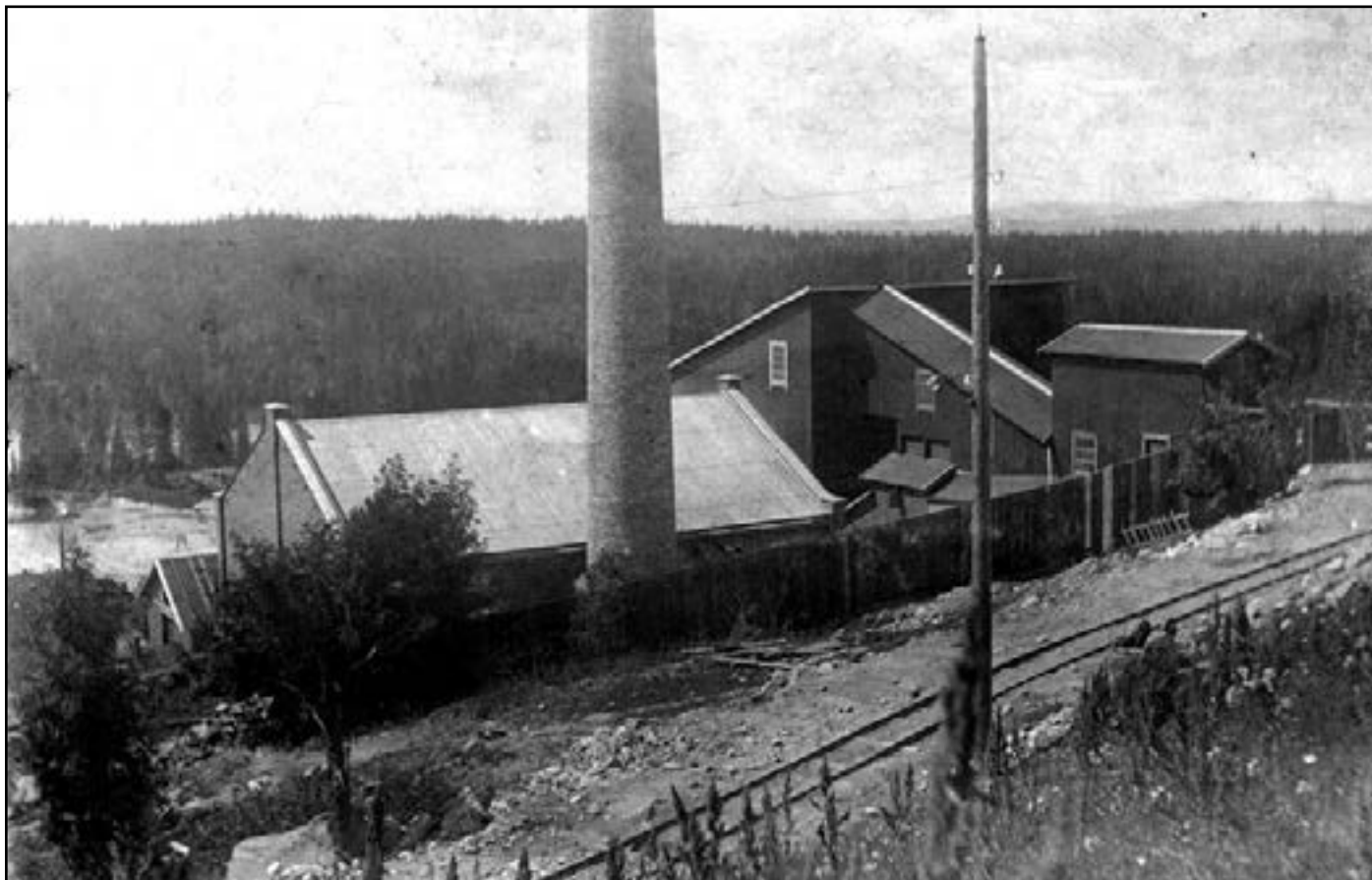
ble hørselsskadde for resten av livet etter jobben i oppredningsverket. Men lønna var bra, tre kroner dagen. Etter vaskinga ble den gullrike sanda pakket i små, 50 kilo tunge sekker og kjørt med hest til Eidsvoll stasjon. «Det kunne være omkring 15 hester med i disse transportene», fortalte odølingen Anton Otten til avisen Glåmdalen i 1956. På stasjonen hadde man et eget lager, kalt gullbua, til oppbevaring av den verdifulle sanda. Fra Eidsvoll stasjon gikk sligen videre med tog til Oslo og med båt til England der sjølve gullutvinninga ble foretatt. En utredning fra 1897 – foretatt av en D. A. Louis på vegne av det engelske spekulasjonsfirmaet «P. Macfadyen & Co» – regnet med en fraktpris på fire kroner per tonn fra Eidsvoll til Christiania og fem kroner per tonn derfra til østkysten av England. I fabrikken ble det også brukt kvikksølv og cyanid (blåsyre) for å skille ut gullet. Cyanid brukes til å fremstille rent gull. Syra løser opp gull, men ikke svovelkis eller andre mineraler. Disse blir liggende igjen som steiner. Etterpå kan gullet skilles fra syra.

Skildring 1902

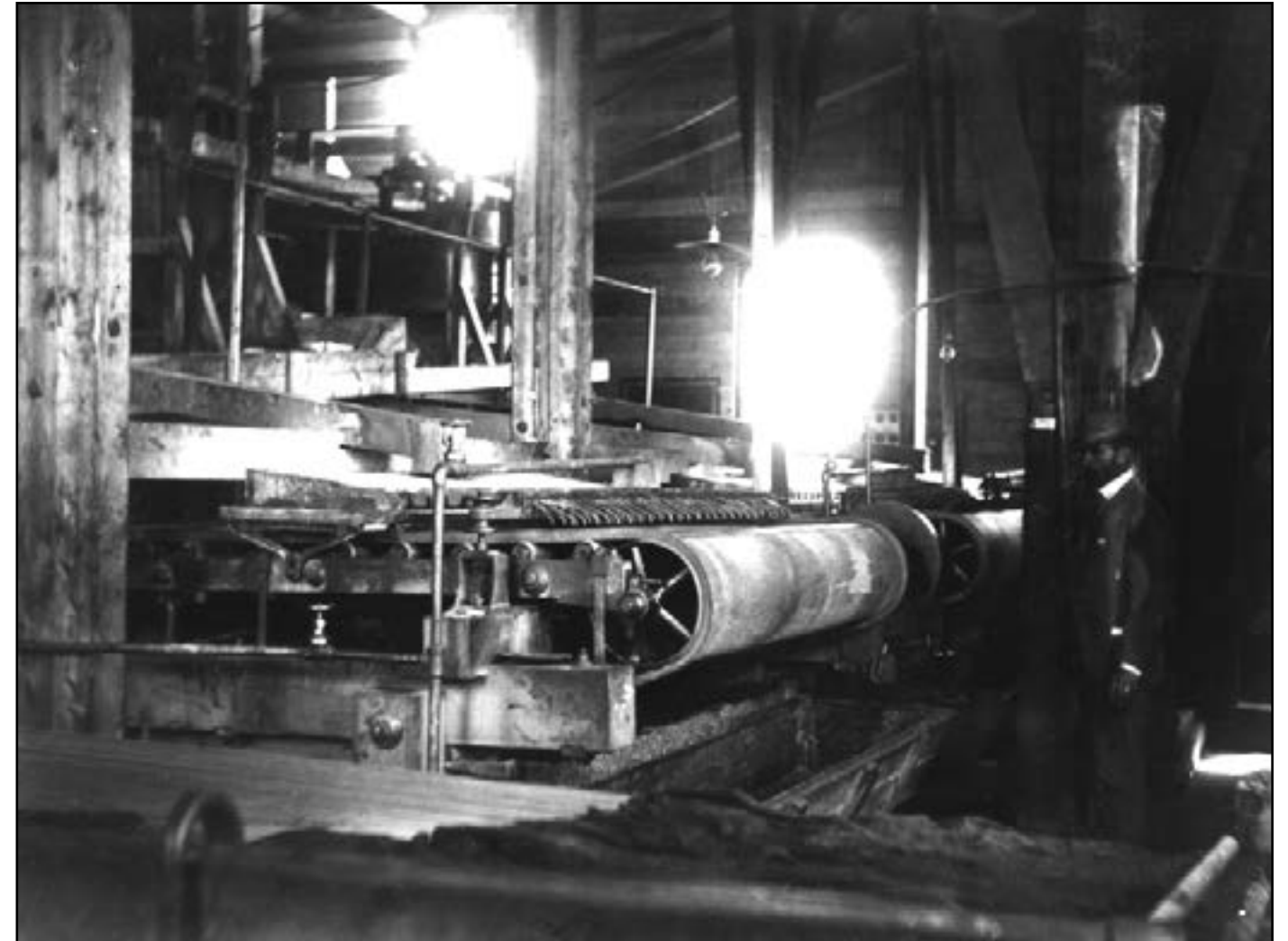
Signaturen «X» hadde i 1902 en omtale av Brøstadgruva i Nationalbladet. Vi gjengir her en del av artikkelen: «Jeg har netop nu været en Tur deroppe, og jeg blev forbauset, da jeg fik se den storartede Forandring, som er foregaaet de sidste Aar. Der er bygget en hel del, en storstilet Fabrik er opsat og har nu været i Drift siden Nytaar. Det er interessant at se, hvordan Stene knuses til Støv, og paa de store Skyllmaskiner udvaskes for siden som Stenmel at øses i 50 Kilograms Sække og transporteres til England til videre Behandling. Der sendes nu adskillige Tons pr. Dag. At disse Sække indeholder store Værdier er vel sikkert nok, men hvor meget, ja, derom tier Historien. Man gjætter paa en ca. 200 Kroner pr. Ton, og godt vilde det være, om Driften viste sig lønnende, for der er visselig nedlagt store Summer i de store Byggeforetagender og de kolosale Maskiner. Fabriken med Omgivelser saavelsom Gruberne er udstyret med elektrisk Lys, og Pumperne, som skaffer Vandet op paa Skyllmaskinene, drives med elektrisk Kraft. Arbeidet paagaar nu Nat som Dag. Arbeiderne staar ved sine Maskiner henholdsvis fra 6 Morgen til 6 Aften og fra 6 Aften til 6 Morgen. Maaltiderne maa indtas ved Maskinerne. Ja, deroppe er der Liv i Leiren, der hersker Travelhed Døgnet rundt saavel under som over Jordoverfladen. Og imellem Arbeiderne iler Chefen, den driftige og ihærdige Ingeniør Løberg. Der sysselsættes nu 70 a 80 Mand, og der indtas af og til flere. Efter Nytaar har en Masse Folk søgt Arbeide heroppe. Der ble mig fortalt, at der havde meldt sig femti bare paa to Dage, og siden i store Skarer. Det ser ud til, at Arbeidsledigheden er stor ogsaa her paa disse Kanter».

Fabrikken sett fra bunnen av lia og nord-østover. Bygningen bakerst til høyre er maskinhuset. Funksjonen til bygningen foran er ukjent. Den store bygningen til venstre er selve oppredningsverket med vaskeriet nederst.

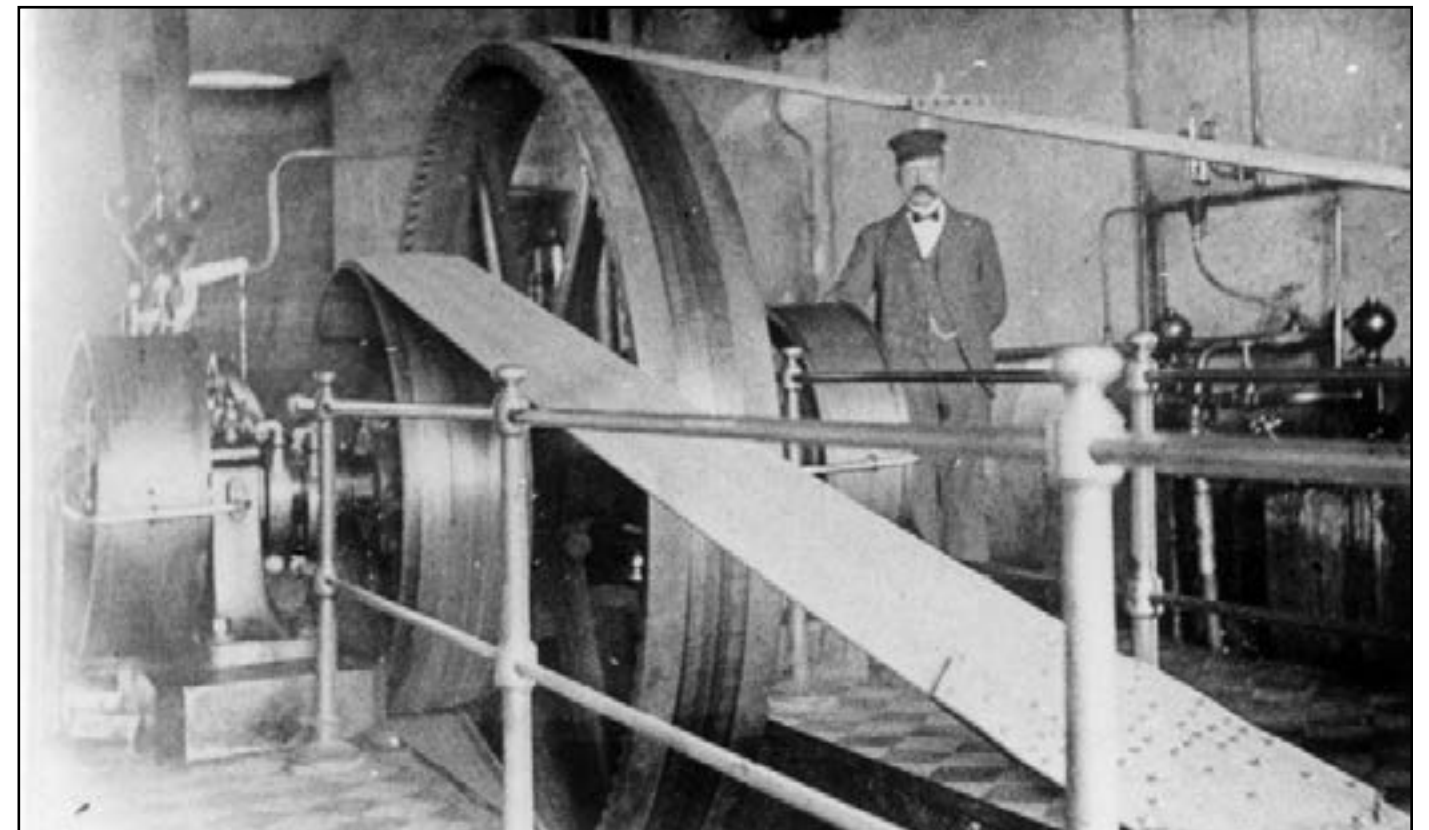

Fabrikken sett fra sør-øst. I forgrunnen sees jernbanen der malmen ble fraktet fra gruva til pukkverket. Den pukkede malmen ble heist inn i verket gjennom den skråstilte bygningen. Bygningen bak fabrikkpipa er maskinhuset. En lysstolpe sees helt i forgrunnen. (Foto utlånt av Oleif Hoel, Eidsvoll)

Bilde tatt inne i vaskeriet. Mannen på bildet er gruvedirektør Arent Løberg.

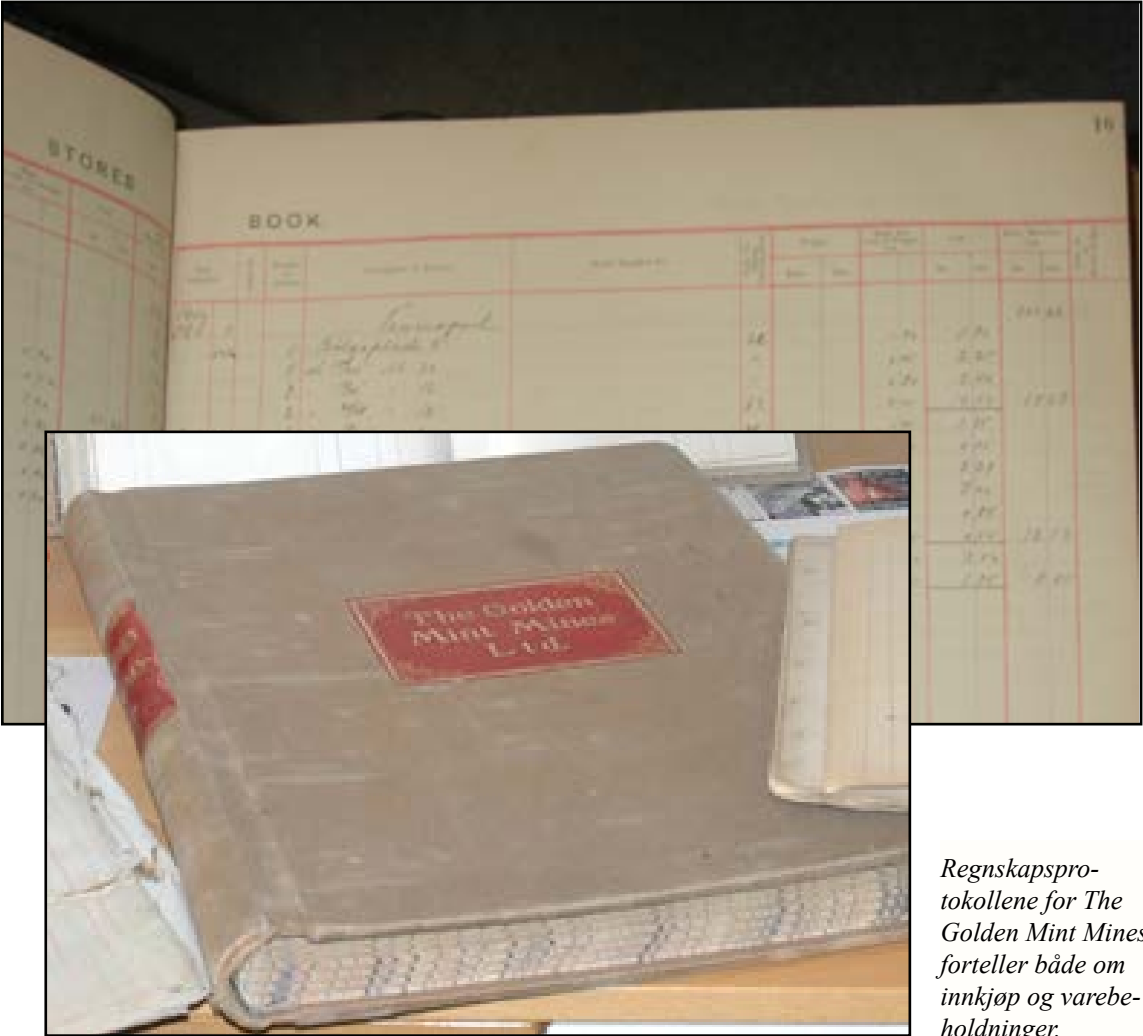
(Foto utlånt av Oleif Hoel, Eidsvoll)

Interiørbilde fra maskinhuset. Legg merke til det flislagte golvet og dimensjonen på svinghjulet. Mannen på bildet er maskinist Hans Hagen. (Foto utlånt av Oleif Hoel, Eidsvoll).

Fyrrommet i det store maskinhuset. Dampmaskinene ble fyrt med kull, importert fra England.

Side i regnskapsprotokollen til The Golden Mint Mines Ltd. Protokollen eies av Eidsvoll kommune, men er nå utlånt til venneforeningen Guldværket Cirkumferens.

Regnskapsprotokollene for The Golden Mint Mines forteller både om innkjøp og varebeholdninger.

Utdrag fra regnskapet

Vi har bevart regnskapsbøker for The Golden Mint Mines Ltd. som vitner om en betydelig handle, både lokalt og internasjonalt. Her er noen utdrag fra regnskapsprotokollen. Den forteller dessverre ingen ting om lønnsutbewtalingen eller om hvilke bygninger og maskiner som var ved gruva.

Beholdning den 31. Decbr. 1900

Materialer

1142,5 kilo jern a 18,50 for 100 kg	266,86 kr.
10 kilo Zinkvidt 0,48	4,80 kr.
10 kilo Ocher 0,15	1,50 kr.
1 ½ kasse spiger 10,00 for ½ kg	30,00 kr.
19 kilo pakkebaand 2,00	38,00 kr.
1184 ringer lunte 0,18	15,12 kr.
15 æsker hætter 1,20	18,00 kr.
38 kilo Dynamit 2,60	60,80 kr.
9,5 kilo Miner-krudt 0,80	7,60 kr.
21 Pakker Grube-lampevege 0,80	16,80 kr.
1 æske lampevæge 1,10	1,10 kr.
5 kilo Predsegarn 0,40	2,00 kr.
23 stk. 2 toms helbend 3,10	71,30 kr.
1 stk. 2 toms halvbend 3,10	3,10 kr.
1 stk 2 ½ toms helbend 3,65	3,65 kr.
4 stk 3 toms helbend 6,00	24,00 kr.
1 rull takpappa 3,75	3,75 kr.
500 stk. Leskeskruer a 6,00 for 100	30,00 kr.
7 stk. Jernplater 0,35	2,45 kr.
5 sekker ildfast leire 0,75	13,75 kr.
160 kilo rapsolje 0,52	83,20 kr.
2 kilo grease 0,18	0,36 kr.
700 lesket kalk 1,75	12,25 kr.
800 stk. Ildfast stein 46,50 for 1000	37,20 kr.
1000 mursteiner 28,00 for 1000	28,00 kr.
23 tonn kull til fyring 18,00 for 1 tonn	414,00 kr.
5928 kio borestål 0,25	482,00 kr.
8 kbm smiekull 2,00	16,00 kr.
	2.687,59 kr.

Dynamitt, skurebørste og gris

The Golden Mint Mines eide så vel husdyr og vaskekoster som maskiner, hakker og dynamitt. Vareopptellingen for utgangen av 1902 forteller blant annet at gruveselskapet hadde 8.650 mursteiner, 1.000 ildfaste steiner, 3.477 kilo borestål, 688 kilo jern, 29 enmannsfeisler, 50 postfeisler, 42 setthammere, 29 pikkhammere, 86 hakker, 14 pukkhammere, 112 slegger, 110 spett, åtte dynamittvarmere, ei signalklokke, ni lykter, 125 gruvelamper, en stor og to mindre bormaskiner, 16 store og ni mindre jernvogner (vagger), 615 ringer lunter, 538 kg dynamitt, 12,5 kg minerkrutt, fire piasavakoster, en skurebørste, 30 trillebårer, to bryggepanner, vagger til torvmyra, ei desimalvekt til 300 kg og ei til 500 kg, en stor og en mindre morter, åtte okser, ei kappsag, ei stokksag, en slipestein, ei feltesse, en rørkutter, et fullt sett rørtenger, seks spader, tre ambolter, to blåsebelger, åtte meisler, fire smiehammere, tre sinkbøtter, to brannsprøyter, 95.460 kg kull, 295,5 kubikkmeter torv, 649 vedkors, 4,5 tonn smiekull, to sleder, ei arbeidsvogn, ei arbeidskjerre, ei trille, en hest, ei ku og en gris.

I tillegg til dette kom alt av oljer, papp, spiker, skruer, maling, maskindeler og mye annet. Alt er oppført i protokoller med selskapets navn påtrykt. Bygninger og maskiner er dessverre ikke med i oversikten.

Redskaper og inventar

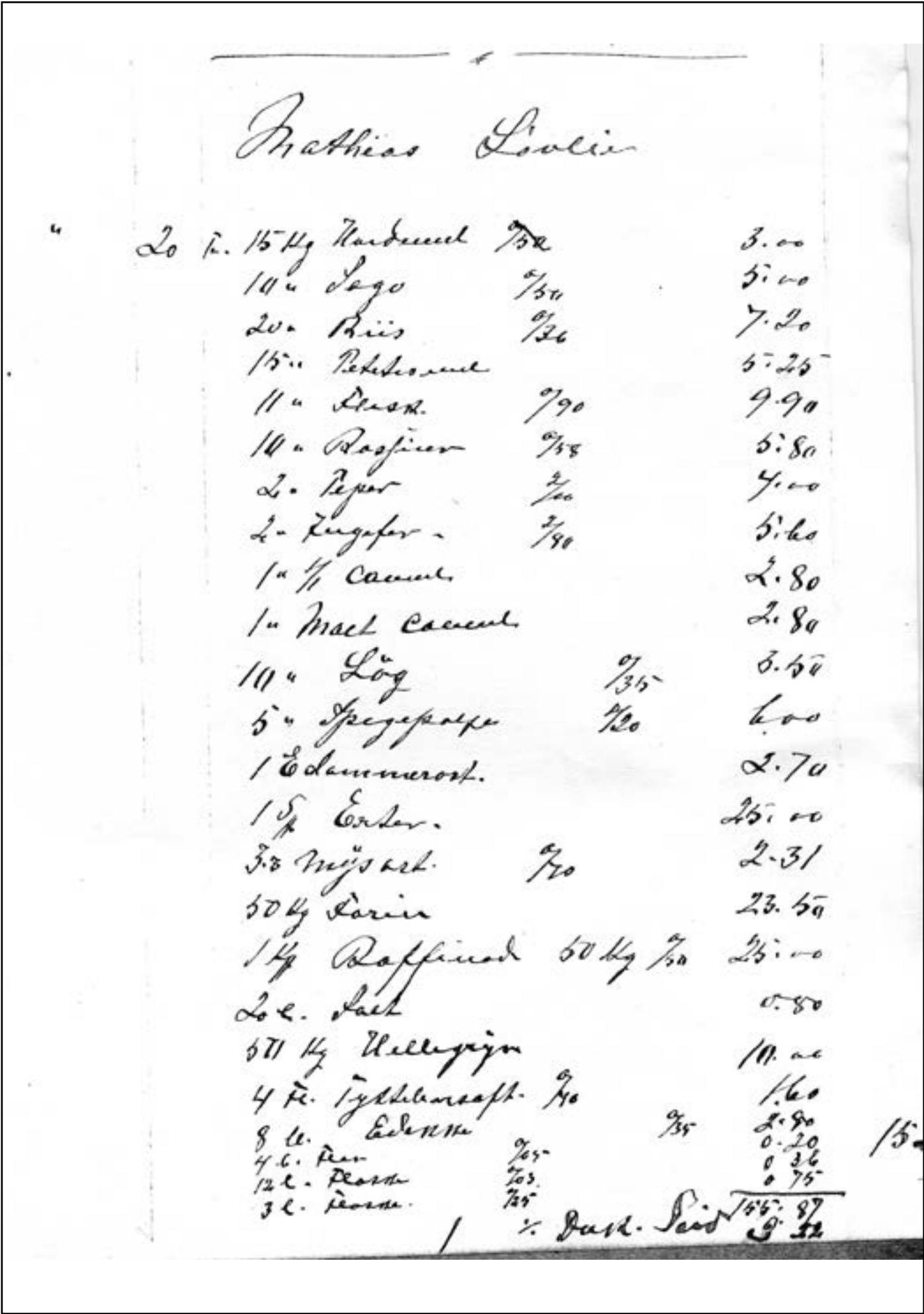
129 stk enmannsfeilsler, postfeilsler = 362,1 kg a 0,45	162,90 kr.
121 stk stenslegger, 4, 5 og 2 ½ kilos = 490 kg a 0,45	220,50 kr.
29 stk pighammere 94 kilo 0,45	42,30 kr.
42 stk setthammere 148 kilo 0,45	66,60 kr.
101 hakker 495 kg 0,45	222,75 kr.
45 spader 3,00	45,00 kr.
2 skuffer 3,00	6,00 kr.
3 klospett 38 kilo 0,25	9,50 kr.
117 stålspett 774 kg 0,25	193,50 kr.
23 små pukhammere 23 kilo 0,45	10,35 kr.
1 stort grep 4,00	4,00 kr.
10 stk barnøgler 0,50	5,00 kr.
1 sett bokstaver	10,00 kr.
3 stk håndboremaskiner 520,00	1.560,00 kr.
16 dynamitt???? 3,60	57,60 kr.
3 håndpumper 3 toms rør 290,00	870,00 kr.
2 desimalvekter 102,25	204,50 kr.
1 assurancesprøyte (brannsprøyte?) 15,00	15,00 kr.
2 skjoldsprøyter 25,00	50,00 kr.
1 avlsrør med tilbehør 30,00	30,00 kr.
2 stk hengelamper 2,50	5,00 kr.
6 store lyktelamper 2,50	15,00 kr.
6 små do 2,00	12,00 kr.
6 stk 5 liters blikkanner 1,00	6,00 kr.
2 stk bryggepanner 39,00	78,00 kr.
140 stk gruvelamper 2,50	350,00 kr.
6 stk firtindede små hakker 1,50	9,00 kr.
6 stk bredbladede hakker 1,50	9,00 kr.
5 stk små engelske do 1,00	5,00 kr.
3 ambolter 37 kilos = 111 kilo 0,55	61,05 kr.
2 skruestikker 35,00	70,00 kr.
2 smiebelger 39,50	79,00 kr.
2 avlsrør 6,00	12,00 kr.
	2,136,55 kr.

Matvarer

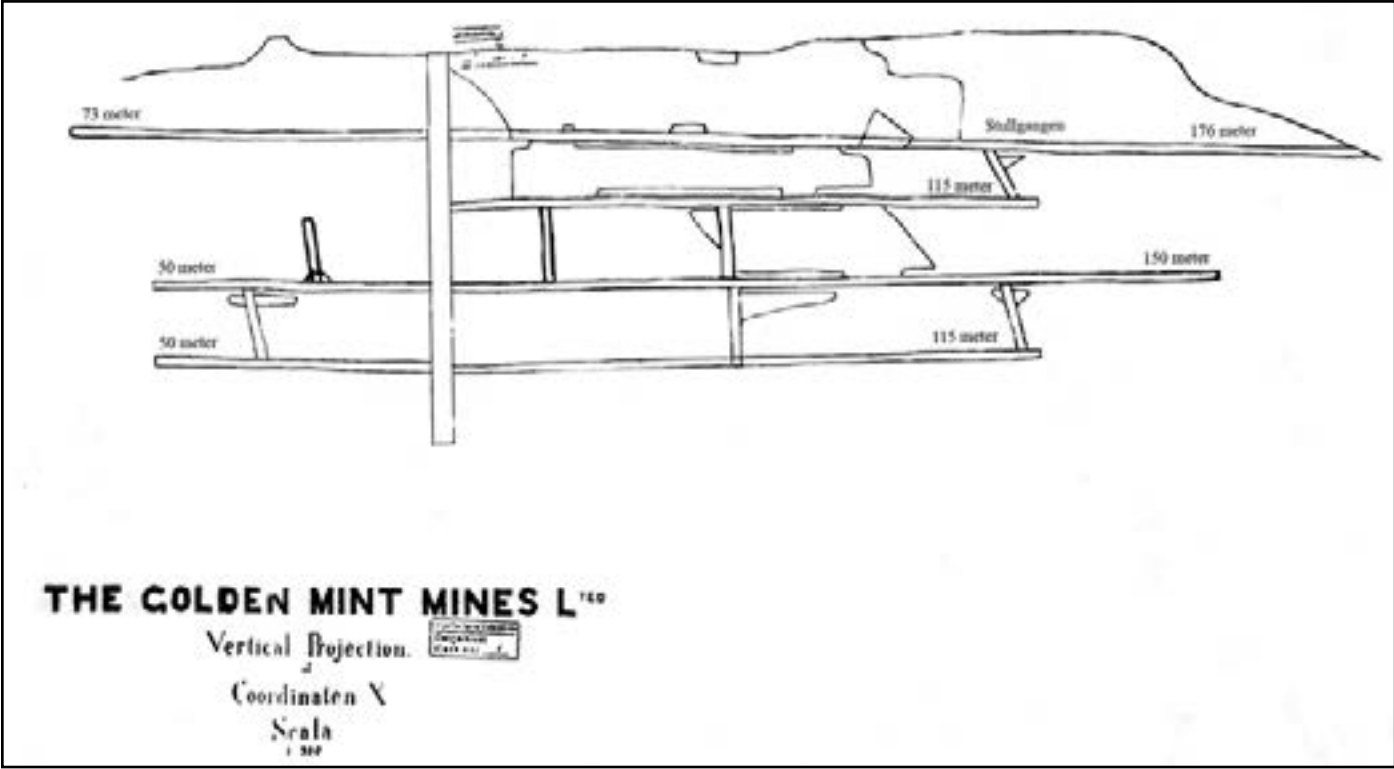
Grueselskapet kjøpte også inn en rekke matvarer, men det er uvisst hvem som fikk nytte av disse.

Her er oversikt over innkjøp gjort hos Mathias Løvlien den 20. juni 1900.

15 kg hveitemjøl a 0,50 kr (bare tatt for 1,5 kg)	3,00 kr
10 kg sago a 0,50 kr	5,00 kr
20 kg ris a 0,36 kr	7,20 kr
15 kg potetmjøl	5,25 kr
11 kg flesk a 0,90 kr	9,90 kr
10 kg rosiner a 0,58 kr	5,80 kr
2 kg pepper a 2,00 kr	4,00 kr
2 kg ingefær a 2,80 kr	5,60 kr
1 kg hel kanel	2,80 kr
1 kg malt kanel	2,80 kr
10 kg løk a 0,35 kr	3,50 kr
5 kg spekepølse a 1,20 kr	6,00 kr
1 edamerost	2,70 kr
1 sekk erter	25,00 kr
3,3 kg mysost a 0,70 kr	2,31 kr
50 kg faring	23,50 kr
1 sekk raffinade 50 kg a 0,50 kr	25,00 kr
20 liter salt	0,80 kr
50 kg hellegryn	10,00 kr
4 flasker tyttebærsaft a 0,40 kr	1,60 kr
8 liter eddik (?) a 0,35 kr	2,80 kr
4 liter ??? a 0,05 kr	0,20 kr
12 liter flaske (?) a 0,03 kr	0,36 kr
3 liter flaske (?) a 0,25 kr	0,75 kr
	155,87 kr

Innkjøpslista hos Mathias Løvlien 20. juni 1900.

Vertikalt plan over Brøstadgruva, med øst til høyre. Den øverste streken er bakkenivået. Den vesle forhøyningen til venstre er steintippen med skinnegangen, og til høyre (mot øst) faller landskapet ned mot Stullmyra rett nord for parkeringsplassen der første galleri slår ut i dagen. Synken er den loddrette sjakta litt til venstre for midten, og ut fra den går de fire galleriene. Annet galleri går bare mot øst, de tre andre i begge retninger. Under fjerde galleri er det ei bunnsjakt som er begynnelse på femte galleri. (Etter original hos NGU i Trondheim).

Transport

Virksomheten på Brøstadgruva førte til stort behov for materialer og varer. Alt, bortsett fra tømmer og en del annet trevirke, måtte kjøres med hest fra Eidsvoll stasjon. På de dårlige vegene ble det et enormt slit å få de store dampmaskinene og annet tungt utstyr opp til gruva. De tyngste lassene måtte kjøres med slede på vinterføre, og på det meste ble det brukt 14 hester foran og 2 hester bak for å få utstyret opp de mange og tunge bakkene.

Firmaet C. J. Høibraaten hadde store leveranser til verket og fikk også ansvaret for noen av de største lassene. Johan Fredriksen – en slektning til skipsreder John Fredriksen – jobbet for Høibraaten. Han spesialkonstruerte en slede – en slags to-delt geitdoning – til formålet.

Kjøringa var for det meste akkordarbeid, og hesteeiere fra begge sider av Vorma var med. Det fortelles av bønder på Hemli-gardene i Eidsvoll dro til Oslo for å kjøpe store bryggerihester til gruvekjøringa. Hestene ble tatt tidlig ut av drift i hovedstaden fordi kjøringa på brusteinen i gatene slet hardt på beina.

Betalinga per lass kunne ligge på fem kroner for kjøring fra Eidsvoll opp til gruva og 4,50 kroner ned igjen for da var det mer nedoverbakke og følgelig lettere kjøring.

Ei kjørekontrakt fra 1902 viser at betalinga per tonn var 6,50 kroner på sommerføre og fem kroner på vinterføre. Vekta på lasset skulle kontrolleres enten på Eidsvoll stasjon eller av gruveselskapet.

Det gjaldt å få med mest mulig på hvert lass, og i de bratteste bakkene hendte det rett som det var at noe måtte lesses av og hentes i ei ekstra vending (kippvending). Det hendte også at kjørekaren sjøl tok en sekk eller to på ryggen opp de tyngste kneikene.

Den fem kilometer lange vegen mellom Brøstadgruva og oppredningsverket på Knoffsløkken var så dårlig at det meste av malmtransporten måtte foregå på vinterstid. Det engelske gruveselskapet satte derfor i gang bygging av en kjøreveg på strekningen. Dette anlegget fikk så høy standard at gruedirektøren snakket om en «chaussee» – og det navnet er blitt hengende ved vegen til den dag i dag.

Under vegarbeidet ble det opprettet kafé på Holsvangen der Karen Olsen Tutlidalen solgte middag til anleggsarbeiderne. Da oppretningsverket på Brøstadgruva sto ferdig i romjula 1901, var det ikke lenger behov for malmkjøring til Knoffsløkken. «Chausseen» ble da planlagt oppgradert til en jernbanetrasé. Meningen var å anlegge jernbane de to milene fra gruva til Eidsvoll stasjon. Man rakk bare å opparbeide traseen de første tre-fire kilometerne fra gruva og nedover.

I dag er brukaret ved Røisvangen det mest iøynefallende minnet om den påtenkte jernbanetraséen. Men der stoppet også anlegget.

- Det lå igjen jernbaneskinner ved Røisvangen til helt ut på 1930-tallet, fortalte nå avdøde Annar Millidahl. Jernbane fra Eidsvoll til Brøstadgruva kan i dag høres vel pretensiøst ut, men man skal huske på at kjøringa med hest både var tidkrevende og dyr. Bilen var ennå bare på spedbarnsstadiet, og eneste reelle alternativ til hestetransport var jernbane. Etter at gruedrifta ble innstilt, ble veganlegget fra Brøstadgruva og sørover liggende til forfalls. Først i 1948 rustet Eidsvoll Almenning opp vegen fra slik at Chausseen i dag er en del av skogsbilvegen til Brøstadgruva og nordre deler av allmenninga.

Her stoppet ruveselskapets jernbaneplaner, ved brua over Røisitjernsbekken ved Røisvangen.

Fra småbruk til gruvelandsby

Familiebrakka ved Brøstadgruva med åtte små leiligheter. Til høyre står kontorbrakka der administrasjonen Parallelt med at det ble startet gruedrift ved Brøstadgruva på slutten av 1700-tallet, ble det bygd opp et par små gardsbruk på stedet. Det ene fikk rett og slett navnet Brøstadgruva (Brustadgruben). Det andre bruket fikk navnet Lønntjernlien, men dette ble raskt forenklet til «Lønntjernet». Det var gruvearbeidere som ryddet brukene for å ha attåtinntekt og et sted å bo. Mens gruedrifta lå nede i perioden 1807-1896, var småbrukene sjølve livsgrunnlaget for dem som bodde i de øde skogsområdene.

Eiendommen Brøstadgruva ble etter hvert delt opp i fire småbruk. Alle fire ble solgt til gruveselskapet da drifta tok til igjen. Husene ble leid ut til de ansatte for tre kroner måneden, og både Bråtan og Lønntjernet ble drevet videre som landbruk der leietakerne holdt husdyr.

I tillegg til bruken av tidligere boliger, ble det bygd en rekke hus for arbeiderne og deres familier. Dessuten leide arbeiderne seg inn på setrene i området.

«Jeg bodde på Lynesvangen. Der var det fire seterhus som alle var fulle av folk», fortalte Johan Sannerhaugen som jobbet på veganlegget og i gruva i 1898.

Det øde skogsområdet som i 1896 huset fem små familier, ble raskt forvandlet til en travel gruvelandsby med opptil 150 fastboende og en rekke tilreisende arbeidsfolk. Allerede i 1898 bygde gruveselskapet flere hus for funksjonærer og ansatte. Fire mindre brakker ga rom for 30 arbeidere. Det er i dag uråd å fastslå med sikkerhet hvor disse sto. Ved Røvatnet ble det tømret opp en bestyrerbolig i to etasjer. Den ble kalt «Kapte-

ingården», trolig etter kaptein C. W. Cosby, en engelskmann som ledet drifta i første fase.

I 1898 ble det også bygd laboratorium sør for østre utslag av Stullgangen, der bilvegen nå stanser. I tillegg ble det oppført dynamitthus, smie, lagerbu og snekkerverksted. Bergmester Meinich som har underskrevet gruverapporten for 1898, oppgir også at det er bygd kjøpmannsbod ved Brøstadgruva. Det må være en overdrivelse. Butikken ble anlagt i stabburet på småbruket Lønntjernet. Seinere ble butikken flyttet til et tidligere bolighus på eiendommen Brøstadgruva. Gruveselskapet satte også opp et sagbruk rett sør for Stullgangen. Det ble drevet av en lokomobil, en dampmaskin på hjul slik at den var flyttbar.

Byggevirksomheten fortsatte. I 1900 ble storbrakka oppført. Den var beregnet på arbeidere som ikke hadde familien med til gruva. Bygningen hadde ei grunnflate på nesten 250 kvadratmeter. Sjølve salen var på vel 175 kvadratmeter med køyer i tre høyder langs veggene. Brakka hadde plass til 75 mann. Samme året ble det også oppført en ny to-etasjers direktørbolig i sveitserstil på eiendommen Lønntjernet, litt sør for sjølve Brøstadgruva. Bygningen ble reist av tømmer, men både panelt og malt utvendig, noe som slett ikke var vanlig på den tida. En to-etasjers bygning i reisverk med åtte leiligheter ble bygd for gruvearbeidere med familie. Bygningen fikk straks navnet «Familiebrakka». Huset hadde ei grunnflate på vel 140 kvadratmeter. Leilighetene hadde bare to rom og var ikke på stort mer enn 25 kvadratmeter, men der bodde det likevel familier på opptil fem personer.

En liten administrasjonsbygning, kalt kontorbrakka, med grun-

Kapteingården 1906. På terrassen står kona til kontorsjef Berger, Olga Sofie Strøm Berger med dattera Thora Maren (f. nov. 1905) på armen. De andre barna er Thorgeir Andreas Berger f. 1902 og Gudrun Marie Berger (t.h.) f. 1903. Mannen t.v. er Olgas bror Rolf Strøm (f. 1890) som jobbet ved gullverket 1905-1907. Etterpå tok han handelsgym, jobbet ved Bønsdalen Millis i Eidsvoll 1911-1913 og endte som disponent for Carl E. Petersen & Søn AS i kirkegata 12 i Oslo. Den andre mannen er en engelskmann, trolig kjemikeren Mr. Withy. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

nflate på ca. 55 kvadratmeter, ble bygd tett inntil familiebrakka. Vannforsyningen ble snart et problem, for området ble forurenset av svovel og tungmetaller. Ved familiebrakka var det brønn. For vann til de andre husene ble det i 1900 anlagt en 400 meter lang vannledning fra Røvatnet, med pumpe drevet av ei hestevandring. Gruvedrifta førte til at eiendomsprisene i området eksploderte. Nicolai Olsen og kona Marte som var de siste småbrukerne på hovedbruket på Brøstadgruva, solgte i 1897 til Bache-Wiig for hele 16.000 kroner. Nicolai tok seg arbeid i gruva. Pengene de fikk for eiendommen, var nok til at de seinere kunne kjøpe seg et atskillig bedre gardsbruk. Brødrene Ole og Bernt Hansen hadde hvert sitt vesle småbruk på Brøstadgruva. Ole var skredder, Bernt var skomaker. De fikk til sammen 11.000 kroner da de solgte til Bache-Wiig. Oles vesle tømmerhus ble seinere gjort om til butikk, drevet av gruveselskapet. Småbruket Bråtan ble også solgt til Bache-Wiig, men prisen er ikke kjent. Hovedbygningen der står fortsatt som et spøkeshus midt inne i skogen. Taket er restaurert av venneforeningen Guldværket Cirkumferens. Bache-Wiig kjøpte også opp naboeiendommen Lønntjernet. Den siste virkelige småbrukeren der, Ole Petter Berntsen, overtok eiendommen etter foreldrene i 1889 for 2.000 kroner og føderåd. Da han solgte til Bache-Wiig i 1897, fikk han 24.000 kroner.

Bache-Wiig delte eiendommen Lønntjernet i to. De beholdt sjøl Lønntjernbråten der det i 1906 ble opprettet skole. Resten av Lønntjernet og hele Brøstadgruva ble nesten umiddelbart solgte videre til det nye, engelske gruveselskapet for 400.000 kroner. De må ha sittet igjen med en teknisk gevinst på godt over 300.000 kroner pluss et småbruk, men The Golden Mint Mines klarte ikke å oppfylle forpliktelsene sine, så Bache-Wiig fikk aldri alle pengene de hadde krav på. Etterfølgeren, The Brustad Mines Ltd., fikk i 1906 kjøpt de samme eiendommene for 96.000 kroner, altså under en firedel av hva det første engelske selskapet ga ni år tidligere. Da The Brustad Mines gikk konkurs i 1907, ble eiendommene, for det meste uten bygninger, solgt for bare 7.000 kroner til et sameieselskap. Gullfeberen var slutt, og prisene var kommet ned på normalt nivå igjen.

Familiebrakka ved Brøstadgruva med åtte små leiligheter. Til høyre står kontorbrakka der administrasjonen holdt til. Det var en smal passasje mellom de to husene. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Kapteingården sett fra andre sida av Røvatnet. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Direktørboligen på Lønntjernet med Bertha og Stephen C. Dickinson på trappa.
(Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

I forgrunnen: Ole Hansens hus fra småbrukertida som ble brukt som butikk av gruveselskapet.

Produksjonen i Brøstadgruva

År	Gj. antall ansatte	Mengde malm	Slig	Utvunnet gull	Antatt verdi	Sølv	Kobber
The Golden Mint Mines Ltd.							
1897	170						
1898	77						
1899	37						
1900	40						
1901	23	400 tonn		5,760 kg	10.000 kr.	10,000 kg	5,528 tonn
1902	76	11.519 tonn	1.125 tonn	51,439 kg.	137.000 kr.	81,321 kg	34,545 tonn
1903	83 (3 mndr)	3.197 tonn	237 tonn	11,129 kg	31.000 kr.	9,232 kg.	11,997 tonn
Trolig tok The Golden Mint Mines i perioden 1897-1903 ut mellom 70 og 80 kilo gull, vel 100 kilo sølv og over 50 tonn kobber.							

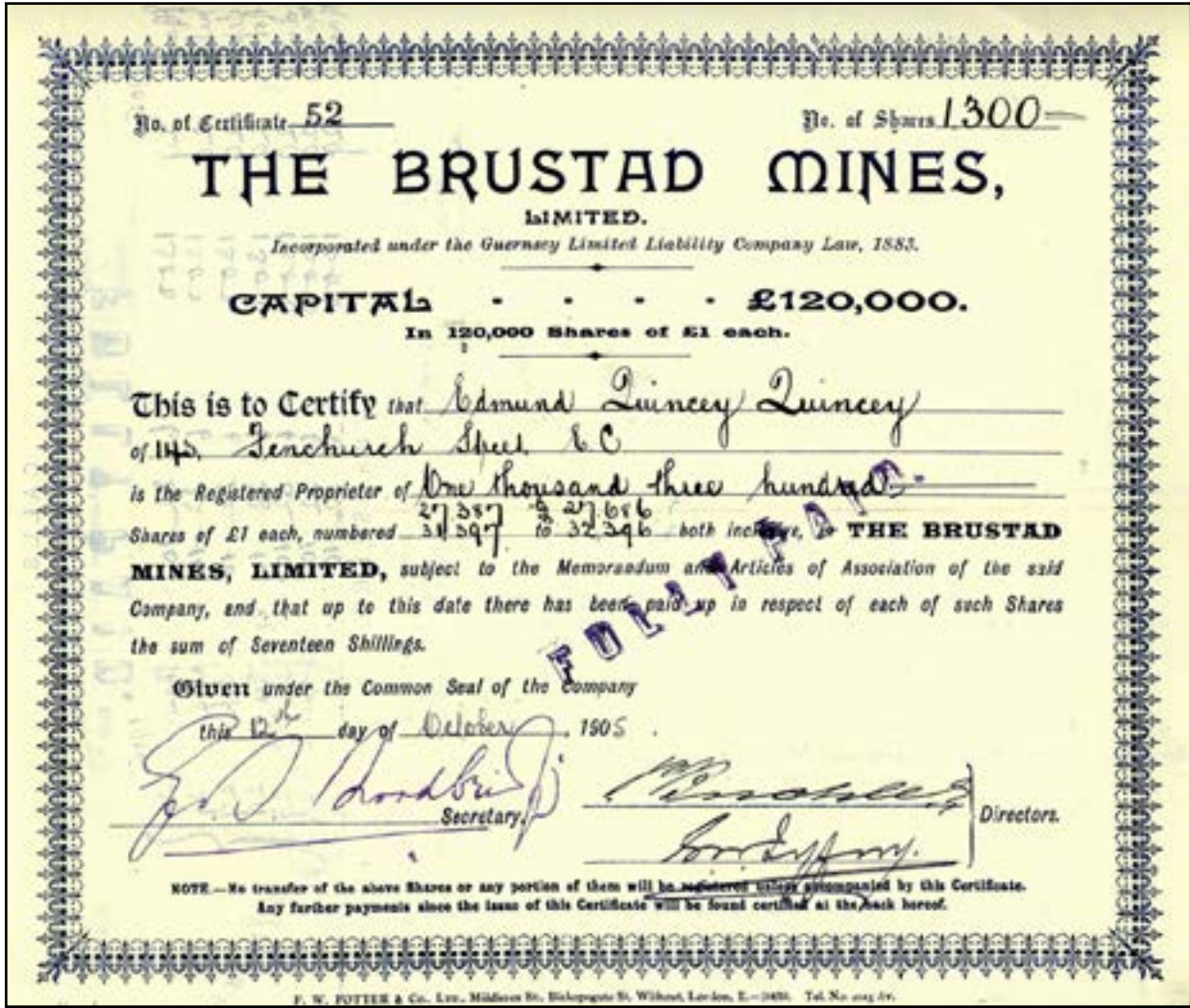
The Brustad Mines Ltd.							
1906	85	2.545 kbm.	220 tonn	ca. 15,4 kg			

Kilde: Norges offisielle statistikk - Norges Bergværksdrift for Aarene 1896, 1897, 1898. 1899, 1900. 1901, 1902, 1903 og 1906, Norges Geologiske undersøkelse No. 45 - Aarbog for 1907 og «Gull på Bømlø» i tidsskriftet «Stein» .

Den 7. april 1903 meldte Eidsvold Blad at The Golden Mint Mines hadde vedtatt å legge ned virksomheten i Gullverket. Ei uke seinere måtte avisen dementere nyheten, men forteller samtidig at videreføring av driften avhenger av mer kapital, og det klarte ikke selskapet å skaffe.

Et nytt selskap tar over

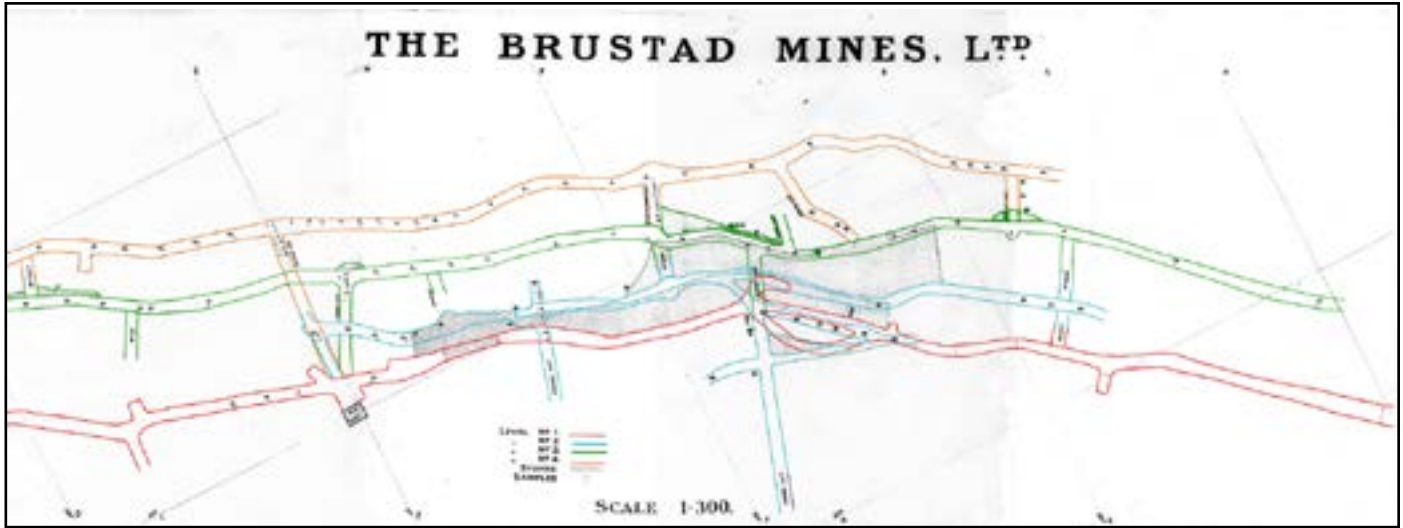

Etter at The Golden Mint Mines innstilte drifta i april 1903, ble Brøstadgruva liggende som en spøkelsesby i to år og to måneder. Utstyr og hus ble stående tomme mens ivrige krefter jobbet for å skaffe kapital til videre drift. Fortsatt var det engelske interesser som var de førende.

I 1905 lyktes det å stifte et nytt gruveselskap, The Brustad Mines Ltd. Dette selskapet ble registrert på den engelskap kanaløya Guernsey som formelt ikke er en del av England, trolig på grunn av skattebetingelser. Sekretær for selskapet var en Geo. J. Broadbridge, og aksjekapitalen var satt til 120.000 pund. Kun en del av denne summen ble tegnet. Likevel kjøpte man gruvene med utstyr, boliger og rettigheter av det tidligere selskapet og startet opp drifta igjen 1. juni 1905. Engelske Stephen C. Dickinson ble ansatt som direktør. Han hadde blant annet med seg en engelsk kjemiker og i en lengre periode også sin bror. De andre sjefene var norske; en kontorsjef, en bokholder, to gruveformenn (én for dagskift, og én for nattskift), en maskinformann og en formann for arbeidet utenfor sjølve gruva. Oppstarten tente en voldsom optimisme, og folk sto i kø for å få jobb. Pågangen ble så stor at gruveselskapet måtte sette inn annonse i lokalavisen Eidsvold Blad der man anmodet folk om ikke å søke arbeid «da der allerede har meldt sig et langt større antal, end hva vi nogensinde behøver». Det første året ble det mest prøvetaking og analyser av gullførende kvarts samt forsøksvirksomhet i vaskeriet for å forbedre anrikingsprosessen.

1906 ble det første virkelige driftsåret for The Brustad Mine Ltd, og det ble drevet intenst. Men samtidig ble dette også det siste hele driftsåret i gullverkets historie. Det ble jobbet seks dager i uka, og arbeidet gikk med dobbelt skift – dag og natt – med engjennomsnitts-bemannning for året på opp mot 90 mann. Totalt ble det jobbet 297 arbeidsdager. Eidsvold Blad hadde i april 1906 en oppsummering av drifta. «Ved Brustadgruben i Eidsvold har der i vinter foregaaet drift med 60 a 70 mand. Hensigten er at komme 100 fod under det tidligere dybeste galleri, tilsammen 300 fod under jordens overflade. Der har været arbeidet dag og nat, og over halvparten er nu klaret. Fra bunden af schakten er det saa tanken at gaa horisontalt ind. Det er endnu ikke afgjort, om driften vil bli fortsat i større utstrækning; men efter forlydende skal det se meget lovende ud». Brøstadgruva var i perioden fram til 1903 drevet fire etasjer (gallerier) nedover i fjellet. Disse ligger henholdsvis 16, 31, 46 og 62 meter under bakkenivået. Under fjerde galleri var det ei 14 meter dyp bunnsjakt. Fra galleriene går det ganger som følger gullårene. The Brustad Mines fortsatte arbeidet med å utvide bunnsjakta til et femte galleri, 100 fot (ca. 30 meter) under fjerde galleri. Den totalte dybden på gruva er dermed vel 300 fot (mellom 90 og 100 meter). Fra femte galleri ble det drevet et tverrslag på 64 meter. Hele synken ble omhyggelig tømret inn med firkantrammer i to heiseavdelinger og med rom for stiger (faringsstiger). Fra tredje galleri ble det skutt ut en gang i vestlig retning mot

Aksjebrev
for The
Brustad
Mines Ltd.
(Originalen
tilhører
Jens E.
Aalborg,
Eidsvoll).

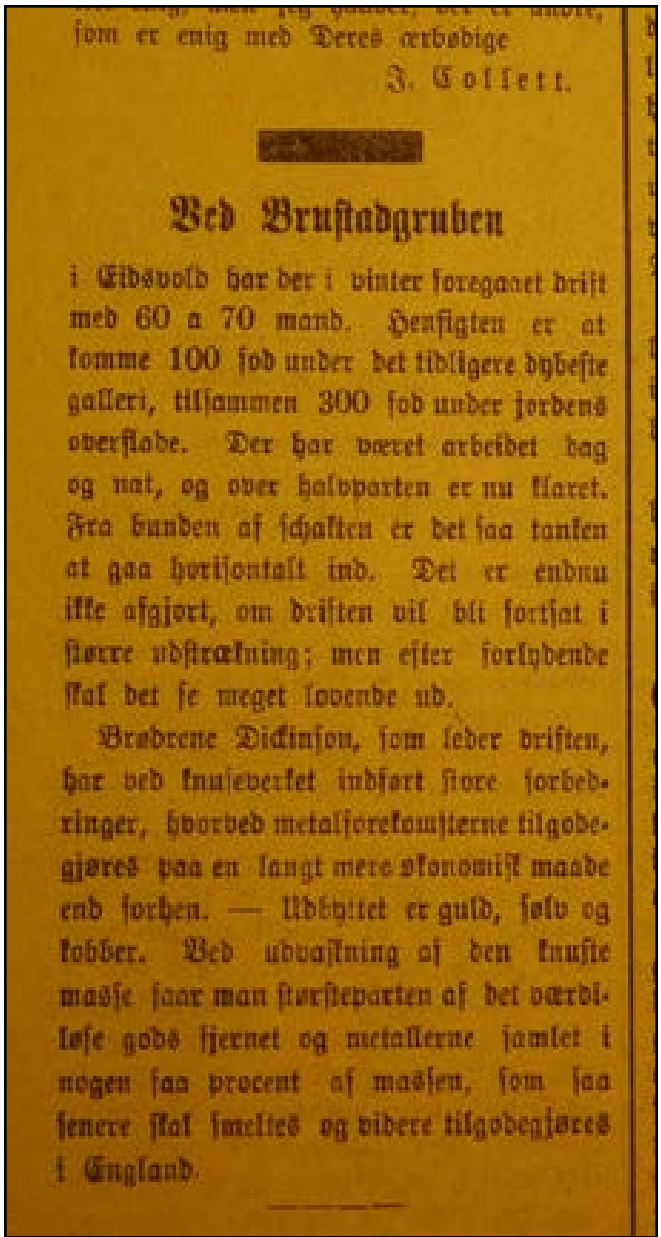

Kart over de fire galleriene i Brøstadgruva med Synken som en grå firkant nede til venstre og gruvegangene i forskjellige farger. Øst er til høyre på kartet, vest mot venstre. Rødt: Første galleri - Blått: Annet galleri - Grønt: Tredje galleri - Gult: Fjerde galleri. De grå feltene viser trinnvis uthogging av berget. De små runde ringene med tall angir hvor prøver er tatt ut.

(Etter original i fylkesarkivet i Durham i England).

Oppstarten i 1905 skapte store forventninger om arbeidsmuligheter. (Annonser i Eidsvold Blad 2. juni 1905 (over) og 6. oktober 1905 (under).

Gruvedrifta skapte stor optimisme, men den viste seg snart å være feilbegrunnet. (Omtale i Eidsvold Blad tirsdag 10., april 1906).

den 20 meter dype Prinsesse Louises gruve. Fra Louise ble det skutt ut en 43 meter lang gruvegang mot øst. Meningen var at de to gangene skulle møtes, men så langt kom man aldri. Totalt ble det i 1906 skutt ut 300 meter gruveganger, 100 meter tverrslag mellom gangene og 70 meter synk (nedadgående sjakter). Det ble tatt ut vel 2.500 kubikkmeter malm samt 1.800 kubikkmeter verdiløs masse,

Ved fabrikken ble det foretatt forbedringer for å få mest mulig av gullet ut av malmen. Omleggingene skal ha gitt som resultat at gullgehalten i sligen steg fra 47 gram per tonn i 1903 til 70 gram per tonn i 1906.

«Brødrene Dickinson, som leder driften, har ved knuseverket indført store forbedringer, hvorved metalforekomsterne tilgodegjøres paa en langt mere økonomisk maade end forhen», skrev Eidsvold Blad 10. april 1906.

«Udbyttet er guld, sølv og kobør. Ved utvasking af den knuste masse faar man størsteparten af det værdiløse gods fjernet og metallerne samlet i nogen faa procent af massen, som saa senere skal smeltes og videre tilgodegjøres i England». Tross påståtte forbedringer ble det i 1906 liten produksjon av slig, bare en femdel av hva man produserte i 1902.

«Pukkverket har gått uregelmessig, slik at utbyttet av konsentrat ikke har vært stort og utgjør i alt ca. 220 tonn», opplyses det i rapporten til bergmesteren.

Når sligproduksjonen var liten, ble gullproduksjonen tilsvarende liten. Beregning gjort på grunnlag av produksjon og gehalt tilsier at det i 1906 ble produsert ca. 15,5 kilo gull ved Brøstadgruva.

Lite gull gir små inntekter. The Brustad Mines Ltd. led samme skjebne som forgjengeren.

Aksjekapitalen gikk tapt, og styret innså at man ikke kunne drive lenger. Torsdag 7. mars 1907 ble arbeidet innstilt. «Arbeiderne er allerede reist fra gruva, og de fleste af dem har faat beskjæftigelse ved dam- og sluseanlægget ved Svanfossen» (i Vorma), kunne Eidsvold Blad fortelle tirsdag 19. mars. Lørdag 23. mars 1907 begjærte selskapet seg sjøl konkurs. «Men aldri har utsiktene til å finne drivverdige forekomster vært større enn akkurat da», mente gruvearbeiderne, «for på slutten ble vannet i borehullene helt gult».

Advokat Wilhelm Arvesen i Eidsvoll som hadde vært gruveselskapenes talsmann ved en rekke anledninger, ble oppnevnt som bestyrer for konkursboet.

Da gruvedriften opphørte i 1903, ble alt utstyret og alle bygningene stående, slik at man hadde et godt grunnlag for oppstart igjen to år seinere. Den gangen var det snakk om en styrt avvikling. I 1907 var det konkurs, og for at kreditorene skulle få dekt mest mulig av kravene sine, ble alt av verdi solgt på auksjon og fraktet vekk. Dermed var grunnlaget for en eventuell gjenopptakelse betydelig svekket.

Det gikk fort nedover med The Brustad Mines. (Notis i Eidsvold Blad tirsdag 19.mars 1907).

Tirsdag 26. mars 1907 brakte Eidsvold Blad nyheten om at gullkeventyret var definitivt slutt.

Ulykker og uhell

Gruvearbeidet var farlig, men kun én ansatt mistet livet i Brøstadgruva. Det var Aksel Ingvald Olsen som falt ned i Synken og ble drept momentant. Ulykka skjedde 31. januar 1901. Olsen ble 27 år gammel.

Ole E. Hemli fikk et steinras over seg og havnet på sjukehus, men kom fra det uten mén. Det største raset førte utrolig nok ikke til noen skade på folk. Det skjedde mens arbeiderne var oppe til frokostpause.

Kristian Gresslien, født i Gullverket i 1874, fortalte om raset i Eidsvold Blad i 1958.

Flere gullverkinger mente at dette raset var det direkte årsaken til at drifta ble innstilt og selskapet begjærte seg konkurs. Det

Kristian Gresslien jobbet i gruva da den raste i 1907.

må followelig ha skjedd vinteren 1907, og det kan passe bra med det Gresslien fortalte om at man var nådd ned til femte galleriet i Synken.

«Hele Synken nedover var stivet av med 6 x 8 toms sperrer som var boltet sammen med jernbolter for å stive av hjørner og sidevegger. En dag vi var oppe til frokostpause, raste så å si hele Synken igjen, og det som skulle stive av vegger og hjørner var vridd og knust til pinneved. Det var sikkert en høyere makt som sto bak og styrte alt den gang», mente Kristian, «for hvorfor skulle det akkurat rase den halvtimen vi var oppe i matpausa?»

Aksel Olsen falt ned i Synken og ble drept den 31. januar 1901. Han var født i Nes på Romerike i 1874. Ved folketellinga i 1900 var han enkemann og fyrbøter vedverket. (Bildet er utlånt av Harry og Bjørg Millidal i Gullverket).

Arbeidsforholdene

Livet som gruvearbeider var tøft, men ganske bra betalt. Mye av arbeidet foregikk på akkord, og lønna for en fjorten dagers periode lå jevnt over på 40 kroner eller mer. Det hendte den kom helt opp mot 70 kroner. «Men kom lønna noe videre over 40 kroner, ble akkordprisene satt ned», forteller Leif Ljødal. Daglønna kom ved enkelte anledninger helt opp i åtte kroner, men det vanlige var knapt det halve.

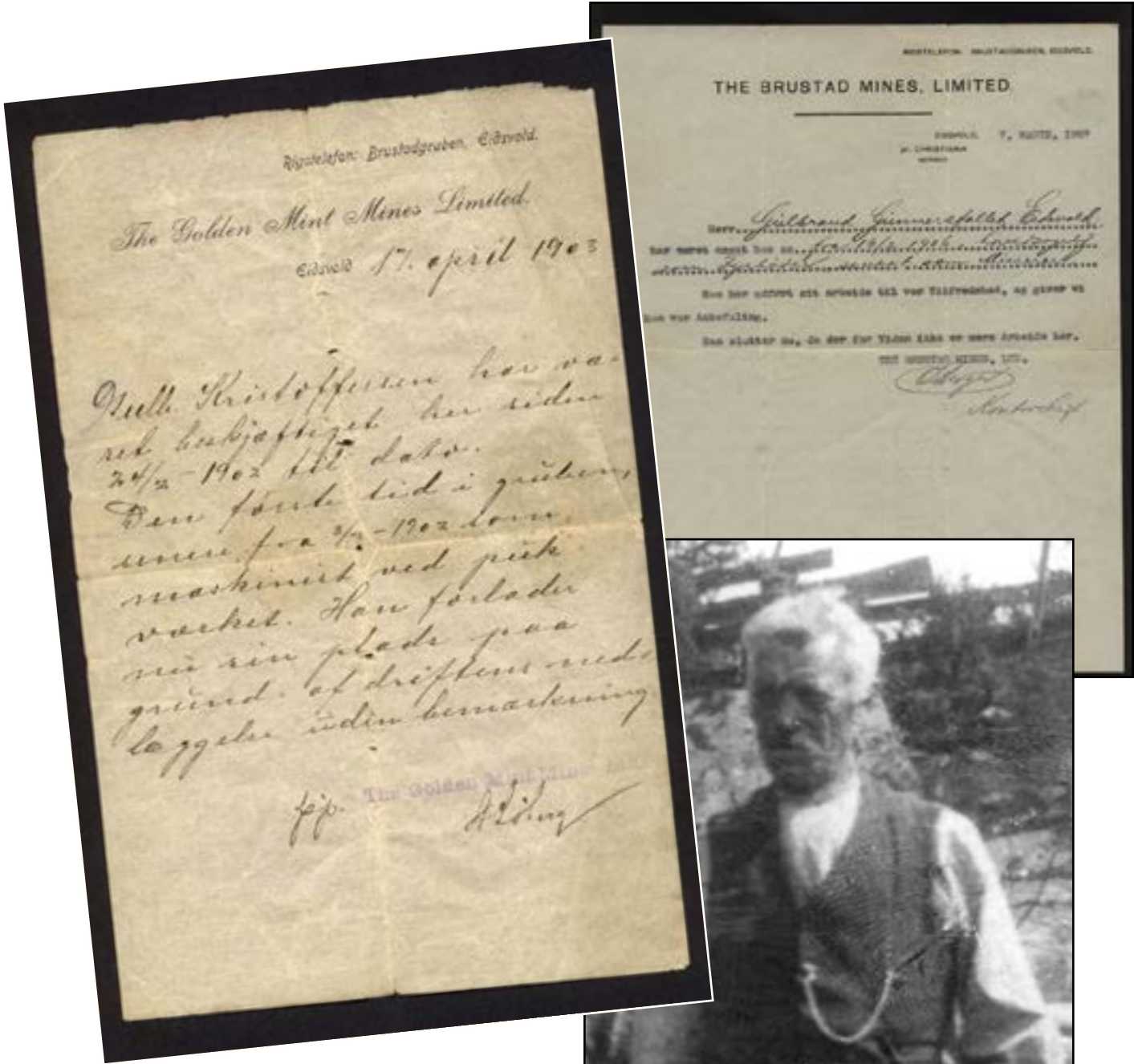
«Vi arbeidet på akkord og hadde fire øre pøsen (tønna med malm som ble heist opp av gruva). Fire-fem mann hadde fortjeneste sammen, og etter at vi var ferdig med akkorden, gikk vi og fikk dagarbeid. Vi tjente fire kroner dagen, og det var bra», fortalte 91 år gamle Kristian Granli til NRK-reporter Lille Graah i 1972. «For dagarbeid var lønna 2,50 kroner, og det var normal betal-

To rallarer, en svenske og en innfødt gullverking. Til venstre: Clas Emil Sterner som stiftet familie og slo seg ned i Eidsvoll for godt. Til høyre: Lars Olsen Tutlidalen.

ing for alt slags arbeid på den tida. En familie kunne og måtte leve av det», fortalte Granli. Skattelikningene forteller også noe om lønnsnivået, sjøl om den antatte inntekta trolig er satt for lågt. I 1906 ble Claes Emil Sterner skattlagt av ei beregnet årsinntekt på 600 kroner, Albert Holm og Lars Olsen Tutlidalen av 500 kroner, Hans Hagen av 800 kroner og Olaf Halvorsen av 700 kroner. De to sistnevnt hadde vært i Amerika og ble i likhet med andre som også hadde vært der, betraktet som formuende.

Hagen hadde, ifølge likningsvesenet, ei formue på 4.000 kroner, Halvorsen på halvparten. Direktør Stephen C. Dickinson var naturligvis den best lønnede ved Brøstadgruva. I 1906 står han oppført med ei årsinntekt på hele 3.000 kroner. Han betalte 220 kroner i skatt. Kontorsjef Ole A. Berger ble beskattet med 90 kroner av ei årsinntekt på 1.800 kroner. Til sammenlikning kan vi fortelle at en lærer

To arbeidsattester fra Brøstadgruva. The Golden Mint Mines t.v. og The Brustad Mines over. Begge har tilhørt gruvearbeider Gulbrand Kristoffersen på Minnesund (t.h.)..

hadde ei årslønn på fra 900 kroner og oppover. Lærerinner tjente 500–600 kroner i året. «Arbeidstempoet i gruva var ikke spesielt hardt», mente Johan Lesjabråten som jobbet der som 18-åring i 1902, «og det var ikke noe å utsette på sjefene. Men det kunne være utrivelige forhold nede i gruvegangene. Vannet rant hele tida ned fra taket slik at arbeiderne ofte ble gjennomvåte». De fuktige forholdene er kanskje årsaken til at gruveselskapet gikk til innkjøp av regntøy. I mai 1900 kjøpt man for eksempel fire regnfrakker, fire oljefrakker og åtte sydvester hos H. C. H. Brandt i Eidsvoll. Prisen for en regnfrakk var 5,10 kroner, for en sydvest 90 øre. Måneden etter kjøpte selskapet fire tette, gule oljeklær hos Chr. Schlytter for 9,90 kroner stykket. I bunnen av gruva og i sidegangene sto det alltid vann. En dampmaskin nede i gruva pumpet vannet i rør ut gjennom Stullgangen. I tillegg ble det anlagt oppsamlingsbrønner. Vann fra brønnene ble høst opp i tønner og heist opp. Gruvearbeidet pågikk uten stans fra mandag morgen til lørdag

klokka 13. Hvert skift var på 12 timer. «Men det var skikkelige hvilepauser i gruva, slik at den effektive arbeidstida ble på omkring ti timer», fortalte Anton Madsen som bodde på Knoffsløkken. Han jobbet både i fabrikken og i gruva, og var ikke i tvil om at det var best å arbeide under bakken. «Det var særlig fint å arbeide der om vinteren, for da var det så varmt og godt», fortalte han. Dypt nede i gruva var det nemlig varmegrader hele året. Fabrikken, derimot, var uoppvarmet og trekkfull. Der blåste kuldegradene tvers igjennom både marg og bein. Dessuten var bråket fra pukkverket og morterne ganske øredøvende. «Det var morsomt og trivelig å jobbe i gruva», fortalte Anton Madsen. «Det falt oss ikke inn å tenke på at det var farlig. Det datt ned en mann og slo seg i hjel i loddrettsynken, men han hadde nok vært uforsiktig. Det hendte det gikk ras, men det var aldri noen ulykker med det».

Noen av arbeiderne på Brøstadgruva. Bildet er trolig fra den tida da The Golden Mint drev verket. Vi kjenner et fåtall av arbeiderne. Gutten nederst til høyre er trolig Ole Hansen fra Holsetra i Gullverket, født i november 1886. Nr. 6 fra høyre bakerst er Lars Olsen Tutlidalen fra Gullverket, nr. 10 (den lange) er Olaf Austad fra Lysjøen og nr. 13 er svenske Claes Emil Sterner.

Det siste er ikke helt riktig. Minst én person ble innlagt på sjukehus etter å ha fått et ras over seg. Nesten all boringen i gruva foregikk med håndbor og feisel. Noen ganger måtte man ligge på ryggen og bore oppover i taket på gruvegangen. Det var ekstra hardt arbeid, og ble av en eller annen grunn kalt «engelskmann». Gruveområdet hadde elektrisk strøm, men nede i gruvegangene brukte man «buser» til belysning – ei oljelampe av jern med en krok på slik at den kunne henges opp. Arbeidet i gruva ble ledet av en stiger – en arbeidsformann – som bestemte hvor det skulle bores og som målte opp akkordene. Leif Ljødal nevner i boka «Eidsvoll i gamle dage» flere stigere ved Brøstadgruva: Anton Nilsen, Dorr, Martin Åsland, Claes Emil Sterner og «Stjernemann» – det siste er ganske sikkert et kallenavn på en anleggschlussk. Også utenom gruva og fabrikken var det en rekke arbeidsopp-gaver som skulle skjøttes. Verket hadde egen smie for hves-sing av borer, for reparasjoner av verktøy og maskiner og for utbedringer i gruva og i fabrikken. Smia lå mellom Synken og kontorbrakkka. Blant mekanikerne nevner Leif Ljødal Hans Hagen, Olaf Halvorsen, en Menstad og Lars Olsen Tutlidalen. Sistnevnte fungerte også som sagmester. Saga sto sør for Stullgangen og ble drevet av en lokomobil. Noen av arbeiderne på Brøstadgruva. Bildet er trolig fra den tida da The Golden Mint drev verket. Vi kjenner et fåtall av arbeiderne. Gutten nederst til høyre er trolig Ole Hansen fra Holsetra i Gullverket, født i november 1886. Nr. 6 fra høyre bakerst er Lars Olsen Tutlidalen fra Gullverket, nr. 10 (den lange) er Olaf Austad fra Lysjøen og nr. 13 er svenske Claes Emil Sterner. Den stadige byggevirksomheten førte til stort behov for tøm-rere og snekkere. Disse bygningsarbeiderne var for det meste fastboende gullverkinger.

Mange av de ugifte gruvearbeiderne bodde i Storbrakkka, eller Sluskebrakkka som den også ble kalt. Den var en stor, upanelt bygning med en vedovn i hver ende, med kjøkken, gang og ett eneste stort oppholdsrom. Grunnflata var omtrent 11,30 x 20,70 meter. Brakka hadde plass til 75 arbeidere. Køyesengene sto i to og tre høyder langs veggene. Prisen for leie av køye var ti øre dagen. Det sies at to og to arbeidere kunne dele samme køye siden de jobbet 12 timers skift. Den ene kunne sove mens den andre arbeidet, og lusa ble holdt varm i sengehalmen døgnet rundt. Livet på brakka var tøft. «Noen sloss og noen drakk. Andre spilte kort. Det var nesten uråd å få sove», fortalte Emil Ødegaard fra Stange. Han begynte ved Brøstadgruva som 16-åring i 1901. «Her bodde mesteparten av arbeidsstyrken ved gruva om hverdagene, en del av ungkarene også for lengre tid», fortalte Ødegaard. «Det er ikke så vanskelig å tenke seg hvordan det blir i et rom hvor så mange mann skal stelle maten sin, tørke tøyet sitt og så videre. I brakka var det møkkete og fælt, og mange drakk opp alt de tjente, særlig lauskara. De gifte var mer forsiktige, for de hadde familien å tenke på». På kjøkkenet styrte husmora som sammen med to tjenestejenter sørget for at gruvearbeiderne kunne få kjøpt både middag, kveldsmat og kaffe. Resten av maten ordnet gjerne gruvearbeiderne sjøl. «Jeg hadde med mat hjemmefra, og det hadde de fleste andre også», fortalte Ødegaard. «De som bodde i brakka, var for det meste fra Eidsvoll, Nord-Odal eller Stange, og de fleste hadde ikke så lange vegen hjem. Vi reiste hjem hver lørdag og kom tilbake søndag kveld». I 1900 var Karen Larsdatter husmor, seinere skal Karen Gress-lien ha overtatt, med døtrene Maren Kristine og Anna som tjenestejenter.

Ansatte ved gruva

Det foreligger ingen fullstendig oversikt over ansatte ved Brøstadgruva. Antallet var for øvrig svært varierende, fra nes-ten ingen til over 190. Flere av dem som var involvert i drifta, og som kommenterte den etterpå, mente at antallet arbeidere hadde vært enda større, spesielt i den tida da vegbygginga mel-lom Brøstadgruva og Knoffsløkken pågikk. I tillegg kom de som sto for forsyninger og leveranser til gruva. Anton Madsen «Verket» uttalte i et intervju i Eidsvold Blad 19. juli 1957 at det måtte ha vært 500 mann i arbeid. «Vi hadde lønninga i huset vårt til å begynne med. Da var det 250 mann som sild i tønne der», fortalte Inga Tønsaker til forfatteren av Eidsvoll Bygds historie. Hun bodde på Lønntjernet på denne tida. Nord-odølingen Anton Otten, født 1876, uttalte i et intervju i avisen Glåmdalen i 1956 at det var opptil 300 mann i arbeid for gruveselskapet.

Noen av dem som var ansatt ved gruva, er allerede nevnt. Folketellinga i 1900 viser hvem som da bodde fast på Brøstadgruva og naboeiendommene.

LØNNTJERNET

Arent Løberg – ingeniør og daglig leder for gruvedrifta, født i Bergen 1863. Han bodde sammen med kona Inga (født 1865) og barna Fin (født i Sør-Afrika i 1896), Bergitte (født i Bergen i 1897) og Magdalene (født i Kristiania i 1899). Familien hadde to tjenestejenter fra Nes på Hedmarken, Anne Pettersen (født 1880) og Jenni Pettersdatter (født 1879).

BRUSTADGRUBEN NORDRE (Bråtan)

Ole Olsen Bye – gruvearbeider, født i Vardal i 1846. Han bodde sammen med kona Kristine Teodorsdatter (født 1843). De drev også med husdyr.

BRUSTADGRUBEN NEDRE (Bernt Hansens gamle hus) Gustav Jönsson – gruvearbeider, født i Sverige 1858. Han bodde sammen med kona Marie Pedersdatter (født 1878) og barna Rikard (født 1896), Karl (født 1899) og Signe (født 1900). **BRUSTADGRUBEN SØNDRE** (Hovedeiendommen) Jens Larsen – snekker ved gruva, født 1865 i Gullverket i Eidsvoll. Han bodde sammen med kona Karen Edwardsdatter (født 1859) og barna Lars (født 1887), Jenni (født 1889), Marie (født 1892) og Edvard (født 1895).

BRUSTADGRUBEN MIDTRE (Ole Hansens gamle hus som seinere ble butikk) Olaf Halvorsen – fyrbøter, født 1870 i Eidsvoll. Han var også tolk for de engelske gruvedirektørene. Han bodde sammen med kona Marie Iversdatter (født 1874) og barna Henrik (født i Amerika i 1892), Helly (født i Amerika i 1894), Oskar (født 1897) og Minni (født 1899).

BRAKKE NR. 2

Clas Emil Sterner – gruvearbeider, født i Sverige i 1866. Han bodde sammen med kona Karen Olsdatter (født 1867), en sønn (født 1900) som ennå ikke hadde fått navn, og Minda Nilsdatter (født 1883) som er oppført som losjerende. Hun job-bet sammen med kokka Karen Larsdatter og drev matlaging for arbeiderne.

August Karlsen – ugift gruvearbeider, født i Sverige 1883. Karen Larsdatter, ugift, født 1860 i Eidsvoll. Hun var kokke i storbrakkka.

BRAKKE 1B

Hans Hagen – ugift mekaniker ved gruva, født i Nes på Romer-ike i 1863. Carl Carlsen – ugift gruvearbeider, født i Telemark i 1871. Han hadde tidligere jobbet ved Sannergruva. Svend Myhre – ugift gruvearbeider, født i Kristiania i 1861. Olaf Austad – ugift gruvearbeider, født i Stange i 1877. Haken Isdahl – bokholder og kasserer ved verket, født i Bergen i 1859. Han var midlertidig bosatt på Brøstadgruva og hadde familien boende Bergen.

BRAKKE 1A (Familiebrakkka)

Albert Holm – gruvearbeider, født i Sverige i 1869. Han bodde sammen med kona Maren Olsdatter (født 1875) og barna Astrid (født 1899) og Oskar (født 1900). Jens Lauritsen – gruvearbeider, født i Nord-Odal i 1867. Han bodde sammen med kona Maren Hansdatter fra Gudbrands-dalen. Anders Nilsen – gruvearbeider, født i Eiker i 1856. Han bodde sammen med kona Hanna Hansdatter (født 1881).

Olaf Halvorsen var tolk, maskinist, kjøtthandler og altmuligmann på Brøstadgruva.

(Etter original hos Gerd Lesja, Gullverket).

Nikolai Olsen – gruvearbeider, født 1843. Han var den tidligere eieren av eiendommen Brustadgruben søndre. Han bodde sammen med kona Berte Jørgensdatter (født 1836) og dattera Marie Nikolaisdatter (født 1878).

Karl Gaarder – landhandler på Lønntjernet, født i Eidsvoll i 1864. Han bodde sammen med enka Thine Bermtsdaughter (født 1852) som var hans husholderske.

Karl Johan Ørtegren – gruveformann, født i Sverige i 1866. Han bodde sammen med kona Gunda Olsdatter (født på Lillehammer i 1877) og barna Marie (født 1895), Anna (født 1898) og Gustav (født 1899).

Anthon Hansen – losjerende «kreaturvogter», født i Eidsvoll i 1886. Det er uvisst hvilken tilknytning han kan ha hatt til gruvedrifta.

Aksel Olsen – fyrbøter ved verket, enkemann og losjerende, født i Nes på Romerike i 1874.

Totalt var det da 19 menn, 17 kvinner og 22 barn under 15 år som var fastboende på de to gruveeiendommene. I tillegg til disse kommer alle som hadde fast bostedsadresse omkring i Gullverket, på Minnesund, i Stange og i Nord-Odal og som ukependlet til gruva.

Folketellinga i 1900 gir oss navn på følgende pendlere:

Lars Karlsen, født 1864 – enkemann – bosatt på Sandholtlia i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Johan Andreassen, født 1879 – ugift – bosted Lund/Sandholteie i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Lars Hansen, født 1880 – ugift – bosted Mortjernsbakken i Gullverket, Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Karl Hansen, født 1884 – ugift – bosted Mortjernsbakken i Gullverket, Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Ole Madsen, født 1846 – gift – bosatt på Glabakk i Gullverket, Eidsvoll.

Bernt Gudbrand Tønsaker, født 1872 – gift – bosatt på Hemli i Eidsvoll.

Ole Soelberg, født 1850 – gift – bosatt i Ljødalsstua i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Bernhard Soelberg, født 1882 – ugift – bosatt i Ljødalsstua i Eidsvoll – midlertidig bosatt på Brøstadgruva. Pumpearbeider.

Jens Kristiansen, født 1883 – ugift – bosatt ved Dorr på Minnesund.

Amund Eriksen Dorr, født 1856 – gift – bosatt ved Dorr på

Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Anton Nilsen, født 1878 på Elverum – ugift – bosatt ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Even Olausen, født 1881 – ugift – bosatt på Toftnes ved Minnesund.

Ole Martinsen, født 1877 – gift – bosatt i Holtstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Christian Amundsen, født 1873 – enkemann – bosatt i Fremmingstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Halfdan Amundsen, født 1881 – ugift – bosatt i Fremmingstuen ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Anton Hansen, født 1885 – ugift – bosatt på Holtet ved Minnesund – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Halfdan Olsen, født 1880 – ugift – bosatt på Brøhaug på Morskogen – midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Edevart Pedersen, født 1864 – gift – bosatt på Finstuen i Stange.

Ole Nikolaisen, født 1866 – gift og bosatt på Tronsbråten i Gullverket. Dagskriver ved verket.

Ludvig Oscarsen, født 1884 – ugift – bosatt på Kampenhaug ved Minnesund. Midlertidig bosatt på Brøstadgruva. Han var pumper ved gruva.

Martin Olsen, født 1846 – gift – bosatt på Førråa ved Fremming sør for Minnesund. Midlertidig bosatt på Brøstadgruva.

Dette gir navnet på 42 menn og to kvinner som var direkte tilknyttet gruvedrifta. Totalt bodde det i 1900 74 personer fast eller midlertidig i gruveområdet, 35 menn, 17 kvinner og 22 barn. Dette året var det liten virksomhet sammenliknet med toppårene 1898, 1902 og 1906.

Ledelsen

Edward Y. Aston var leder av drifta ved gullverket på slutten av 1800-tallet og startet i 1899 smaragdgruva på Byrud nord for Minnesund. Her avbildet sammen med kona Emma Jane, født Ecob. (Etter original hos Bjørn Byrud, Eidsvoll).

I løpet av den siste driftsperioden var det både engelske og norske ledere ved verket. Edward Yates Aston var fra England. Han var utdannet ingeniør, og kom til Gullverket i Bache-Wiigs tid, 1896 eller 1897. Han ledet arbeidet ved verket til han i 1899 var med på å stifte selskapet The Norwegian & General Exploration Company Ltd. og startet utvinning av smaragder ved Byrud, nord for Minnesund. Smaragdgruva var i drift i ti sammenhengende år. Han ble født i Derby i England i 1848 og døde i 1899 eller 1900.

På slutten 1870-tallet drev han flere virksomheter i Sheffield. Han medeier i selskapet Stanley, Aston and Bott som trolig drev innen jern- og stålindustrien, og han eide selskapet Aston and Co. som drev noe så forskjellig som musikk- og kunstutgivelser og konsulterende ingeniørvirksomhet. I 1879 ble han slått konkurs.

På slutten av 1880-tallet flyttet familien til Sverige der han i 1890 var leder av Alnø Ångsås Aktiebolag i Sundsvall. Det sies også at han skal ha vært virksom i Matfors i Sundsvall. Ved folketellingen i Norge 1900 betegnes han som professor i mineralogi. Han var da død.

Edward Y. Aston var gift med Emma Jane Ecob (f.1855). De

bodde så lenge i Sverige at i hvert fall hun og hennes datter Emma A. ble svenske statsborgere. Under folketellingen i 1900 blir det oppgitt at Emma Jane er enke. Hun bodde da i Hornes i Aust-Agder. Familien hadde da en huslærer, ei kokke (svensk) og ei hushjelp.

I 1910 bodde hun i Fana kommune ved Bergen og var sekretær for bergmester G. Hendriksen.

Edward Y. og Emma J. Aston hadde barna:

1) Emma Aniline eller Arnelie f. 1876 i England, g.m sokneprest Severin Eikrem i Leka kommune i Nord-Trøndelag. Han var barnas huslærer i 1900.
2) Evelyn Aston f. 23/7 1879 England, sykepleier, emigrerte til Winnipeg i British Colombia i Canada, men var i 1910 tilbake i Norge. Bodde da hos søsteren, prestefrus Arneline Eikrem i Leka. Returnerte til Canada 14. januar 1911. Var da ugift.
3) John Reginald Aston f. 1882 i England. bodde i 1900 sammen med mora i Nornes i Aust-Agden.
4) Albert Victor Aston f. 1885 i Medelpad i Sverige.
5) Laurence Hubert Aston f. 1889 i Medelpad i Sverige.
6) James Philip Aston f. 1897 i Vestmanland i Sverige. Han reiste i 1926 fra Borgund til Canada. Var da elektroingeniør og gift.

Direktør Arent Løberg. (Originalen tilhører Ida Hjartøy, Oslo).

En engelsk slektsoversikt nevner to andre barn; Maud f. 1877 i Mexborough, Yorkshire og Georg E. f. 1879 i Derby.

Bergingeniør Hans J. Gelmeiden bodde under folketellinga i 1900 alene på Knoffsløkken. Han var kanskje leder for den virksomheten som Bache-Wiig fortsatt drev der. Gelmeiden var født i Bergen i 1845, men vokste trolig opp i Halden. Han var enkemann i 1900.

Den første sjefen for The Golden Mint Mines på Brøstadgruva var engelske kaptein C. W. Cosby som også var gruveingeniør. Han kom til Gullverket allerede i 1897, men forlot jobben etter få år. Det må være han som har fått navnet sitt knyttet til den første direktørboligen, Kapteingården, som ble bygd i 1898.

Arent Løberg fra Bergen var i direktør for The Golden Mint Mines fra 1899 til nedleggelsen i 1903. Han var født i Bergen i 1863. Løberg var utdannet ingeniør og hadde tidligere jobbet med jernbanebygging i Argentina og ved gullgruvene i Sør-Afrika. Han bodde i direktørboligen på Lønntjernet sammen med kona Inga Greve og tre små barn, Fin f. 1896, Bergitte f. 1897 og Magdalena f. 1899.

Familien Løberg flyttet tilbake til Bergen da drifta på Brøstadgruva stanset i 1903. Arent Løberg døde i 1911.

Hakon Isdahl var bokholder og kasserer ved verket i 1900. Han var født i Bergen i 1859, der han også hadde kone og tre mindreårige barn, Harald (f. 1889), Birger (f. 1892) og Finn (f. 1895) mens han var i arbeid ved Brøstadgruva. Isdahl eide i tillegg en skomakerbedrift i Bergen. Han var gift med Thora Greve, og han og direktøren, Arent Løberg, var trolig svogere. Isdahl døde i 1946.

Brødrene Dickinson fra Surrey i England spilte en betydelig rolle i gruvedrifta på Brøstadgruva de siste par årene.

Sivilingeniør Stephen Cundee Dickinson, født i 1872, ble tilsatt som direktør da The Brustad Mines Ltd. startet opp i juni 1905. Han hadde tidligere vært gruveingeniør i USA. Direktør Stephen C. Dickinson var fraværende store deler av vinteren og våren 1906. Da var han i Canada og giftet seg.

I hans fravær var det broren, Arthur Dickinson, som ledet gruvedrifta. Han var født i England 1869 og kom til Eidsvoll allerede i 1900 eller året før. Han var da leder for smaragdgruva på Byrud ved Minnesund. Da Stephen C. Dickinson og kona Bertha Green-Armytage kom tilbake til Gullverket, overtok han igjen ledelsen. Det nygifte paret slo seg ned i direktørboligen på Lønntjernet. «Der hadde de ei tjenestejente som het Valda», forteller Leif Ljødal i «Eidsvoll i gamle dage». Hun fungerte også som tolk for ekteparet. De nygiftet dro med seg noen helt ukjente kjæledyr til Gullverket; noen små øgler eller liknende dyr. Ljødal kaller dem alligatorer. De var 20-25 cm lange og holdt til under huset.

«De ble servert mjølk på ei skål som ei anna katte», skriver Leif Ljødal. De engelske lederne får et godt skussmål i lokalpressen, men de levdesjøsagt høgt hevet over de vanlige arbeiderne, og all kommunikasjon foregikk på engelsk. «Dickinson lærte seg bare noen få norske ord, banneord, som han skrev på veggen i kontoret sitt», forteller Ljødal.

Etter konkursen ved Brøstadgruva i 1907 dro Dickinson tilbake til England. Stephen C. og Bertha Dickinson slo seg ned i St. Ives i Cornwall og fikk i 1914 en sønn som fikk navnet Stephen Crichton Dickinson. Stephen Cundee Dickinson døde i 1928, og i 1952 emigrerte familien til Canada. Bertha døde i Australia i 1964.

Stephens bror, Arthur Dickinson, døde i England i 1934, trolig uten etterkommere.

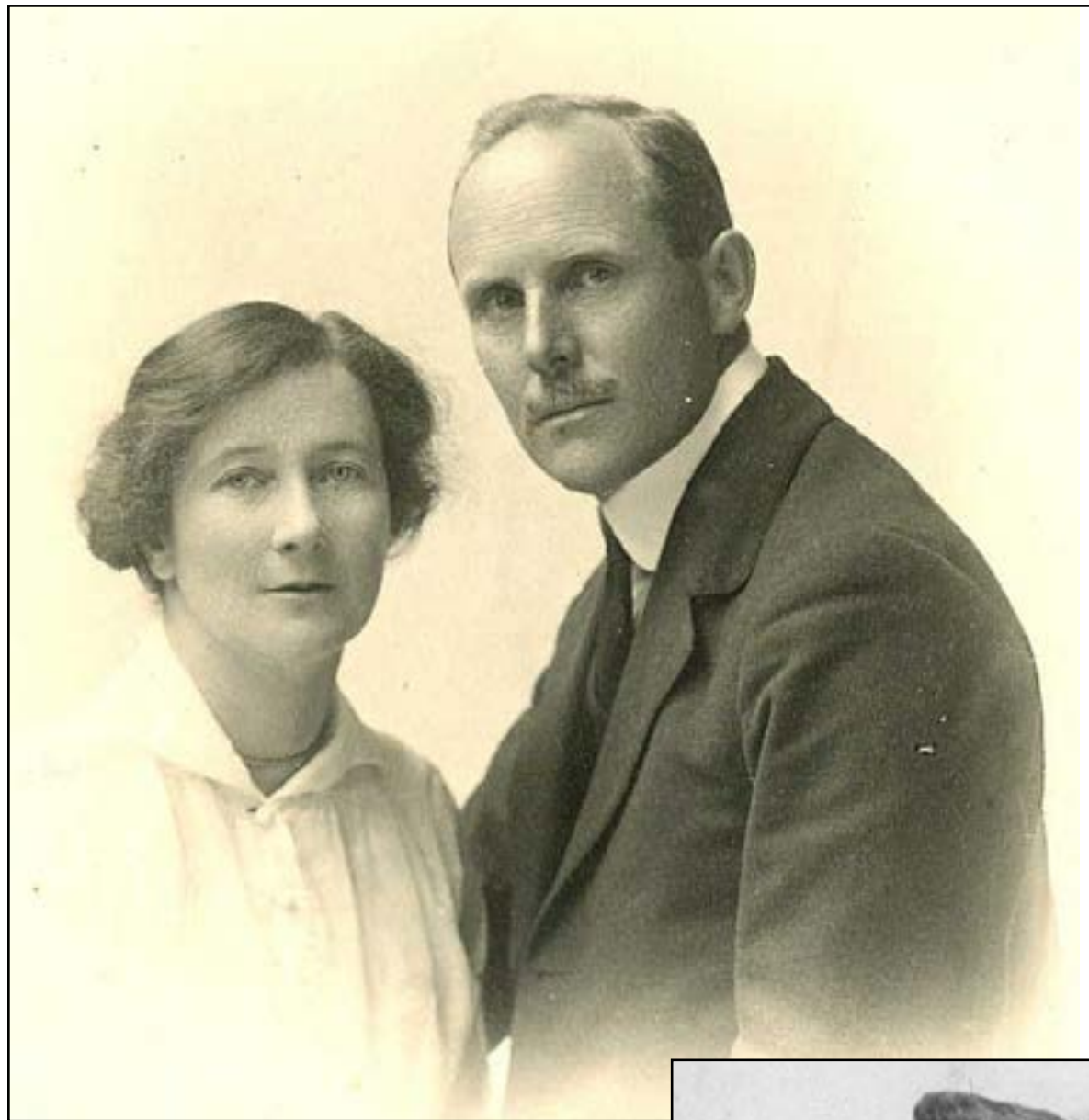
Ole Andreassen Berger (1868-1947) - sønn av Eidsvolls ordfører Andreas O. Berger - var regnskapsfører for The Brustad Mines Ltd. Han, kona Olga Sofie og barna Thorgeir (født 1902), Gudrun Marie (født 1903) og Thora Maren (født 1905) bodde i Kapteingården ved Brøstadgryva. Før han kom til Gullverket var Berger kontorfullmektig ved Bøhnsdalens Fabrikk i Eidsvoll.

Direktør Arent Løberg med sønnen Fin og ei ukjent jente i Gullverket rundt 1900. (Etter original hos Ida Hjartøy, Oslo).

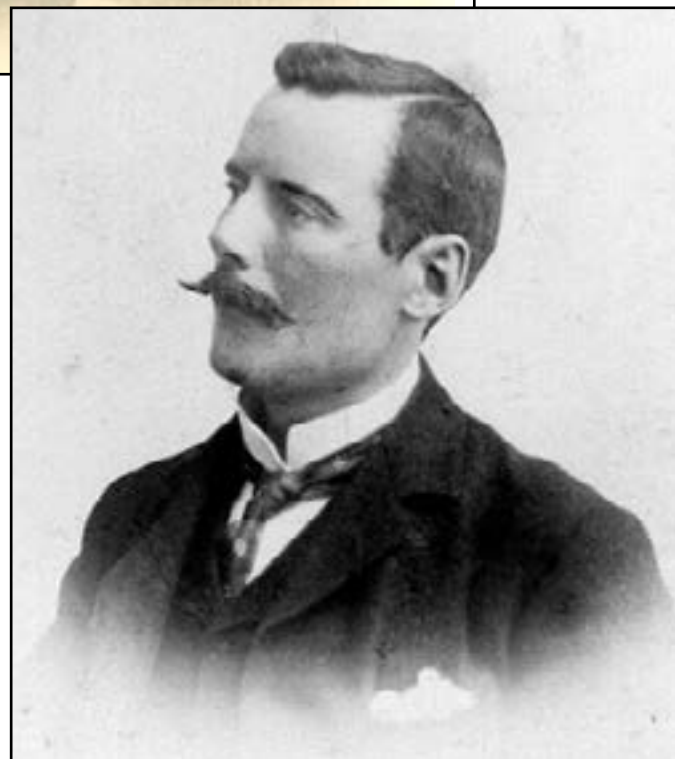
Stephen C. og Bertha Dickinson på motorsykkel med sidevogn. (Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).

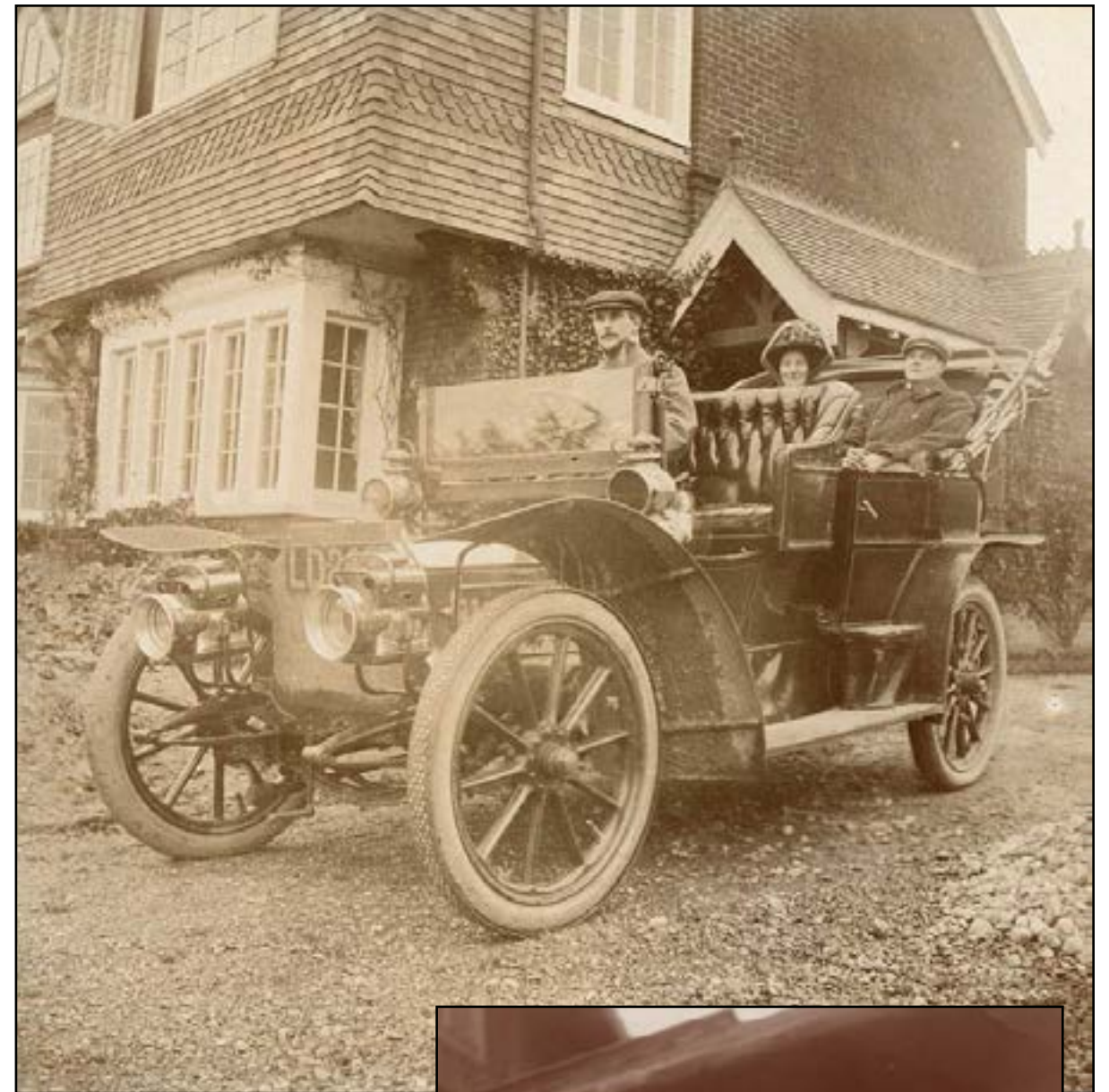
Direktør Stephen C. Dickinson og kona Bertha Green-Armytage. (Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).

Eidsvollingen Ole Andreassen Berger var regnskapsfører for The Brustad Mines Ltd.

Bergverksingeniør Arthur Dickinson var leder av gravedrifta vinteren 1906. Tidligere var han leder ved smaragdgruva på Byrud nord for Minnesund. (Etter original hos Bjørn Byrud, Eidsvoll).

Brødrene Dickinson på biltur etter hjemkomsten til England. Arthur ved rattet. Stephen bak sammen med kona Bertha. (Originalen tilhører Mark Dickinson, Vancouver, Canada).

Bilde tatt utenfor kontorbrakka på Brøstadgruva, trolig i 1906. Familiebrakka skimtes til venstre. Til venstre står kontorsjef Ole Berger, i midten Bergers svoger Rolf Strøm og til høyre en engelskmann som trolig er kjemikeren Mr. Withy. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås).

Kapteingården 1906. På terrassen står kona til kontorsjef Berger, Olga Sofie Strøm Berger med dattera Thora Maren (f. nov. 1905) på armen. De andre barna er Thorgeir Andreas Berger f. 1902 og Gudrun Marie Berger (t.h.) f. 1903. Mannen t.v. er Olgas bror Rolf Strøm og den andre mannen er en engelskmann, trolig kjemikeren Mr. Withy.

Livet i gruveområdet

Brøstadgruva dannet et helt lite samfunn for seg sjøl med 50-100 gifte og ugifte, norske og svenske gruvearbeidere, koner og onger i alle aldrer samt engelske direktører med tjenere. Etter hvert ble det bygd opp et vel fungerende tjenestetilbud med postgang, skole, butikk og kulturarrangementer.

POST OG HANDEL

Da gruvedrifta tok til, var det ikke postrute til Gullverket. Posten måtte hentes på Eidsvoll stasjon. I 1897 hadde 13 år gamle Johan Lesjabråten jobben som postbud. Han gikk hver dag den halvannen mil lange strekningen att og fram. «Det vart litt mye», forklarte Johan 80 år seinere. «Det gikk an så lenge det bare var snakk om å hente posten, men på den tida fantes det heller ingen butikk i Gullverket. Det vart til at jeg måtte ta med en del varer også». Lesjabråten fikk ei kroner dagen som postbud for gruveselskapet.

Kort tid etterpå overtok kjøpmann H. C. H. Brandt vareforsyninga. Han hadde forretning i Eidsvoll sentrum og opprettet filial på Glabakk, rett ved sida av Knoffsløkken. Varer til gruvearbeiderne ved Brøstadgruva ble sendt fra filialen med hest. Det tok likevel ikke så lang tid før det også ble handelsvirksomhet på sjølve gruveområdet. Før utgangen av 1900 startet Carl Gaarder utsalg i stabburet på Lønntjernet. Olaf Halvorsen drev som kjørtthandler på fritida. Han kjøpte opp helt slakt,

stykket det opp og solgte det i smått til arbeiderfamiliene i området. De siste årene drev The Brustad Mines egen butikk i det vesle tømmerhuset som skredder Ole Hansen hadde bodd i før gruvetida. Johan Sætre var handelsbestyrer. Fra juni 1906 fikk også gruveselskapet lov til å selge alkoholsvakt øl. En slik bevilling var en sjeldenhet på den tida, og vi går ut fra at tilbudet var populært.

MØTER OG UNDERHOLDNING

Gruvearbeiderne jobbet bare halv dag lørdager og hadde fri søndager. Følgelig ble lørdagskveldene tida for sosial samling. Det ble bygd en «danselem» på en rabbe øst for Synken som ble brukt om sommeren. Ved Sankt Hans-tider hendte det ellers at gruvearbeidere og odølinger møttes til dans og lek på Høglia (Engerfjellet). Storbrakka ble brukt når det var samlinger innendørs. Der var det både kristelig møter og festlige tilstelninger med dans og underholdning. Det var på denne tida et eget musikkorps i Gullverket, og dette ble mye benyttet. Presten Hermanrud gikk over skogen fra Langset kirke når han skulle holde andakt eller gudstjeneste på Brøstadgruva. Barna på Brøstadgruva hadde tilbud om å være med på sangøvelser. De ble ledet av Valda, tjenestejenta til direktør S. C. Dickinson. Om det ble noe virkelig sangkor av det, er mer usikkert.

SKOLEN

The Golden Mint Mines tok initiativ for å få etablert en skole på Brøstadgruva. Avstanden ned til Gullverket skole på Sjøberg var for lang for de minste, og gruveselskapet fryktet at arbeiderne ville søke seg til andre steder hvor barna lettere kunne få ordentlig skolegang. Det ser til og med ut til at selskapet bygde skolen, for i regnskapene for perioden fra april 1902 til januar 1903 står det oppført ei utgift på 1.498,88 kroner til oppføring av skolehus.

I 1903 tok advokat Wilhelm Arvesen på vegne av gruveselskapet saken opp i skolestyret i Eidsvoll. Da bodde det 14 skolepliktige barn i gruveområdet. Planene fikk positiv mottakelse. Skolestyret sendte saken til herredsstyre med anbefaling om å opprette en todelt skole. I utgangspunktet hadde gruveselskapet sett for seg at man skulle drive undervisningen for egen regning mot å slippe skoleskatt for selskapet og de ansatte. Men kommunen ønsket heller å opprette en offentlig skole. Vedtak om opprettelse av den nye skolen ble fattet 25. mars 1903, men kort tid etterpå innstilte gruveselskapet drifta, og dermed ble skolen uaktuell. Da gruvedrifta ble gjenopptatt sommeren 1905, ble skolesaken igjen aktuell. Skoleåret 1905/1906 måtte ongene gå på Gullverket skole, men året etter ble det annerledes. Denne gangen var det foreldrene sjøl som tok initiativ. 28 arbeidere ba Wilhelm Arvesen igjen ta saken opp med kommunen. Saken ble fremmet for herredsstyret den 2. mai, og Arvesen ba om at vedtaket fra 1903 nå måtte settes ut i livet. Skolen var nok nødvendig, for herredsstyrerepresentant Sandmo kunne fortelle at «flere børn deroppe ikke følger

Skredder Ole Hansens gamle tømmerhus ble innredet til butikk på Brøstadgruva.

skolen for tiden, da veien er for lang, og dette kan jo ikke gaa i længden*».) (*Referat i Eidsvold Blad 8/5 1906). Herredsstyret sluttet seg enstemmig til forslaget om opprettelse av skole med to klasser og til sammen 30 ukers undervisningstid. Gruveselskapet lovte å stille lokaler til disposisjon både til skole og til leilighet for lærer. Undervisningstida ble delt med 12 ukers undervisning for de yngste skolebarna og 16 uker for de eldste. I tillegg skulle jentene få to ukers undervisning i håndarbeid.

Sammenkomst på Brøstadgruva omkring 1905. Bak: Claes Emil Sterner (til venstre) og Lars Olsen Tutlidalen. Mannen til høyre er Albert Holm. Dama til venstre er Anne-Marie Olsen og t.h. Karen Louise Olsen. De tre andre er ukjente. (Bildet er utlånt av Kjell Sterner, Eidsvoll).

Lønntjernbråten slik huset var den gangen det var skolestue for barna på Brøstadgruva. Huset står fortsatt, men er nå betydelig ombygd. Utenfor huset står Lars Olsen Tutlidalen, kona Petra og barna Ragnhild, Thora, Hjørdis og Ole Nikolai. (Bildet er utlånt av Harry og Bjørg Millidal i Gullverket).

Skolestyret satte opp liste over inventar som måtte anskaffes til den nye skolen: Seks pulter med dobbelt sitteplass, ka-teter, to stoler og et skap, et norgeskart, et Palestina-kart og et Europa-kart, planiglobier (kart over jordkloden, delt i to deler), veggtafle, salmodikon (instrument), koralbok og et sett med nødvendige lærebøker, bibel, det nye testamentet og salmebok.

Da vedtaket ble fattet, var det 16 elever som soknet til skolen på Brøstadgruva, men gruveselskapet opplyste at det ved skolestart til høsten ville være 18 elever.

Skolestyret bestemte at tilsynsutvalget ved Gullverket skole også skulle fungere for Brøstadgruva, men i samarbeid med direktør Dickinson.

Den 24. juli ansatte skolestyret Hjørdis Langset fra Morskogen som lærer ved Brustadgruben skole og samme høst kom skolen i gang i et eget skolehus på Lønntjernbråten med leilighet for læreren i annet etasje.

Brustadgruben skole ble en kortvarig affære. Allerede i mars 1907 gikk gruveselskapet konkurs. Drifta opphørte og de fleste arbeiderne og deres familier flyttet fra området. Elevtallet ble da svært spinkelt, men skolen holdt det visstnok gående noen år til. Ei tid skal det ha vært felles skole for barna fra Brøstadgruva og fra

skogsgrenda Otten i Nord-Odal. Elevene hadde vekselvis skole på Lønntjernbråten og i Otten. Denne utvekslingen over kommunegrensa må ha pågått kun få år. Etterpå måtte barna fra Brøstadgruva gå den lange vegen til mer sentrale deler av Gullverket der det ble bygd ny skolebygning høsten 1911. Det ga barna fra Brøstadgruva enda lengre skoleveg.

Landskamp i fotball

Engelskmennene som kom til Brøstadgruva, hadde med seg et helt nytt spill, fotball. Det ble lagd en liten fotballplass på ei myr nær Synken, og der møttes engelske gruvefunksjonærer og norske anleggsslusker til kamp. Kanskje en slags landskamp Norge-England?

Blant de fotballspillende engelskmennene var ganske sikkert direktør Stephen C. Dickinson. Han var i sin ungdom en meget dyktig spiller og var på skolens førstelag da han gikk på Charterhouse School i London 1887-1888. Fotballen på Brøstadgruva er mye omtalt som noe nytt og spesielt. For Gullverkets vedkommende er nok det riktig, men det er mer tvilsomt hvor spesielt det var i mer urbane strøk. Ved århundreskiftet var ballspillet allerede godt kjent, og Norges Fotballforbund ble stiftet våren 1902. Eidsvold Idrætsforening hadde fotball på programmet fra starten i 1903.

Dobbelt bryllupsfest

Velkomstportalen som ble reist da direktør-paret Dickinson kom tilbake etter å ha giftet seg i Canada. Kransene var bundet av kvinnene som bodde i området. Øverst på portalen var skrevet «WEL-COME» med store bokstaver. “Kassene” som står på rekke og rad i bakgrunnen, er torvhyttene på Stullmyra. Torv ble mye brukt til brensel i boligene. (Originalen tilhører Thorunn Grammeltvedt, Langhus og Trond E. Berger, Ås.

Direktør Stephen C. Dickinson dro vinteren 1906 til Canada der han 18. april giftet seg med miss Bertha Green-Armytage fra Fergus. Bryllupet ble holdt i St. James kirke, og ble behørig omtalt i lokalavisen «The Fergus News-Record».

«Et rolig, men veldig vakkert og lysende bryllup», skrev avisen. «Kirken var vakkert dekorert med blomster og almer». Både brudens, brudepikens og brudgommens klær blir beskrevet, og alle ikke-lokale gjester blir navngitt. Ingen fra brudgommens engelske familie var til stede.

«Bryllupsgavene var mange og verdifulle, inkludert mange flotte sjekker. Det lykkelige paret satte via Montreal og New York kursen mot Norge, deres framtidige hjem», avslutter The Fergus News-Record.

Det var bryllupsfest på Brøstadgruva, også – sjøl om brudeparet befant seg på andre siden av Atlanterhavet. Også den festen fikk avisomtale – i Eidsvold Blad fredag 20. april. «Hr. A. Dickinson havde onsdag aften i anledning broderens bryllup arrangeret en smuk festlig tilstelning i den store barakke for alle grubens folk, hvorunder der af kontorchef Berger ble overrakt en bryllupsgave til brudeparret fra grubens arbeidere og funksjonærer bestaaende af 2 vakre sølvboller. Likeledes ble hr. Arthur Dickinson fra samme overrakt en erindringsgave

bestaaende af 12 sølvbægre i etui med monogram. Utover aftenen blev der tillige budt paa forskjellig underholdning, og den hyggelige fest forløb paa den mest vellykkede maade og under den gemytligste stemning».

Avisreferatet avsluttes med en smigrende karakteristikk av de to brødrene som sto i ledelsen for gruvedrifta. «D’hr. Dickinson har under sit ophold her i Norge i en sjelden grad forstaat at vinde alles sympati og hengivenhed, med hvem de kommer i berøring; herom vidned ogsaa festen onsdag». Da det nygifte paret vendte tilbake til Gullverket tidlig i mai, ble det holdt en stor velkomstfest for dem.

Stephen C. Dickinson gjenopptok temmelig umiddelbart ledelsen av verket og var naturligvis daglig opptatt med sine oppgaver, ikke minst den stadig stigende økonomiske krise i selskapet. Men historia forteller ingen ting om hva nygifte Bertha følte ved å bli plassert langt til skogs i et ukjent land med fremmed språk, og med bare totalt ukjente mennesker og en ukjent kultur rundt seg. Overgangen fra byliv i Canada til nærmest villmark i Norge må ha vært enorm. «Det eneste jeg husker bestemor fortalte fra Norge, var at hun hadde gått på ski», forteller barnebarnet Mark Dickinson i Canada. «Hun uttalte det forresten ikke slik som er vanlig på engelsk, hun sa «schi» – altså en norsk uttale av ordet.

Familiebrakka på Brøstadgruva ble revet etter konkursen i 1907 og oppført igjen i Eidsvoll sentrum i 1909 (huset i forgrunnen), I våre dager er huset best kjent som Lomsdalen-gården. Bygningen ble revet i 2006.

bilvegen nå slutter, ble solgt til småbruket Millidalen i Gullverket og satt opp igjen som veslebygning der. Mursteinen i den store fabrikkpipa – som sies å ha vært 55 meter høy, men som trolig var noen lågere – ble til fjøs på gården Eggum i Nes på Romerike.

Fabrikkbygningen sto helt til 1913 eller 1914. Ifølge Hans Gresslien ble bygningen tatt ned da man bygde demningen i Øvre Holsjø i forbindelse med kraftutbygginga i Gullverkqvassdraget.

- Arbeidsgjengen (som bygde demningen) rev ned det store vaskeriet, og Sigvart Maurbråten hadde jobben med å kjøre materialene ned til sjøen. Der ble demningen tømret opp som

Direktørboligen på Lønntjernet ble solgt til Bærum. Den står nå i Prestegårdsveien 4B på Stabekk, er påbygd og sterkt ombygd og kalles «Villa Solborg» Den opprinnelige delen er til høyre på bildet.

to vegger, og innimellom fylte man store mengder stein. Mot sjøen ble det også lagt to lag panel, forklarer han til Eidsvold Blad på 1980-tallet. Gresslien var med som hjelpegutt i smia under dambyggingen, 15 år gammel.

Eiendommene Lønntjernet og Brøstadgruva ble lagt ut for eget salg og ble kjøpt av et sameie av bønder i Eidsvoll. De mange auksjonene pågikk i minst to år. Den 12. mars 1909 hadde bobestyrer Arvesen auksjon på Brøstadgruva over en rekke maskiner og utstyr fra gruva, så godt som alt produsert i England. Auksjonen omfattet tre pukkverk fra Fraser & Chalmers med fem stempler i hver, tre seks fot lange vaskebord fra samme produsent, et Eimore konsentrasjonsanlegg, to oljebeholdere med håndpumpe, ei Blake & Knowles senkepumpe for gruve-lensing, ei triplex plungerpumpe for reimdriфт, laget av Wheeler Condenser Engenering Co. i London, en reimdrevet heis med komplett driftsmaskineri fra Fraser & Chalmers og en del laboratorieinventar.

- Alt utstyret ble anskaffet nytt i 1901, opplyses det i auksjons-annonsen som sto flere ganger i Aftenpostens aftennummer våren 1909.

Den store dampmaskinen fra Brøstadgruva fraktes til Eidsvoll stasjon for å bli satt opp igjen ved Vamma kraftverk i Glomma. Seks hester foran dro den tunge dampkjelen. To hester bak ble brukt som brems i bratte nedforbakker. Bildet er tatt i Eidsvoll sentrum.

«Hver mann sin gullgruve»

Opp gjennom årene er det skrevet spalte opp og spalte ned om gullet i Gullverket, historier om tidligere drift, planer for ny virksomhet, forhåpninger og analyser. En av de fornøyligste oppsummeringene kom fra signaturen «Jo» i 1935. Under tittelen «Hver mann sin gullgrube» ga han i avisene Nationen og Eidsvold Blad en rask oversikt over hele gruvehistoria i hele Akershus før han endte ved gullgruvene i Eidsvoll.

«I slutten av 1890-årene satte et engelsk selskap igjen i gang en prøvedrift i større stil. Iallfall var forberedelsene ganske storstilte og satte gullfeberen hos os stakkars bygdefolk i sterkt virksomhet. Herligheten begynte med at en del arbeidsfolk fikk sysselsettelse for svær betaling – 2,50 kr. pr. dag. Slik daglønn var ikke vanlig i Eidsvoll på den tid. Så kom en stor invasjon av grubearbeidere, riktige rallare fra Sverige og andre steder, som snart blev et mønster for mange håpefulle ungdommer i bygden. Snusen holdt sitt inntog i Eidsvoll i disse år. – Enhver grubearbeider med respekt for sig selv brukte snus og lærbelte, og de innenbygds hvervede krefter var ikke sene om å ta efter.

Gullverket ligger ca. 12 km nordøst for Eidsvoll stasjon, og Brustadgruben ennu 5 km. lengere nord. Hitop skulde der på en ytterst dårlig vei fraktes fabelaktige mengder maskindeler og byggematerialer. Dampkjeler store som hus blev satt på spesielt lagede vogner og kjørt med 6 og 8 hester på den kronglete og smale vei. At det virkelig lot sig gjøre tjener kjørekarere til stor

ære. Men ellers var det transport av bord og planker, mursten, cement, ildfast leire, jern, tjærepapp, bølgeblikk og alt hva tenkes kan. En øre pr. kg. var taksten for 17 km. oppover bakke. Det gikk til nød 4-500 kilo på et lass, så det blev ikke så meget gull av det, men dog vel så meget som til engelskmennene. Selskapet begynte også å kjøpe op eiendommer. Gullverkingene d.v.s. de som bor i Gullverk-grenna, solgte sine hjem for grove penger, fikk en del kontant og overtok siden igjen eiendommen for restsummen. Setrer blev solgt på samme måte, og de som var påholdne kunde få solgt sin eiendom på en ganske annen kant av bygden, sammen med en seter, som «verket» hadde kastet sine øine på. Det gjorde ikke så meget om også seteren lå litt avveien.

Det gikk rykter om en slags elektrisk bane fra stasjonen op til Brustadgruben. Men foreløpig begynte selskapet å bygge en vei fra gruben og nedover. Fin sjåse med broer av huggen sten. Hadde bare redskapen holdt til denne vei var ferdig helt ned! Eller bare til Gullverket. Nu ligger det 3-4 km. fin vei nedgrodd der oppe i ødemarken og bare vidner om svunnen storhet».

— —
«Det rykteses snart at selskapet kjøpte skjerp. En del av de som arbeidet ved grubene hadde skjerpet og noen hadde fått solgt. I parentes bemerket var det en gammel erfaring der oppe at gullet fulgte svovelkisen og at svovelkisen igjen finnes i kvartsganger. Kunde man altså opdage en kvartsåre med svovelkiskorn i, så hadde man så godt som gullet mellem fingrene. Det var dette som satte gullfeberen i sving for alvor. Gamle og unge gikk

*Etter gruvekonkursen i 1907 ble alt av verdi solgt på auksjon. Resten ble stående igjen til forfall. Slik så Synken ut i 1925.
(Foto:Norsk Skogmuseum)*

Synken med det sammenraste heistårnet i 1939.

(Foto Aftenposten).

Stullgangen i 1939. Aftenposten er på reportasjetur med Ivar Brandt (foran) som kjentmann. Legg merke til det gamle tregjerdet som er eneste sikring mot gruvegangen.
(Foto: Aftenposten)

på jakt etter kvartsårer, og underlensmannen stod i timer på kirkebakken hver søndag og leste skjerpesedler. Selv har jeg som gutt kravlet rundt i åsene, sammen med en eldre mann og knakket med hammer på all den kvarts vi kunde komme over – eller det vi trodde var kvarts. Fagkyndigheten var nemlig ikke overvettas stor verken hos oss eller de fleste andre som var på ferde. Men sikkert er det at det fantes neppe et lyst parti i fjellet på strekningen mellom Eidsvoll og Odalen som ikke var skjerpet.

Enkelte magikere visste mer enn andre og kunde fortelle de merkeligste historier om hvor «hovedåren» lå. Det var nemlig bare en yttergren selskapet hadde fått fatt i! I det hele tatt var det ingen grenser for de forespeilinger man gjorde sig, når denne prøvedriften fikk vart en stund.» ---

«Gull og edle stener! Kunde vi kanskje mer ønske oss. Det var en herlig tid med penger på alle hender, næsten som under en liten verdenskrig. Almindelig simple mennesker blev baser og stigere og meget fint og de få som ikke fikk noe å gjøre gikk med skjerpesedler i lommen.

Men en dag var det stans. Ubønnhørlig stans. Selskapet ville ikke mer. Skjerpesedlene blev verdiløse – de var å betrakte som loddshedler efter trekningen. Husene ble solgt til nedrivning og maskinene som skrap. «Gullsekkene» tårnet i tusentall. Og så gikk en tid lassene ned igjen med de samme materialer som noen år før var gått op, billige materialer, men det var nu allikevel litt begravelsesstemning i luften.

I dag gror lauskog frodig over tomtene. En og annen murrest titter frem, en og annen rusten jernstang i en forvitret cement-

blokk. Her og der glitrer det i en «gul»-holdig sten, det er svovelkisen som ennu trosser tidens tann. Men grubegangene griner svarte og tomme som øienhulene i et dødninghode. Ingen rallare, ingen sang, ingen snus. Men efter almanakken skulde nu snart tiden være inne til et nytt forsøk»

Forsøk på omvasking av «gullsanda»

Betongkummene ved skogstjernet Putten ble bygd midt på 1930-tallet under forsøket på å utvinne mer gull fra vraksanda etter engelskmennenes gruvedrift. (Foto: Aftenposten)

Etter 1907 har det ikke vært ordinær gruvedrift i Gullverket, men det betyr ikke at interessen for gullet har vært fraværende. Allerede i 1925 tok gruvearbeider Kristoffer Kristensen Hemli-høgda opp et skjerp og sendt inne prøver til Norges geologiske undersøkelse. Gull ble ikke funnet, men prøven inneholdt 17,88 prosent bly, 2,87 prosent kobber og 62 gram sølv per tonn. «Holder feltet hva prøven lover, er det inden sandsynlighetens grænser, at der kommer drift i stand der oppe», skrev Eidsvold Blad 30. september 1925. Videre forsøk er ikke kjent, og trolig nøyde Kristensen seg med det ene skjerp. Høsten 1932 fikk geolog C. W. Carstens utmålsbrev (enerett til uttak av metaller) på Brøstadgruva og leterettighet i Sanner-gruva. Han kom imidlertid aldri i gang og forsøkte etter to år å få solgt rettighetene. I 1935 startet er langt mer seriøst forsøk. Det var da de sju betongkummene nede ved tjernet Putten ved Brøstadgruva ble støpt. Den største av dem rommer nesten 100 kubikkmeter. Det var en kjent sak at vaskeprosessen i den siste store drifts-perioden ikke hadde vært fullgod. Altså ble en del gull skylt ut med vaskevannet. Den utvaskede sanda lå igjen nedenfor fabrikkområdet, og prøver som ble analysert ved høyskolen i Trondheim, viste 4,6 gram gull per tonn sand. Det var dette gjenværende gullet man forsøkte å få ut da man startet den nye utvinninga. Forsøket ble startet i juli 1935 med bergingeniør Gudbrand Thesen som arbeidsleder og største aksjonær i et nyopprettet aksjeselskap. Thesen var født i 1869 og døde i 1939. I perioden 1898-1919 var han direktør for Birtavarre kopperverk i Kåfjord i Troms. Da kobberverket ble lagt ned, flyttet han til Oslo og startet som sjølstendig gruvekonsulent. Aksjekapitalen i selskapet var på 85.000 kroner, og man regnet

optimistisk med å kunne utvinne fire gram gull per tonn av den sanda som lå igjen etter forrige vasking. Prisen på gull var i 1935 4.500 kroner per kilo. Virksomheten startet med sju ansatte, men arbeidsstokken ble raskt økt til ni. Timelønna for arbeiderne lå i gjennomsnitt på rundt ei kroner. Man forsøkte først ordinær gullvasking, men det ga ikke noe resultat. Derfor satset man på kjemisk utvinning ved å benytte cyan natrium, en svært giftig og forurensende metode som nyttes for å få gull og sølv ut av fattige forekomster. Kvikksølv ble også benyttet, på samme måte som ved tidligere drifter. Første året ble mellom 250 og 300 tonn sand behandlet på denne måten, men resultatet var lite tilfredsstillende. Året etter fortsatte virksomheten. Da ble det utvunnet 348,6 gram gull, hvilket skulle tilsi ei inntekt på knappe 1.600 kroner. I rapporten til bergmesteren blir det oppgitt at det i 1935 var gått med 4.382 og i 1936 4.080 arbeidstimer. Lønnskostnadene beløp seg for de to årene til 8.351 kroner. Lønna alene tok altså mer enn det femdobbelte av de totale inntektene. Den opprinnelige planen gikk ut på vaske om igjen 20.000 tonn sand, med en beregnet fortjeneste på 330.000 kroner. Man planla også å bygge et knuseverk til 50.000 kroner slik at man kunne behandle den malmen som var tatt ut av gruva, men som ennå ikke var gått gjennom fabrikken da drifta opphørte i 1907. De planene ble det ikke noe av. Etter to år med svært magert resultat ga man opp hele forsøket. I 1946 ble det gjort nok et forsøk på omvasking av sanda fra oppredningsverket. Denne gangen var det Wilhelm Haugen (egentlig Ole Wilhelm) fra Oslo som forsøkte seg. Han var født i 1884 og var bror til Norges kanskje mest kjente klarsynte, Marcello Haugen. Under prosjektet i Gullverket hadde han med seg 15 år gamle

Odd Solberg som hjelpegutt. Solberg bodde den gangen på Lønntjernbråten og hadde kort veg til jobben. «Vi brukte om igjen kummene og noen trerister som lå igjen etter vaskinga midt på 1930-tallet», forteller Solberg. «I bunnen la vi treristene med sekkestrie oppå. Jeg hadde jobben med å fylle den øverste store kummen med sand. Inne i sanda stakk vi noen blyplater som vi seinere satte strøm på. Til dette formålet hadde vi et bensindrevet aggregat». Etter oppfylling med sand, ble det pumpet cyankalium oppi kummen og strømmen ble satt på. I bunnen på kummen var det et utløpsrør der syra rant videre til neste kum. «Derfra pumpet vi den opp i den øverste kummen igjen. I alt hadde vi 400 liter cyankalium til dette formålet», minnes Solberg. Tungmetallene som ble oppløst av syra, ble liggende igjen som slam i bunnen av kummene. «Jeg såldet det gjennom et veldig tungt, blått pulver. Haugen mente det var sju ganger tyngre enn bly», forteller Solberg. «Vi holdt på i flere uker, og to ganger tok vi ut bunnslammet. Det ble sendt prøver til Blindern, men det var lite gull i det vi fant. Det var ikke drivverdige forekomster. Ellers var det mye annet i slammet, blant annet sølv og beryllium». Ungguten hadde 50 kroner uka for å drive gullutvinning. Ofte drev han helt alene. «Haugen kom tilbake året etter og spurte om jeg ville være med på nytt, men da hadde jeg fått annet arbeid, og dermed ble det ikke noe med ham, heller», forteller Solberg. Wilhelm Haugen må imidlertid ha kommet tilbake et par år seinere, for i 1949 hadde Eidsvold Blad en notis om at han var frastjålet utstyr mens han lette etter gull.

Vaskerenne brukt i forbindelse med omvasking av sanda fra oppredningsverket midt på 1930-tallet. Mannen på bildet er Ivar Brandt, daværende eier av det opprinnelige gruvesmåbruket Glabakk i Gullverket. (Foto: Aftenposten)

Gulldrift i Gullverket.

Etter hva det fortelles til Eidsvold Blad har bror av Marcello Haugen en tid drevet med gullgraving i Gullverket her i Eidsvoll. Resultatet skal være oppmuntrende. Imidlertid meddeler Haugen, at en maskindel er frastjålet hem deroppe, og han averterer nå for muligens å få den tilbake.

Hvis Marcello har like godt syn, når det gjelder gull som ellers, - det grunn til å tro på gode tider i Gullverket.

Det har stadig vekk vært noen som optimistisk har jaktet på den store gullåra. (Fra Eidsvold Blad 1/8 1949).

*Bergingeniør Gudbrand Thesen
sto for utvinningsforsøket på
Brøstadgruva i siste halvdel av
1930-tallet.*

Moderne undersøkelser

I 1986 boret Folldal Verk seg 120 meter ned i berget, rett under Synken for å finne ut hvor dypt den gullførende kvartsgangen gikk. Fra venstre: Malmletingssjef Ivar Killi fra Folldal Verk, geolog Peter M. Ihlen fra NGU og Folldals sjefsgeolog Johann Heim.

Etter 1950 er det ikke blitt gjort forsøk på utvinning av gull i Gullverket, men en rekke norske og svenske selskaper har drevet undersøkelser, uten å finne drivverdige forekomster. På 1970-tallet satt Orkla grube/Orkla Industrier med leterettigheter i Gullverket uten å foreta seg noe særlig. Men på slutten av tiåret steg gullprisene kraftig, og det ble igjen stor interesse for forekomstene i Gullverket. Falconbridge Nikkelverk i Kristiansand kom inn i bildet på slutten av 1970-tallet og foretok undersøkelser i felten i 1981 og 1982. Det endte med at sjefsgeologen i Falconbridge, Frank Nixon, kalte prosjektet et «bomskudd». Året etter kom Norsk Hydro. Selskapet samarbeidet både med Orkla og med svenske Terra Mining og foretok målinger to somrer på rad. Selskapet fant ikke gode nok forekomster, og Norsk Hydro la etter hvert ned hele avdelingen som hadde stått for malmleting her i landet. I 1986 dukket Folldal Verk opp. Selskapet foretok både elektromagnetiske målinger og kjerneboring. Man tok ut en prøve av berget ved å bore seg på skrå ned i fjellet og stoppet rett under Synken. Resultatet var ikke opplyftende. Prøven viste at malmgangen fortsetter til minst 100 meters dyp, men gullgehalten avtar i dypet. Folldal Verk ga opp undersøkelsene etter to år. Nettopp på denne tida kom gullgraver Wilhelm Tveter fra Trøgstad til Gullverket. Han hadde lett etter gull i Canada og sikret seg raskt leterettigheter over store områder i Eidsvoll. I 1991 inngikk han samarbeid med et nystartet svensk selskap, Wermland Guldbrytning AB. Svenskene satset først og fremst på en gullforekomst ved Harnäs utenfor Årjäng, men la også ned én million kroner i undersøkelser i Gullverket.

Året etter kom Folldal Verk på banen igjen gjennom sitt morselskap, Norsulfid. Det ble med forsøket. I 1996 og 1997 dukket to svenske prospekteringsselskaper opp i Gullverket; Tricorona Mineral AB og Riddarhyttan Resources AB. Også denne gangen var Wilhelm Tveter en pådriver, og det ble dannet et norsk datterselskap til Riddarhyttan, Hedmark gruvedrift AS, som foretok flere kjerneboringer i området. Selskapet annonserte oppsiktsvekkende funn, men prøveboringene ble en skuffelse, og selskapet forsvant etter få år. I løpet av de siste årene har flere nye selskaper kommet på banen. Novel Mining AS har foretatt undersøkelser ved Brøstadgruva siden 2006, og i 2007 kom Nordic Mining AS på banen. Det selskapet startet prøveboringer ved Røisivangen i januar 2008. I 2011 foretok Norwegian Mineral Resources DA, med Reidar Henrik Plesner på Lysaker i spissen, undersøkelser. Han har også tidligere engasjert seg i undersøkelser i Gullverket, da under navnet Reidar Andersen. Han har blant annet jobbet sammen med Wilhelm Tveter som har operert i Gullverket i flere sammenhenger. I 2012 har et selskap med canadisk kapital meldt seg på. Norwegian Precious Metals Exploration AS har søkt om hele 346 leterettigheter, hver på ti kvadratkilometer. Leteområdet strekker seg fra Eidsvoll til svenskegrensa og er sju og en halv gang større enn hele Eidsvoll kommune. – Det går en geologisk formasjon fra Tangen ved Mjøsa via Eidsvoll og Kongsvinger og videre inn i Sverige. Det er denne forekomsten vi vil undersøke, sier Bernt Stilluf Karlsen som er styreformann og tilrettelegger for selskapet.

Vinteren 2008 boret selskapet Nordic Mining tre hull på 100, 150 og 170 meters dybde for å undersøke berggrunnen.

Kilder til gruehistoria

Eidsvoll bygds historie, gårdshistorien bind I – bygdehistorien bind I og II.

Folketellingen for Eidsvoll 1801 i Digitalarkivet.

Folketellingen for Eidsvoll 1900 i Digitalarkivet.

Folketellingen for Kongsberg 1801 i Digitalarkivet.

Folketellingen for Hornes 1900.

Folketellingen for Fana 1910.

Kirkebøkene for Kongsberg 1758-1800 i Digitalarkivet.

Regnskapet for Eidsvoll guldværk 1758-1786 i Riksarkivet.

Henry Halvorsen og Trond Øivindson Lunde: «Lokalhistorie for Gullverket», tre bind.

Leif Ljødal: «Eidsvoll i gamle dage».

Olav Christian Bøe: «Eidsvold Guldværk 1877-1936 – Innberetninger».

Olav Christian Bøe: «Bergmanden – En Beretning om Eidsvold Guldverk 1758-1786».

Olav Christian Bøe: «Interessentskapet og Bernt Anker 1793-1811».

D. E. Bradt: «Om Guldværket i Edsvold i Norge 1781».

«Reise som gjennom en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestets Kongens bekostning er giort og beskreven af Gerhard Schøningh».

«Professor I. C. Fabricius’s Reise igjennem Norge i Aaret 1778».

Eidsvold Blad/ Eidsvoll Ullensaker Blad 1901-2012 – diverse artikler.

The Fergus News-Record 1906 – to artikler.

The London Gazette Meldinger 13. juli 1879 - 27. juli 1879 - 22. desember 1899- 27. oktober 1903 - 6. november 1903 - juli 1906.

Aftenposten - morgenutgaven - 27. mai 1897.

Vielsesprotokollen for 1906 for Fergus i Wellington county i Canada.

Diverse rapporter, beretninger og karter i NGUs bibliotek.

Regnskapsprotokoller for The Golden Mint Mines Ltd. og The Brustad Mines Ltd. i Eidsvoll kommunes historiske arkiv.

Norges Land og Folk - Akershus Amt - Olaf Norlis forslag 1897.

Reisehaandbog over Norge 9de Udgave - 1899.

Malmdatabasen ved Norges geologiske undersøkelse (NGU) i Trondheim.

Merkantilt biografisk leksikon: Hvem er hvem i næringslivet? - AS Yrkesforlaget, Oslo 1935.

Det statistiske Centralbureau: Tabeller vedkommende Norges Bergværksdrift i Aarene 1880, 1881 og 1882 og for årene 1883, 1884 og 1885.

Norges Officielle statistikk- Tredie Række No. 165 - Tabeller vedkommende Norges Bergværksdrift i Aarene 1889 og 1890. Udgivne af Det statistiske Centralbureau.

Norges Officielle statistikk- Tredie Række No. 340 - Tabeller vedkommende Norges Bergværksdrift i Aarene 1896, 1897 og 1898. Udgivne af Det statistiske Centralbureau.

Norges officielle statistikk - Norges Bergværksdrift for Aarene 1901, 1902 og 1903.

Norges Geologiske undersøkelse No. 45 - Aarbog for 1907.

Det statistiske Centralbyrå: Norges offisielle statistikk. IX 95: Norges Bergverksdrift 1935.

«Gull på Bømlo» i tidsskriftet «Stein».

www.adelsvapen.com - Widerberg från Småland.

www.disnorge.no: Ekstraskatter for Eidsvoll i Øvre Romeriks fogderegenskapø for 1762-1772. In- og utflyttede.

«Från Eriksdal via Gustafsberg till Alvik och Amerika Släkten Sundbergs engagemang i Alnös trävaruindustri».

The Page’s Weekly - 1. desember 1905.